

T.C
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DÜZENSİZ GÖÇ HAREKETLERİ İÇERİSİNDE YER ALAN ORTA YAŞ
ve ÜSTÜ KADIN GÖÇMENLERİN ROL ve KİMLİK KAYIPLARI:
SİLİVRİ GERİ GÖNDERME MERKEZİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Merve DURSUN AKINCI

Enstitü Anabilim Dalı: SOSYAL HİZMET
Enstitü Bilim Dalı: SOSYAL HİZMET

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Musa ŞAHİN

HAZİRAN-2020

T.C
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DÜZENSİZ GÖÇ HAREKETLERİ İÇERİSİNDE YER ALAN ORTA YAŞ
ve ÜSTÜ KADIN GÖÇMENLERİN ROL ve KİMLİK KAYIPLARI:
SİLİVRİ GERİ GÖNDERME MERKEZİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Merve DURSUN AKINCI

Enstitü Anabilim Dalı: SOSYAL HİZMET
Enstitü Bilim Dalı: SOSYAL HİZMET

Bu tez 22/06/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı (Danışman)	Prof. Dr. Musa ŞAHİN	☐ Kabul	☐ Düzeltilme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Recep YILDIZ	☐ Kabul	☐ Düzeltilme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Fatma KAHRAMAN GÜLOĞLU	☐ Kabul	☐ Düzeltilme	☐ Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Düzensiz Göç Hareketleri İçerisinde Yer Alan Orta Yaş ve Üstü Kadın Göçmenlerin Rol ve Kimlik Kayıpları: Silivri Geri Gönderme Merkezi Örneği

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 81 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 19/03/2020 tarihinde aşağıda ismi yazılı öğretim üyesi tarafından şahsıma iletilen Turnitin intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 16' dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı Soyadı : Merve DURSUN AKINCI

Öğrenci Numarası :177203003

Ana Bilim Dalı : Sosyal Hizmet

Programı : Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans

Türü : () Proje (X) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Danışman

Prof. Dr. Musa ŞAHİN

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın öncelikli amaçlarından birisi göçmenlerin, göç sürecinin birer öznesi olduklarını yeniden hatırlatmaktır. Göç süreci boyunca maddi kayıpların yanı sıra manevi olarak da travmatik kayıplar yaşayan göçmenlerin kimlik ve rollerinde meydana gelen kayıp, değişim veya yeni kazanımları ortaya koymak çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Göçmenler, geride bıraktıkları yaşamlarında statülerini, itibarlarını, aidiyetlerini ve sosyal mensubiyetlerini de bırakmaktadır. Bütün göçmenlerin ortak olarak deneyimledikleri bu kayıpları bir grup göçmen daha yoğun yaşamaktadır. Bu grup, düzensiz göçmen grubudur. Bu çalışmada düzensiz kadın göçmenlerin kimlik ve rol kayıpları değerlendirilerek sonuçlar tartışmaya açılacak ve öneriler sunulacaktır.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde ve bir anlam ifade etmesinde öncelikle her zaman tüm kalbiyle yanımda olan aileme, beni her zaman yüreklendiren ve bana her zaman inanan kıymetli eşime, lisans eğitimimden itibaren emeklerinden ve desteklerinden ötürü danışmanım Prof. Dr. Musa ŞAHİN'e, Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde görev yapmakta olan kıymetli hocalarıma, İstanbul İl Göç İdaresi Müdürlüğü Silivri Geri Gönderme Merkezi'ndeki çalışma arkadaşlarıma ve merkezde barınmakta olan tüm katılımcılara teşekkür ediyorum.

Merve DURSUN AKINCI

22.06.2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLolar.....	vi
ÖZET.....	vii
SUMMARY.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kavramlar ve Tanımlar	9
1.2. Göç Kuramları	18
1.2.1. Erken Dönem Göç Teorileri	18
1.2.2. Çağdaş Göç Teorileri.....	26
1.3. Türkiye Bağlamında Düzensiz Göç ve Düzensiz Göçmen	33
1.4. Düzensiz Göç Sarmalında Göçmen Kadın	36
1.5. Sosyal Kimlik Kuramı Açısından Göçmen Kadınlarda Rol ve Kimlik Kayıplarının Açıklanması.....	38
1.6. Literatür Analizi.....	42
1.6.1. Göç ve Göçmenlik Çalışmaları.....	42
1.6.2. Göç ve Kimlik Çalışmaları.....	46
1.6.3. Göçmen Kadın ve Göçün Feminizasyonu Konulu Çalışmalar	48

İKİNCİ BÖLÜM: ORTA YAŞ ve ÜSTÜ DÜZENSİZ KADIN GÖÇMENLERİN ROL VE KİMLİK KAYIPLARI ALAN ARAŞTIRMASI: SİLİVRİ GERİ GÖNDERME MERKEZİ ÖRNEĞİ

2.1. Araştırmanın metodolojisi	53
2.1.1. Araştırma Modeli	53
2.1.2. Araştırmanın Problemi	53
2.1.3. Araştırmanın Hipotezi	54
2.1.4. Araştırmanın Yöntemi	54
2.1.4.1. Veri Toplama Süreci.....	55
2.1.4.1.1. Evren ve Örneklem	55
2.1.4.2. Veri Analiz Süreci.....	55
2.1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	55
2.2. Bulgular ve Yorumlar	56

2.2.1. Sosyodemografik Göstergeler	56
2.2.2. Araştırmaya İlişkin Bulgular	57
2.2.2.1. Göçmen Kadınların Uyrukları ile Kimlik ve Rol Kayıpları Arasındaki İlişki	57
2.2.2.2. Göçmen Kadınların Yaşları ile Kimlik ve Rol Kayıpları Arasındaki İlişki....	61
2.2.2.3. Göçmen Kadınların Eğitim Durumları ile Kimlik ve Rol Kayıpları Arasındaki İlişki.....	61
2.2.2.4. Göçmen Kadınların Ailevi Durumları ile Kimlik ve Rol Kayıpları Arasındaki İlişki.....	62
TARTIŞMA ve SONUÇ.....	64
ÖNERİLER	71
KAYNAKÇA.....	72
EKLER.....	77
ÖZGEÇMİŞ.....	81

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

ECOSOS: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)

IOM: Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration)

UNHCR: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

YUKK: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TABLÖLAR

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Göstergeleri

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Düzensiz Göç Hareketleri İçerisinde Yer Alan Orta Yaş ve Üstü Kadın Göçmenlerin Rol ve Kimlik Kayıpları: Silivri Geri Gönderme Merkezi Örneği	
Tezin Yazarı: Merve DURSUN AKINCI	Danışman: Prof. Dr. Musa ŞAHİN
Kabul Tarihi: 22.06.2020	Sayfa Sayısı: 81
Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet	Bilim Dalı: Sosyal Hizmet
Bu çalışmanın amacı düzensiz göç olgusu ile orta yaş ve üstü kadın göçmenlerin rol ve kimlik kayıpları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çalışmanın bir diğer amacı orta yaş ve üstü düzensiz göçmenlerin sosyo-demografik göstergeleri ile rol ve kimlik kayıpları arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Araştırma ayrıca düzensiz göç hareketlerine yönelik güncel verilerden hareketle çıkarımlarda bulunmayı ve kadın göçmenlerin düzensiz göç hareketleri içerisindeki görünürlüğü yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır. Araştırma evrenini Türkiye'ye düzensiz göçmen statüsünde bulunan orta yaş ve üstü kadın göçmenler, araştırmanın örneklemini ise İstanbul İl Göç İdaresi Silivri Geri Gönderme Merkezi'nde idari gözetim altında bulunan orta yaş ve üstü kadın göçmenler oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre göçmenler, düzensiz göçmen statüsünde bulunmaları nedeniyle eğitim, sağlık ve iş imkanlarına erişmekte zorluklar yaşamakta, bu durum da bireysel ve sosyal rollerini yerine getirmelerini engellemektedir. Kişiler sosyalleşmelerini tamamladıkları bağlam içerisinde, bireysel kimlikleri ile iç içe geçmiş halde bir sosyal kimlik de geliştirmekte ve kendilerini ifade etmede bu sosyal kimliklerden de faydalanmaktadırlar. Göçmenlerin göç algılarını şekillendiren bir diğer etmen sosyo-demografik göstergelerdir. Göçmenlerin yaşları, uyrukları ve eğitim durumları göç algılarını etkilemektedir. Bu sebeplerle göçmenlerin rol ve kimlik kayıpları üzerinde düzensiz göç olgusunun, sosyal kimlik kayıplarının ve sosyo-demografik göstergelerin belirleyici bir etkiye sahip olduğu ön görülmüş ve bu hipotezler doğrulanmıştır.	
AnahtarKelimeler: Göç, Düzensiz Göç, Kadın Göçmen, Rol ve Kimlik Kaybı	

Yalova University Institute of Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: The Role and Identity Loss of Middle Age and Older Women Migrants In Irregular Migration Movements: Silivri Removal Center Example	
Thesis Author: Merve DURSUN AKINCI	Advisor: Prof. Dr. Musa ŞAHİN
Date of Acceptance: 22.06.2020	Total Number of Pages: 81
Department: Social Work	Field of Study: Social Work
The aim of this study is to reveal the relationship between the irregular migration phenomenon and the role and identity losses of middle-aged and older female migrants. Another aim of the study is to determine whether there is a relationship between socio-demographic indicators of middle-aged and older irregular migrants and role and identity losses. The research also aims to make inferences from current data on irregular migration movements and to increase the visibility of female migrants in irregular migration movements. Research population consisted of middle aged and older women migrants in irregular status in Turkey. The sample of the research consists of women of middle age and older living in the Silivri Removal Center. Qualitative research method was used in the research and semi-structured interview technique was used as data collection technique. According to the results of the research, immigrants have difficulties in accessing education, health and job opportunities due to their irregular immigrant status. This prevents them from performing their individual and social roles. In the context in which individuals complete their socialization, they also develop a social identity, intertwined with their individual identities. While people express themselves, they also benefit from these social identities. Another factor that shapes immigrants' perception of immigration is socio-demographic indicators. The ages, nationalities and educational backgrounds of immigrants affect their perception of immigration. For these reasons, it has been suggested that irregular migration phenomenon, social identity losses and socio-demographic indicators have a determining effect on the role and identity losses of migrants. These hypotheses have been confirmed.	
Keywords: Migration, Irregular Migration, Female Migrant, Role and Identity Loss	

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler 2019 yılı verilerine göre dünyada 272 milyon uluslararası göçmen bulunmaktadır (Aygül, 2019:1). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHRC) 2018 yılı rakamlarına göre dünyada zorla yerinden edilmiş insanların sayısı 70,8 milyona ulaşmıştır. Bu veride yer alan rakamın 25,9 milyonu mültecilerden, 41,3 milyonu kendi ülkeleri içerisinde yerinden edilmiş kişilerden ve 3,5 milyonu sığınmacılardan oluşmaktadır. Bu rakam, ikinci dünya savaşından itibaren dünyadaki göçmen ve mülteci sayısının en yüksek sınırını ifade etmektedir.

Yukarıda paylaşılan veriler temelinde göç olgusunun artık yalnızca akademisyen ya da uzmanların değil, sıradan insanların da günlük yaşamlarında karşılığı olan güncel ve dinamik bir konu olduğu söylenebilmektedir. Küreselleşmenin arttırdığı nüfus hareketliliği ile birlikte günümüzde homojen etnik bir ulus devletin oluşması mümkün değildir. Bu sebeple günlük hayatında bir göçmenle karşılaşmayan, sosyal veya ekonomik temasta bulunmayan insan sayısı yok denecek kadar azdır. Artık göç yalnızca metropollerin sorunu olmaktan çıkmış, yerel yönetimlerin de çözüm üretmek zorunda olduğu küresel bir boyut kazanmıştır. Sadece coğrafi mekân değiştirme olarak ifade edilemeyecek olan göç, psikolojik, hukuki, ekonomik, siyasal ve sosyal boyutları olan ve bu boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren ve dönüştüren nüfus hareketleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç kendi başına amaç olamaz, yani bireyler yalnızca yer değiştirmek istedikleri için göç etmezler. Bireyleri göç etmeye iten çeşitli etkenler bulunmaktadır. Kişiler, can ve mal güvenliği olmadığı, sağlık imkanlarından mahrum olduğu, dininden veya düşüncesinden dolayı dışlanmaya maruz kaldığı için veya bireysel refahını arttırmak amacıyla göç edebilmektedir.

Ülke içerisinde yer değiştirerek veya uluslararası sınırları aşarak gerçekleştirilen göç hareketlerine gönüllü veya zorunlu, bireysel veya kitlesel, vasıflı ya da vasıfsız, düzenli veya düzensiz olarak milyonlarca insan katılmış, göç ağları ve yolları giderek karmaşıklaşmıştır. Ülke içerisinde gerçekleşse dahi birtakım kayıplara yol açan göç hareketleri sınırların aşılmasıyla yaşanan kayıpların daha da artmasına sebep olmaktadır. Mevcut sosyal statünün yitirilmesi, meslek ve itibar kayıpları, geride kalan aileler, akrabalar ve tanıdık çevreler, ait olunan toplumun geleneklerinin ve hatta mezarlıkların yitirilmesi göç eden kişi veya kişiler için gelinen ülkedeki uyum sürecini zorlaştıran veya yas süreçlerine sebep olan kayıpları oluşturmaktadır.

Göçmenler tarafından deneyimlenen kayıplar göçün gerçekleşme biçimine göre değişiklik gösterebilmektedir ancak göçmenlerin deneyimlediği ortak kayıpların hayli fazla olduğu açıktır. Sığınmacıların veya göçmenlerin göç yolculuğunun sonunda yaşadığı kültür kayıpları bunların başında gelmektedir. Kültürün günlük pratikleri olan alışkanlıkların ve ritüellerin yitirilmesi kültür kayıplarının en sık karşılaşılan örneklerini oluşturmaktadır.

Maddi ve manevi bütün kayıpların yanında, belki de kişiye en fazla ıstırap veren kayıpların başında ‘kimlik kaybı’ gelmektedir. Kolektif kimlik ile iç içe olan bireysel kimlik, tüm

kimlik biçimleri içerisinde değişime en fazla açık olan kimlik türüdür. Süreci içerisinde gerçekleşen mekânsal ve sosyal değişimlere bağlı olarak kişilerin bireysel kimlikleri de değişiklik göstermektedir (Anık, 2012: 41).

Göç ederek yeni bir kültürel ve fiziksel çevreye giren, kendinden önceki kuşaklardan göç öyküleri dinleyerek büyüyen ya da gündelik yaşamında göçmen olduğu için ayrımcılığa maruz kalan kişiler ‘ben kimim ve nereye aitim?’ sorularıyla bilişsel ve duygusal olarak sürekli meşguldür (Yalçın, 2017: 95). Kişinin en zaruri ihtiyaçlarından olan ait olma ihtiyacı yaşanan kimlik kayıpları nedeniyle karşılanamamakta ve bu sebeple göçmenler kendilerini, köken ülkeye de yeni ülkeye de ait hissedememektedir.

Yaşanan kimlik kayıpları göçmenlerin, sosyal bağlarını yitirmesine sebep olmakta veya bu bağlara sahip olmasını engellemektedir. Çevreden gelen fiziksel veya duygusal saldırılara tampon görevi gören bu bağlar, kimi zaman aile bağları kimi zaman etnik veya dini grup bağları olabilmektedir. Göç kararları alınırken de bahsi geçen bu sosyal bağlar oldukça etkili rol oynamaktadır. Bahsedilen sosyal bağlar göç edilecek yerin seçilmesinde ve göç sürecinde etkili bir mekanizma işlevi görmektedir. Araştırma için gerçekleştirilen mülakatlarda katılımcılara göç etmek için neden Türkiye’yi seçtikleri sorulduğunda, katılımcıların tamamı burada bir akraba ya da arkadaşlarının bulunduğunu ve bu yüzden Türkiye’yi seçtiklerini ifade etmişlerdir.

Yaşanan kültür ve kimlik kayıpları beraberinde rol kayıplarını getirmektedir. Kendi ülkesinde bir mesleği, itibarı ve rolü olan göçmen göç yolculuğunun sonunda bütün bu rollerini yitirebilmektedir. Ait olduğu toplumda ve aile de ‘aile reisi’ olarak kabul gören bir baba, yeni ülkeye göç edilmesiyle birlikte çocuklarına bağımlı hale gelebilmektedir. Çocukların yeni dili yetişkinlerden daha hızlı öğrenmeleri ve yeni çevreye daha kolay uyum sağlamaları ebeveynlerin çocuklarına bağımlı hale gelmesine, çocukların ebeveynlerine yeni sosyal becerileri öğretmek durumunda kalmasına sebep olmaktadır. Göçmen ailelerde yaşanan bu rol kayıpları veya rol karmaşaları ile göçmen çocuklarda anne ve baba figürü zedelenmektedir. Göçmen ailelerde ebeveyn ve genç kuşak arasındaki farklılaşmalar yerli ailelerde mevcut olan farklılaşmadan daha karmaşıktır. Genç kuşaklar gittikleri ülkenin kültüründen çok daha çabuk etkilenir ve yeni kültürün gerekliliklerini daha kolay benimseyip yerine getirebilmektedir. Ancak yaşlı kuşaklar eski ülkelerinin kültürlerini uzun süre taşımaya devam etmektedir (Ekşi, 2002: 215).

Nesilden nesile kültürel aktarımların azalması, geleneksel yerleşim birimlerinin çözülmesi, sosyal dağılmalar ve yerel kimlik ile yaşanan etkileşimlerin artması, sonraki kuşakların ilk kuşaklar kadar anavatanına dönme arzusu taşımamaları ve ‘çok kültürlü’ bir yapıya sahip olmaları, ilk kuşağın inşa etmeye, güçlendirmeye ve aktarmaya çalıştığı sosyal kimliği zedelemektedir. İkinci ve daha sonraki kuşakların yetiştiği ve sosyalleştiği alan yeni ülkedir. Bu sebeple köken kimlik zamanla kaybolmakta veya etkisini azaltmaktadır.

Yerinden edilme veya yerinden ayrılma yalnızca sınır aşılma göç hareketlerinde değil, ülke içerisinde gerçekleştiği durumlarda dahi göçmenler için yorucu bir süreçtir. Aynı ülke

sınırları içerisinde bile birbirinden farklı değerlere sahip çok sayıda alt kültür grubu bulunmaktadır. Sınır aşarak gerçekleştirilen yerinden ayrılma süreçlerinde ise karşılaşılacak veya karşılaşılması muhtemel sorunlar ve riskler artmaktadır. Demografik özellikler, geçmiş yaşantılar, farklı bilişsel ve duygusal yapılar göçmenlerin göçten etkilenme düzeyleri ve göç sürecine verilen tepkiler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Yaşanan kayıpları kabullenebilme veya yas sürecini travmatik olarak deneyimleme, eski sosyal ilişkileri sürdürebilme, yeni sosyal ilişkileri başlatabilme ya da sosyal geri çekilme gibi tepkisel davranışlar göçün gerçekleşme biçimi ve göçmenlerin psikolojik, biyolojik ve sosyal durumları ile yakından ilişkilidir.

Aynı göç sürecini deneyimlemiş olan göçmenlerin gözlenebilen bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkilerindeki farklılaşmaların temel sebeplerinden birisi olan demografik özelliklerdeki farklılıklara değinmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Göçmenlerin göç sürecinden etkilenme biçimleri ve düzeyleri üzerinde demografik özelliklerin içerisinde ‘yaş’ güçlü bir belirleyicidir. Bir bebek ya da henüz zaman ve mekân kavramı oluşmamış, etrafındaki nesnelere bir bağlılık geliştirmemiş ve ‘kutsal’ kavramının bir anlam ifade etmediği bir çocuk için göçün anlamı ile yetişkin bir göçmen için göçün anlamı oldukça farklıdır. Henüz bulunduğu mekân ile bağ kurmasını sağlayan bir anı geliştirmemiş veya oldukça sınırlı sayıda anısı bulunan bir çocuk ile bulunduğu mekanla ve sosyal çevreyle görece daha çok anı biriktirmiş, coğrafi yere, insan dışı ve cansız nesnelere bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde anlam yükleyen yetişkin göçmenin göç sürecinden etkilenme düzeyleri farklıdır.

Elbette göç yolculuğu sırasında veya sonrasında, çocuğun güvenli bir bağ kurduğu anne veya anne yerini alan bir figürün yitimi çocuk için göç yolculuğunun anlamını değiştirecektir ancak burada anlatılmak istenen sosyal çevrenin, kültürün, belirli anlamlar yüklenen nesnelerin ve mekanların, itibar, statü gibi soyut kavramların yitirilmesinin henüz bu kavramların oluşmadığı bir çocuk için bu kayıpları yaşayan bir yetişkin göçmene nazaran travmatik bir etki oluşturmamıştır.

Göçü algılama ve anlamlandırma, yeni çevre ile iletişim başlatabilme, uyum süreçlerinde iş birliği sağlayabilme ve hukuksal ve sosyal haklarının bilincinde olabilme gibi önemli aşamalarda eğitim düzeyi bir diğer güçlü belirleyicidir. Geçmiş yaşantılar, sosyoekonomik durum ve karakteristik özelliklerin yanında göçmenlerin göç sürecinden etkilenme düzeylerinde etkili olan diğer önemli etmenlerin başında kültürel ve dini eğilimler gelmektedir. Yaşanılan coğrafyanın, sosyal çevrenin ve ait olunan dini grubun şekillendirdiği alışkanlıklar olarak da tanımlanabilecek olan davranış kalıpları ve bakış açıları, göçün sebep olduğu veya tetiklediği olumsuzluklarla baş etmede etkilidir. Göç sürecinden etkilenme düzeyi üzerinde belirleyici olan bir diğer etmen, kendisinden gidilen ve kendisine gelinecek ülkeler arasındaki coğrafi, ekonomik ve sosyal mesafedir.

Yetişkin bir göçmen için anlamlı nesnelerin yitimi, kutsal kabul edilen değerlerin veya varlıkların kaybı ve yeni çevrede algılanan önyargı ve yoksunluk ait olunan çevreye dönme arzusunu güçlendirebilmektedir. Öyle ki mülteciler yakın gelecekte kendileri için eski

çevreye dönme ihtimali gerçekçi gözükmesi de hayatlarını buna göre şekillendirebilmektedir. Mültecilerin bu arzusu ‘geleceği olmayan nesneler’ olarak kavramsallaştırılan bazı nesnelerin geçmiş çevreleriyle ‘bağlantı kurucu’ nesne haline getirilmesine sebep olabilmektedir.

Vamık Volkan, Mülteciler ve Göçmenler isimli eserinde bu durumu Filistinli mülteciler üzerinden açıklamaktadır. Filistinlilerin, ülkelerini terk etmek zorunda kalmaları sebebiyle Lübnan’da bir mülteci kampında yaşamaya başladıkları dönemde Vamık Volkan bu mülteci kampında çalışmalar yürütmüş ve burada mültecilerin yıkılmış veya zorla ellerinden alınmış evlerinin anahtarlarını hala sakladıkları gözlemiştir. Yazar, bu anahtarların mülteciler arasında bir sembole dönüşmesinden ve anahtar şeklinde dövmelemlerin ve takıların mülteciler arasında yaygınlaştığından bahsetmektedir. Bu durum göçmenler ve mülteciler için yas süreciyle başa çıkma biçimi olarak da yorumlanabilmektedir (Volkan, 2017: 25).

Göç yolculuğunun özellikle düzensiz göç hareketlerinde olduğu gibi sağlıklı ve tehlikeli olması, haklarına erişimde savunucu olamamaları ve geline ülkede karşılaşılan kolektif önyargılar göçmenlerin deneyimledikleri yapısal ve sosyal sorunların başında gelmektedir. Göçmenlerin baş etmek zorunda kaldıkları ‘kolektif ön yargı’ için ayrıca bir parantez açmakta fayda vardır. Ön yargı, davranışa döküldüğünde oldukça yıkıcı sonuçlara yol açabilen ve kalıp yargılardan beslenen bir tutumdur. Yerli halk tarafından bir pratiğe dökülen ön yargı, göçmenlerin her bağlamda karşılarına çıkabilmektedir. Özellikle kurumsal ön yargı göçmenlerin iş, sağlık ve eğitim gibi olanaklara erişimini zorlaştırmaktadır. Göçmenlerin egemen medyada ‘suç’ ve ‘sorun’ ile ilişkilendirilmeleri, ekonomik çıkmazlara doğrudan veya dolaylı olarak hedef gösterilmeleri toplumda var olan ön yargıyı beslemektedir. Burada medya diline ve medya aracılığıyla kamuoyunda yaratılan güvenlik kaygısına değinmek faydalı olacaktır.

Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün yayımladığı verilere göre Türkiye’de 2018 yılı içerisinde işlenen suçlarda yabancıların şüpheli veya fail oldukları vaka oranı tüm adli vakalar içerisinde %1,6’lık bir dilimi oluşturmaktadır. Bu rakamlarında gösterdiği gibi 2018 yılı içerisinde işlenen adli suçların %98,4’ ü Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarınca gerçekleştirilmiştir (<http://www.adlisicil.adalet.gov.tr>, 2018). Ancak medyada göçmenlerin bir ‘suç makinesi’ olarak gösterilmesi ve kamunun güvenlik endişesinin tırmandırılması göçmenlere karşı olumsuz bir algı yaratmaktadır. 2013 ve 2018 yılları arasında yalnızca Suriyelilere yönelik medyaya yansıyan 50 fiziksel saldırı gerçekleşmiştir. Kullanılan medya dilinin kamuoyunda yarattığı göçmen karşıtı tutum bu gibi olumsuz ve itibar zedeleyici vakalara sebep olabilmektedir. Algılanan ön yargı, göçmen grupları grup kimliğine daha bağlı hale getirmekte, sosyal kimliklerini güçlendirmekte ve uyum süreçlerini reddetmelerine sebep olabilmektedir. Sosyal geri çekilme, eskiye dönme arzusu, herhangi bir bağlantı kurucu nesneyle geçmiş günlerin yasını tutma veya kendi hayatı üzerinde herhangi bir kontrolü olmadığı düşüncesi algılanan ön yargı karşısında sıklıkla gözlenebilen bilişsel tepkiler veya kabullerdir.

Yukarıda bahsedilen kayıplar ve göçmenlerin karşılaştığı yapısal veya sosyal sorunlar özellikle bir grup göçmen tarafından çok daha şiddetli olarak deneyimlenmektedir. Bu grup ‘düzensiz göçmen’ grubudur.

Düzensiz göç, göç sarmalını daha karmaşık hale getiren ve günümüz dünyasının gündemini oldukça meşgul eden bir sorundur. Avrupa Birliği ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi göçmenler için hedef ülke konumunda bulunan gelişmiş ülkeler, beyin göçü ve kendilerinin talep ettikleri işgücü göçleri dışında kalan göç hareketlerine karşı önleyici göç politikaları uygulamaktadır. Gelişmiş veya göçmenler için hedef konumunda bulunan ülkeler sınır güvenlik denetimlerinin artırılması, vize ve vatandaşlık başvuru şartlarının ağırlaştırılması ve düzensiz göçmenlerin sınır dışı edilmesi gibi çeşitli tedbirler alarak düzenli ya da düzensiz göçmen hareketlerini sınırlamaya çalışmaktadır. Bu sebeple ülkelerinden ekonomik, politik veya sosyal nedenlerle çıkmak isteyen göçmenlerin yasal olarak göç etmeleri gittikçe zorlaşmaktadır. Yasal göçün mümkün olmadığı durumlarda kişiler, bireysel olarak veya gruplar halinde yasa dışı göç yollarına başvurmaktalardır. Göçmen kaçakçıları, bu işten gelir elde ederek yasa dışı göçün gerçekleştirilmesinde rol almaktadır. Düzensiz göç, hedef veya transit ülkeye hukuksuz girişi ifade edebileceği gibi, ev sahibi ülkenin izni bulunmadan o ülkede çalışma, ikamet etme veya vize süresi dolmasına rağmen verilen süre de ülkeyi terk etmemeyi kapsamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, tarihi boyunca göç hareketlerine ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kaybettiği Balkanlar, Kafkaslar ve Kırım’dan 1821-1922 yılları arasında Anadolu’ya gerçekleşen Türk ve Müslüman göçleri, nüfus mübadeleleri, gayrimüslimlerin göçleri, kırdan kente göçler, yurt dışına işçi göçleri, ihtilaller ve terör olayları nedeniyle yaşanan göçler Türkiye’nin şahit olduğu göç hareketleri örnekleridir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin göç mevzuatına ilişkin ilk düzenleme 1934 yılında kabul edilen 5543 sayılı İskân Kanunu’dur. Türkiye, 1923 yılından 1960 yılına kadar ulus devlet oluşturma bilinciyle göç politikalarına yön vermiştir. Bu dönemde çıkarılan İskân Kanunu’nda yer alan ‘göçmen’ tanımı ve Türk kültüründen olmayan mültecilerin tabi oldukları sınırlamalar dönemin göç politikasının şekillendiği ideolojik temellerin örnekleridir. Bu kanunla Türkiye’de göçmen statüsüne sahip olabilmek için Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmak koşulu getirilmiştir.

1950’li yılların ortalarından itibaren Türkiye, başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine işçi göçü vermiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde Ortadoğu’da meydana gelen savaşlar, çatışmalar, istikrarsızlıklar ve ekonomik buhranlar sebebiyle bölge halkları Türkiye’ye göç etmeye başlamış ve Türkiye kimi zaman transit kimi zaman hedef ülke olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Körfez Savaşları’ndan, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından ve ABD’nin Irak’a askeri müdahalesinden sonra Türkiye göç dalgalarıyla karşı karşıya kalmış ve göç alan bir ülke konumuna gelmiştir.

Elbette Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı belki de en büyük göç hareketi Suriyeli göçmenlerin 2011 yılından beri kitlesel olarak gerçekleştirdikleri harekettir. Etkisi

toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda şiddetli olarak hissedilen göç krizi için hala sürdürülebilir bir politika üretilmemiştir. Mevcut göç krizi ve özellikle Suriyeli göçmenler ile yapılacak olan saha çalışmalarının önemini ortaya koymak adına T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'nın 2016 yılında yayımladığı rapordan alınan verileri paylaşmak faydalı olacaktır. Bu rapora göre yalnızca 2016 yılında Türkiye'de 82.850 Suriyeli bebek doğmuştur (<https://www.afad.gov.tr/>, 2016). Bu da 2016 yılı içerisinde Türkiye'de günde ortalama 226 Suriyeli bebeğin doğduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin karşı karşıya olduğu bu göçmen krizini diğer göç hareketlerinden ayıran diğer önemli bir nokta Suriyeli göçmenlerin iç savaş bittiğinde ülkelerine dönüp dönmeyecekleri konusudur. Suriyeli göçmenlerin henüz sınırları çizilemeyen bir süre daha Türkiye'de kalacak olmaları 'uyum' çalışmalarının gerekliliğine işaret etmektedir. Burada sistemsel uyum ve kültürel uyum kavramlarına değinmek gerekmektedir. Sistemsel uyum olarak ifade edilebilecek olan ve göçmenlerin kamu kurum ve kuruluşlarına ve kamu düzenine uyum sağlamalarını ifade eden durumun kültürel uyumdan farklı olduğu belirtilmelidir. Suriyeli göçmenler konusunda sistemsel uyum adına önemli adımlar atılmış ve atılmaktadır. Sistemsel uyum sorunu büyük ölçüde çözülmüş ancak kültürel uyum halen sağlanamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının önemli bir kısmı, Suriyeli göçmenler ile arasına kültürel bir mesafe koymuştur.

Bütün olumsuzlukların yanında Türkiye'nin göç politikalarının ivme kazanmasında ve göç alanında yürütülen çalışmaların sistematikleşmesinde Suriye krizinin etkisi olduğu açıktır. 2011'de başlayan ve hala süregelen iç savaşın sebep olduğu kitlesel göçün akabinde, bu gibi göç hareketlerine karşı kapsamlı ve sürdürülebilir politika üretmek amacıyla 11/04/2013 tarihinde Resmî Gazete' de 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yayımlanmış ve kanunun 103. Maddesi referans alınarak ve diğer ülkelerdeki örneklerine bakılarak insan hakları temelinde İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nü kurulmuştur.

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'n 103. Maddesi'nde Göç İdaresi'nin kuruluş amacı ve görevi; göç hareketlerine ilişkin politika ve strateji belirlemek ve bunları uygulamak, göç alanı ile ilgili sivil ve resmi kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancı uyruklu kişilerin Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışlarını, Türkiye'den çıkışlarını ya da sınır dışı edilmelerini, uluslararası koruma başvurularını ve değerlendirmelerini, geçici koruma statüsü verilmesi gereken durumları ve insan ticareti mağdurlarını koruma politikalarını düzenlemek ve belirtilen alanlar ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek olarak belirtilmiştir.

Çalışmanın evreni ve örneklemini düzensiz göçmenlerden oluşmaktadır. Araştırma idari gözetim altında bulunan düzensiz göçmenler ile gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple öncelikle idari gözetim kararını açıklamak faydalı olacaktır. 6458 sayılı kanunun 54. Maddesi'nde kamu düzenini, kamu sağlığını veya güvenliğini tehdit eden ve Türkiye'de yasal olarak kalış izni bulunmayan göçmenler hakkında 'sınır dışı etme' kararı alınacağı belirtilmiştir. Bu göçmenler arasından kaçma veya kaybolma riski bulunan, kamu düzenini, kamu

sağlığını veya güvenliğini tehdit eden göçmenler hakkında ‘sınır dışı etme’ kararı ile birlikte ‘idari gözetim kararı’ da alınmaktadır.

Haklarında ‘idari gözetim kararı’ alınan yabancılar sınır dışı edilinceye kadar Geri Gönderme Merkezleri’nde tutulmaktadır. Düzensiz göçmenler işledikleri kabahatler dolayısıyla sınır dışı edilinceye kadar kontrol altında tutulmaları amacıyla temel beslenme, barınma ve sağlık hizmetleri sunan Geri Gönderme Merkezleri’nde tutulmaktadır. Göçmenler, Geri Gönderme Merkezleri’nde idari nedenlerle alıkonulmaktadır. Suçun sabit olduğu durumlarda adli süreç başlatılmakta ve göçmenler Geri Gönderme Merkezleri’nde değil ceza infaz kurumlarında tutulmaktadır.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışma birden fazla konuyu içermekle birlikte öncelikli olarak düzensiz göç, düzensiz kadın göçmen ve kimlik arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bu bağlamda kimlik kavramı açıklanarak düzensiz göç sürecinin bireysel kimliği nasıl dönüştürdüğü incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bir diğer konusu kişilerin uyruklarının, yaşlarının ve eğitim durumlarının rol ve kimlik kayıpları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu araştırmaktır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, Türkiye’de düzensiz göçmen statüsüne bulunan orta yaş ve üstü kadın göçmenlerin düzensiz göçmen olmaları sebebiyle kimlik ve rollerinde herhangi bir kayıp yaşayıp yaşamadıklarını saptamayı ve sosyo-demografik göstergelerin rol ve kimlik kayıpları üzerinde herhangi bir etkiye sahip olup olmadığını açıklamayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışma düzensiz kadın göçmen grubun dezavantajlarını kesişimsellik bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın Önemi

Göç hareketlerinin yalnızca mekânsal bir değişim yaratmadığı birçok akademik çalışmada vurgulanmıştır. Göç sürecinin çok boyutlu olduğu hem göçmenleri hem de ev sahibi ülkenin halkını çok yönlü olarak etkilediği, göç ve kimlik arasında dinamik bir ilişki olduğu yine gerçekleştirilen çalışmalarda ortaya konmuştur. Ancak düzensiz göçün ve sosyodemografik göstergelerin değişken kabul edilerek kimlik ve rol kayıpları üzerindeki etkilerine ilişkin bir çalışma literatürde bulunmamaktadır.

Göç ve kimlik birbirini etkileyen iki olguyu ifade etmektedir. Göç ve kimlik arasındaki ilişkiyi anlamlandırmaya dair yerli ve yabancı literatürde çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Türkiye’de göç ve kimlik konulu yüksek lisans ve doktora tezlerinin yanı sıra çeşitli makaleler de mevcuttur. Söz konusu çalışmaların bir kısmı Çerkez, Suriyeli ya da Balkanlardan gelen Türk soylu göçmenler özelinde gerçekleştirilmiş ve ‘diaspora’ kavramının yanı sıra farklı kavramlar bağlamında incelenmiştir. Çalışmaların diğer kısmı ise Almanya ya da Fransa gibi Avrupa ülkelerinde yaşamakta olan Türklerin göç nedeniyle değişime uğrayan kültür ve kimlik algılarını ölçmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Göç

Psikolojisi isimli kitabı ile Meral Gezici Yalçın, göç ve kimlik, sosyal kimlik ve iyi oluş arasındaki ilişkilere değinmiş ve bu alana katkılar sunmuştur.

Uluslararası göç literatürüne Göç ve Kimlik; Kargaşa, Sağaltım ve Dönüşüm isimli çalışmasıyla katkıda bulunan Salman Akhtar, göç olgusunun göçmenin kimliğinde kalıcı değişiklikler yarattığını savunmakta, kişilerin neden göç ettikleri sorusundan hareketle coğrafi bir mekânın yasının tutulmasını göçmen hastalarla yürütülen psikoterapi süreçleri üzerinden ele almaktadır. Yabancı literatürde göç ve kimlik konulu çalışmalarda kimlik kayıpları ‘kimlik krizi’ olarak karşılık bulmuştur. Avrupa ülkelerinde ve ABD’de göçmenler tarafından oluşturulan diasporalar bu çalışmalarda sıklıkla yer almaktadır. Göç literatürüne katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışma, ulusal ve uluslararası literatürde yer alan göç ve kimlik konulu çalışmalardan ‘düzensiz göç’ hareketleri ve ‘düzensiz göçmen’ kavramı ile kimlik ve rol kayıpları arasındaki ilişkiyi temel alması yönüyle ayrılmaktadır.

Bu araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında, göç hareketleri, göçmenlik sorunları, yerinden edilme veya ayrılma sürecinin yetişkin göçmenler için anlamı, kimlik ve rol kayıpları, Türkiye’nin göç politikaları, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kuruluşu ve Geri Gönderme Merkezleri kısaca açıklanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde göç ve göçmenlik kavramları, rol ve kimlik tanımları, erken dönem ve çağdaş göç kuramları, düzensiz göç ve düzensiz kadın göçmen konularına ve yapılan literatür taramalarından elde edilen verilere yer verilmiştir. Ayrıca sosyal kimlik kuramı temelinde göçmen kadınların göç sonrasında deneyimledikleri rol ve kimlik kayıpları açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise araştırmanın metodolojisi ve gerçekleştirilen saha araştırmasına ilişkin bulgular ve sonuçlar paylaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Göç ve göçmenlik ile ilgili yapılan saha araştırmalarında kullanılan kavramların gerçek anlamları dışında kullanıldıkları sıklıkla görülmektedir. Bu sebeple anlam karmaşasını giderebilmek adına göç terminolojisine kısaca değinmenin ve sonrasında çalışmada geçen rol ve kimlik ile ilgili kavramların açıklanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Literatür analizi bölümünde göç, göçün feminizasyonu ve kadın göçmen çalışmaları rol ve kimlik kayıpları bağlamında incelenecek ve değerlendirilecektir. Çalışma, sosyal kimlik kuramı temelinde ilerleyecek ve göçmenlerin sosyalleşmelerini tamamladıkları çevrelerinin yitiminin bireysel kimliklerine etkileri tartışmaya açılacak ve yorumlanacaktır.

1.1.Kavramlar ve Tanımlar

Çalışmada yer alan kimlik, sosyal kimlik, diaspora gibi terimlerin ve göç terminolojisine ait diğer kavramların doğru anlaşılabilmesi amacıyla bu bölümde araştırmada geçen terimler açıklanmıştır.

Göç

Kavram ve tanım açıklamalarına ‘göç’ olgusunu tanımlayarak başlamak uygun olacaktır. ‘Göç’ olgusu ile ilgili çeşitli kurum, kuruluş, ulusal ve uluslararası organizasyonların geliştirdiği çeşitli açıklamalar mevcuttur. Bu açıklamalar göçün gerçekleşme biçimine, süresine, amacına, alanına, hareket noktalarına ve göçmenlerin özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. En temelde göç, kökleri insanlık tarihine kadar uzanan, sosyal, siyasi ve ekonomik nedenlerden ötürü coğrafi olarak yer değiştirmeyi ifade eden nüfus hareketleridir.

Göç, demografik, ekonomik ve politik etkileri olan çok boyutlu ve heterojen bir olgudur. Ayrıca göç eden bireyin veya grubun sonraki hayatını ve sonraki kuşakları etkileyebilecek bir süreç işaret etmektedir. Bu anlamda göç olgusu hem göç alan hem de göç veren yerlerdeki toplumları siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan etkilemektedir. Göç hareketlerinin, göçün başladığı ve bittiği noktalar arasındaki ekonomik ve sosyal mesafe dengelenmediği sürece devam edeceği öngörülmektedir.

Göç olgusuna getirilen diğer açıklamalara, çalışmanın evreninin ve örneklem grubunun göç hareketini kapsamlı biçimde tanımladığı için Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) geliştirdiği tanım ile başlamak faydalı olacaktır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM), yayımladığı Göç Terminolojisi Sözlüğü’nde (2013) göç kavramını, ‘bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi’ olarak açıklamıştır. Anlamlı bir uzaklık ve etki yaratan, sürekli veya süresiz olarak gerçekleştirilen, geri dönme niyetiyle veya daimî olarak yapılan bütün yer değiştirme hareketleri ‘göç’ olarak tanımlanabilmektedir. Yapısı ve süresi ne olursa olsun insanların bireysel olarak, gruplar halinde ya da kitlesel olarak gerçekleştirdikleri tüm yer değiştirme hareketleri ‘göç’ olarak tanımlanabilmektedir.

Dünyanın endüstrileşmiş ülkeleri ile henüz ekonomik gelişimini tamamlamamış olan ülkeleri arasında refah düzeyi, eğitim, sağlık ve güvenlik imkanları açısından büyük bir mesafe ve dengesizlik bulunmaktadır. Bu dengesizlik beraberinde nüfus hareketlerini yani göçü getirmiş ve getirmektedir. Göç, sosyal, ekonomik ve politik etkileri olan coğrafi olarak mekân değiştirme hareketidir. Kişiler, ekonomik, sosyal, politik veya dini sebepler nedeniyle ülke içerisinde veya sınır aşarak geri dönme niyetiyle veya kalıcı olarak göç hareketlerine katılabilmektedir. Göç hareketleri, bireysel veya kitlesel, gönüllü veya zorunlu, kalıcı veya geçici, iç göç veya dış göç ve beyin göçü ya da ekonomik göç olarak sınıflandırılabilir. Göç hareketleri için farklı sınıflamalar bulunsa da bu araştırmada göç olgusu, hukuki bir sınıflandırma olan düzenli ve düzensiz olmak üzere iki ayrı kategoride incelenecektir.

Yoksulluk ve işsizliğin yüksek olduğu, iç karışıklıkların ve siyasi istikrarsızlıkların yoğun olarak yaşandığı ülkelerin vatandaşlarının daha iyi yaşam koşullarına erişmek ya da hayatta kalabilmek için yaşam standartlarının daha yüksek olduğu ülkelere göç etme eğilimi, bu ülkeleri daha sert göç politikaları uygulamaya itmektedir. Özellikle Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi ülkeler beyin göçü ve talep ettikleri işgücü göçü dışındaki göç hareketlerine karşı önleyici politikalar yürütmektedir. Yasal göç olanaklarının hayli sınırlı, maliyetli ve güç olması, göç sorunsalını daha da karmaşıklaştıran ‘yasa dışı göç’ veya ‘düzensiz göç’ problemini doğurmuştur.

IOM’a göre gönderen, transit veya kabul eden ülkelerin düzenleyici normlarının dışında gerçekleşen göç hareketleri ‘düzensiz göç’ olarak tanımlanmaktadır. Kaynak, transit veya hedef ülkenin hukuki normlarının ihlaline dayanan düzensiz göç, çeşitli şekillerde gerçekleşebilmektedir. Menşe ülkeden hukuki olmayan yollarla, eksik veya sahte belge ile çıkma, kabul eden ülkeye yasa dışı yollarla veya sahte belge kullanarak girme, kabul eden ülkeden verilen sürede çıkmama gibi fiiller ‘düzensiz göç’ olarak değerlendirilmektedir. Düzenli göç ise bireylerin veya grupların menşe ülkelerinden çıkışlarının ve ev sahibi ülkeye seyahatlerinin, transit geçişi ve girişi düzenleyen kanun ve yönetmeliklere uygun olarak olağan ikamet yerinden yeni bir ikamet yerine geçmeleri ve burada oturma ve çalışmalarının yasaya uygun olmasıdır (Perruchoud ve Redpath, 2013: 36).

Göçmen

‘Göçmen’ terimi için uluslararası alanda ortak kabul gören bir tanım bulunmamaktadır. Bu sebeple farklı kaynaklarda, farklı tanımlara erişmek mümkündür. IOM, göçmeni, zorlayıcı bir etken bulunmaksızın, dış faktörlerden bağımsız ve gönüllü olarak, daha iyi yaşam koşullarına erişme amacıyla göç eden kişiler olarak ifade etmektedir (Perruchoud ve Redpath, 2013: 37). Düzenli göçmen, ülkeden çıkışı ve başka bir ülkeye girişi yasal olan, bulunduğu ülkenin hukuki normlarını ihlal etmeyen ve yasal kalış izni bulunan göçmenler için kullanılan bir kavramdır.

‘Göçmen’ terimini açıklandıktan sonra ‘göçmen’, ‘mülteci’ ve ‘sığınmacı’ kavramlarının birbirinden farklı olduğu ve birbiri yerine kullanılmalarının sakıncalı olduğu belirtilmelidir.

‘Mülteci’ ve ‘sığınmacı’ kavramları, kabul eden ülkenin korumasına ihtiyaç duyan kişiler için kullanılmaktadır. Bu sebeple gönüllü olarak ve daha iyi yaşam koşullarına erişme amacıyla göç eden kişiler ile politik, dini veya diğer sebeplerle menşe ülkesinde yaşaması mümkün olmayan ve başka bir ülkenin korumasına ihtiyaç duyan kişileri aynı tanım ile ifade etmek doğru olmayacaktır. Özellikle mülteci, sığınmacı ve göçmen verilerinin elde edilmesinde aynı terimin kullanılması istatistiklerin yanlış yorumlanmasına sebep olabilmektedir.

Düzensiz Göçmen

Düzensiz göçmen, ülkesinden çıkışında veya başka bir ülkeye girişinde kaynak, transit ya da hedef ülkenin hukuki normlarını ihlal eden, yasal olarak bir ülkeye giriş yaptıktan sonra o ülkenin yasalarını ihlal eden veya yasal olarak o ülkede kalış izni bulunmayan göçmenleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Mülteci

Menşe ülkelerinde etnik kökenleri, dini inançları veya politik görüşleri sebebiyle yaşamaları mümkün olmayan, işkence veya kötü muamele görmeleri ihtimalini destekler somut deliller bulunan ve bu sebeple menşe ülkesinden çıkan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Mülteciler, uluslararası koruma talep ederek ‘mülteci’ statüsünü kazanmaktadırlar. 1951 yılında imzalanan ve Cenevre Sözleşmesi olarak da ifade edilen Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme’ de mülteci tanımı; ırkı, dini, belli bir toplumsal gruba üyeliği ya da siyasi fikirleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan veya söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen her şahıs olarak yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti bu sözleşmeye iki önemli şerh koyarak taraf olmuştur. Bunlardan ilki sözleşme kapsamında mültecilere verilen hakların, Türk vatandaşlarına verilen haklardan daha fazla olduğu şeklinde yorumlanamayacağı, ikincisi ise yalnızca Avrupa Konseyi Üyesi ülkelerden gelen sığınmacılar için geçerli olacağı kararıdır. İkinci şerh ‘coğrafi kısıtlama’ olarak ifade edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nde Avrupa Konseyi Üyesi ülkeler dışındaki diğer ülkelerden gelen, menşe veya ikamet ülkesinde kötü muamele görme hususunda haklı nedenlere dayanan korkuları bulunan ve ülkesine gönderildiği takdirde hayati tehlikesi bulunan kişilere ‘şartlı mülteci’ ya da ‘ikincil koruma’ statüsü verilmektedir.

Şartlı Mülteci

6458 sayılı Kanunda Avrupa Konseyi üyesi ülkeler dışında meydana gelen ve ırkı, dini, tabiiyeti, siyasi düşünceleri veya belli bir toplumsal gruba mensubiyeti sebebiyle ölüme, işkenceye veya onur kırıcı muameleye maruz kalacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan, menşe ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu sebeplerden ötürü yararlanmak istemeyen, vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen ya da haklı korkularından dolayı dönmek istemeyen kişiye verilen statüdür.

İkincil Koruma

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) 63. maddesinde mülteci veya şartlı mülteci olarak değerlendirilemeyen ve bu sebeple mülteci veya şartlı mülteci statüsü verilemeyen ancak vatandaşı olduğu ülkesine geri gönderildiğinde idam cezasına mahkum olacak ya da insanlık dışı ve onur kırıcı muameleye maruz kalacak, ülke genelinde silahlı çatışma durumlarında şahsına yönelik tehditle karşılaşacak olması sebebiyle menşe ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu sebeplerden dolayı yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye verilen statüdür.

Sığınmacı

Ölüm, işkence veya onur kırıcı muameleden korunmak amacıyla vatandaşı olduğu ülkenin dışında bir ülkede güvenlik arayışı içerisinde olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin başvurusunun sonucunu bekleyen kişiler için kullanılan tanımlamadır. Karar verici kurum veya kuruluşlardan olumsuz bir karar çıkması halinde bu kişiler ülkeyi terk etmek zorundadır ve eğer insani ya da diğer gerekçeler temelinde ülkede kalma izni verilmemişse bu kişiler ülkede düzensiz veya kanuna aykırı bir durumda bulunan herhangi bir göçmen gibi sınır dışı edilebilmektedir (Perruchoud ve Redpath, 2013).

Haklı Nedenlere Dayanan Korku

1951 yılında Cenevre'de imzalanan Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme' de mülteci tanımının en temel ögesini oluşturmaktadır. Irkı, dini, tabiiyeti veya belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ya da siyasi fikirlerinden ötürü kişinin vatandaşı olduğu ülkesinde zulüm görme veya özgürlüğünden mahrum edilme korkusu 'haklı nedenlere dayanan korku' olarak ifade edilmektedir (Perruchoud ve Redpath, 2013).

Bireysel Göç

Kişinin tek başına ya da ailesiyle birlikte gerçekleştirdiği göç hareketlerini tanımlamak için kullanılan bir ifadedir. Kitlesele göç hareketlerinin aksine bireysel göçler, göçmenlerin ya kendileri tarafından finanse edilmekte ya da organizasyonların veya devletlerin desteğiyle gerçekleşmektedir.

Kitlesele Göç

Yaşanan öngörülemez ve acil olaylar nedeniyle kaynak ülkeden kitleler halinde çok sayıda insanın katılımıyla gerçekleşen göç hareketini ifade etmektedir. Yugoslavya krizi ve yakın zamanda yaşanan ve hala çözüme kavuşamayan Suriye krizi kitlesele göç hareketine örnek olarak gösterilebilir. Kitlesele göçler hem kaynak ülkeyi hem de hedef ülkeyi toplumsal, ekonomik ve politik açıdan etkileyen hareketlerdir.

Zorunlu Göç

Bir ülke ya da bölgedeki kişilerin birinin veya bir bölümünün rızası aranmaksızın devlet ya da diğer otoritelerce başka bir bölgeye ya da ülkeye göçe zorlanmasıdır.

Uluslararası Koruma

Devletler, vatandaşlarına can ve mal güvenliği, insan onuruna yaraşır şekilde yaşam, eğitim ve sağlık imkanlarına erişim, düşünce özgürlüğü ve eşitlik gibi hakları sağlamak ve bu hakları korumakla yükümlüdür. Menşe ülkesinin sağlamakla yükümlü olduğu bu haklardan ırkı, dini veya herhangi bir zümreye mensubiyeti nedeniyle yararlanamayan kişiler diğer devletlerin ve uluslararası organların korumasını talep etmektedir.

YUKK'a göre uluslararası koruma statüsü mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma olmak üzere üç farklı biçimde tanımlanmıştır. Türkiye'ye Avrupa Konseyi üyesi veya diğer ülkelerden gelen ve vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanamayan veya haklı korkularından ötürü yararlanmak istemeyen 'uluslararası koruma' başvurusunda bulunacak kişiler Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne başvurularını gerçekleştirmektedir. Başvuru sahipleri, uluslararası koruma talepleri neticeleninceye kadar Türkiye'de yasal olarak kalma hakkına sahiptirler. Uluslararası koruma talepleri olumlu sonuçlanan kişiler, mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsüne kavuşmaktadır.

Geçici Koruma

YUKK' un 91. Maddesinde geçici koruma statüsü, bir ülkede meydana gelen öngörülemez ve acil olaylar nedeniyle ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak uluslararası bir sınıra doğru hareket eden veya bu sınırları geçen yabancılara, ev sahibi (karşılaman) devletin bireysel sığınma prosedürlerini uygulayamayacak hale gelmesi nedeniyle ve yaşanan krize ivedi çözüm bulmak amacıyla ülkenin mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsünden farklı olarak sunduğu koruma biçimi olarak ifade edilmiştir.

Geçici koruma, ülkelerin geri göndermeme yükümlülükleri bağlamında kitleler halinde devlet sınırlarına ulaşan kişilere bireysel statü işlemleri ile zaman kaybetmeden, belirli hakları sağlamayı amaçlayan bir çözüm biçimidir. Geçici korumanın üç ana unsuru bulunmaktadır. Bu unsurlar, geçici koruma statüsü verilen kişilerin anavatanlarının güvenli bölge ya da şehirlerine gönüllü geri dönüşüne izin verilmesi, geri göndermeme yükümlülüğünün uygulanması ve temel ve acil insani ihtiyaçların karşılanmasıdır. Türkiye'de geçici koruma statüsünden şu an yalnızca Suriye'den gelen göçmenler faydalanmaktadır.

Menşe Ülke

Kişinin milliyetini taşıdığı ve vatandaşı olduğu devleti ifade etmektedir. Kitlesel göç söz konusu olduğunda göç akınlarının kaynağı durumundaki ülkeyi tanımlamaktadır. Menşe ülke, gönderen ülke, kaynak ülke veya üçüncü ülke olarak da ifade edilebilmektedir.

Hedef Ülke

Hedef ülke kavramı, kaynak ülkeden yola çıkan göçmen, göçmenler veya sığınmacı ve mülteciler için göç yolculuğunun sonunda varılacak olan hedef konumundaki ülkeyi ifade etmektedir.

Sınır Dışı Etme

Devletlerin egemenlik hakkını kullanarak vatandaşı olmayan bir kişinin ülkeye girişine izin vermemesi, ülkede kalma izninin sona ermesi ya da bu izni sonlandırması sonucunda bu kişiyi menşe ülkesine ya da üçüncü bir ülkeye göndermesi olarak ifade edilmektedir.

İdari Gözetim

Egemen bir devletin yetkili idari makamları tarafından bir kişiyi özgürlüğünden mahrum bırakmak için alınan tedbir kararını ifade etmektedir. Birçok ülkenin mevzuatında düzensiz durumdaki göçmenlerin ülkeye varışlarında veya ülkeden sınır dışı edilmelerinde idari olarak alıkonulmaları ön görülür. Bu alıkonulma idari gözetim olarak ifade edilmektedir. 6458 sayılı kanuna göre haklarında idari gözetim kararı alınan yabancıların geri gönderme merkezlerinde tutulmaları altı ayı geçmemekte, gerekli durumlarda en fazla altı ay daha uzatılabilmektedir.

Geri Gönderme Merkezi

6458 sayılı Kanun'un maddesi ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulan ve hizmet veren, haklarında 'sınır dışı' kararı alınan yabancılardan kaçma veya kaybolma riski bulunan ve kamu güvenliğini, sağlığını veya düzenini tehdit edenlerin sınır dışı edilinceye kadar kontrol altında tutulmaları amacıyla idari gözetim altında tutuldukları kuruluşlardır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kuruluşundan önce ülke sınırlarında yakalanan düzensiz göçmenler ve yasal olarak ülkede kalmaları sorunlu hale gelen yabancılar, Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubesi Misafirhanelerinde sınır dışı edilene kadar tutulmaktaydı.

Göç konsepti içerisinde yer alan kavramlar ve kurum, kuruluş ve organizasyonlar başlı başına bir çalışma oluşturabilecek bir öneme ve büyüklüğe sahiptir. Bu kısımda bu kavram, kurum ve kuruluşlardan yalnızca çalışma ile ilişkili olanlar açıklanmıştır. Çalışmada yer alan kimlik ve rol konsepti içerisinde yer alan kavramları açıklamaya göç ve göçmenlik sorunlarının başında yer alan uyum ve asimilasyon süreçleri ve bu iki kavram arasındaki farklar açıklanarak başlanmıştır.

Uyum

Göçmenlerin hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası olarak kabul edildiği ve ev sahibi toplumun ve göçmenlerin iki yönlü bir etkileşim içerisinde olduğu süreç olarak ifade edilmektedir. Uyum süreçlerinde, göçmen birey ya da grup ile ev sahibi toplum arasında mikro, mezzo ve makro ölçekte 'uyum' çalışmaları söz konusu olmaktadır. Ancak burada göçmenlerin uyumundan tam anlamıyla ne beklendiği de önemlidir. Kendi kültürlerini, rutinlerini ve kimliklerini terk ederek yerel halkın alışkanlıklarının edinilmesini beklemek uyum süreci olarak değerlendirilemez. Asimilasyondan farklı olarak, göçmenlerin ev sahibi topluma uyumu sağlanmaya çalışılırken, kendi kültürlerini terk etmesi beklenmemektedir. Aksine göçmenlerden, kendi kültürel varlıklarını sürdürerek ev sahibi ülkenin sistemine ve kültürüne uyumu beklenmektedir.

Asimilasyon

Asimilasyon kavramı, göç alan ve nüfusunun önemli bir kısmı göçmenlerden oluşan ülkelerin ve yine nüfusunun önemli bir kısmı göç etmiş olan kaynak ülkelerin gündeminde olan bir kavramdır. Sosyal uyumdan farklı olarak olumsuz bir anlamı çağrıştıran asimilasyon, azınlık grubun hâkim gruptan ayırt edilemez hale gelmesi veya getirilmesini ifade etmektedir. Asimilasyon kavramı, etnik veya sosyal azınlık grubun, kendilerini ifade etme ve toplanma biçimlerinde, alışkanlıklarında ve günlük hayatlarında yerel gruba benzemesini tanımlamak için kullanılmaktadır. Çoğunlukla siyasal bir göç politikası olarak kullanılan bu kavram, uyum süreçlerinden farklı olarak ‘ırkçı’ bir yaklaşıma işaret etmektedir.

Sosyal Grup

Sosyal grup nedir sorusunu sormadan önce ‘grup’ kavramını kısaca açıklamak gerekmektedir. Fichter (1970), ‘grup’ kavramını ‘birbirleri arasında çeşitli ilişkiler bulunan ve en azından bir amacı paylaşan insan topluluğu’ olarak tanımlamaktadır. Sosyal grup ise, sıradan gruptan farklı olarak üyeleri ve üyeleri dışındaki insanlar için tanınabilir bir kimliği olan grupları ifade etmektedir. Ortak menfaati ve amaçları olan, belirli birtakım rolleri gerçekleştirmek veya toplum üzerinde bir etki bırakmak isteyen sosyal gruplar, üyeleri için bir sosyal destek ağı da inşa etmektedirler.

Marjinal veya sosyal olarak kapalı olmayan her birey bir ya da daha fazla sosyal gruba üye olabilmektedir. Kişiler doğdukları andan itibaren sosyalleşmelerini bu gruplar içerisinde sürdürmekte ve tamamlamaktadır. Kimliklerinin oluşumu üzerinde bu gruplar oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Bu sebeple kişiler bireysel kimliklerinin yanında bir ‘sosyal kimlik’ de geliştirmektedirler. Bu iki kimlik çoğu zaman iç içe geçmiş halde bulunabilmekte ve kişi kendisini ‘sosyal kimlik’ üzerinden de tanımlayabilmektedir.

Kimlik

‘Ben kimim ve nereye aitim?’ soruları ile bağlantılı olan kimlik kavramı, psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi birçok bilimin temel kavramı haline gelmiştir. Bu sebeple ‘kimlik’ ile ilgili çalışmalar ve analizler birçok alanda karşımıza çıkmaya başlamıştır. Kimlik kavramın yoğun bir şekilde kullanılması ve buna bağlı olarak içeriğindeki belirsizlik, kavramın içini boşaltmaktadır. Böylelikle kimlik kavramı birçok şeyi ifade eden bir terim gibi görünse de çoğu zaman hiçbir şey ifade etmeyen bir hâle dönüşmektedir. Bu sebeple çalışmanın temel unsurlarından biri olan ‘kimlik’ kavramını çalışmanın perspektifinden açıklamak ve sınırlarını çizmek zorunluluğu doğmuştur.

Bilgin, kimlik kavramını ‘bir birey veya grubun kendini tanımlaması ve kendini diğer kişi ve gruplar arasında konumlaması’ olarak açıklamıştır (Bilgin, 2007: 11). Kimlik, ‘biz ve diğerleri’ ayrımı ile inşa edilmekte ve kişinin kendisini ‘ötekilerle’ mukayese etmesi sonucunda meydana gelmektedir.

Kişinin kendisini nasıl gördüğü, başkaları tarafından nasıl görüldüğü ya da başkalarının kendisi hakkında ki düşüncelerine ilişkin varsayımları kimlik ile ilgili konulardır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde kimlik kavramı "Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü" olarak tanımlanmıştır (TDK, 1998: 1324).

Rol

Rol kavramı, toplum içerisindeki her bireyi diğer bireylere bağlı kılan toplumsal beklenti olarak tanımlanmaktadır. Toplum, bireyden doğuştan getirdiği veya sonradan kazandığı bu rolleri yerine getirmesini beklemektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri de toplumun kadın ve erkeğe yüklediği ve salt kadın ve erkek olmaktan kaynaklanan sorumluluklar ve beklentilerdir. Göç süreci üzerinde de toplumsal cinsiyet rollerinin görünür etkileri gözlenmektedir.

Sosyal Kimlik

Sosyal kimlik kuramının kurucusu olan Tajfel sosyal kimliği bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba ya da gruplara üyeliğine ilişkin bilgisinden, bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamdan kaynaklanan parçası olarak ifade etmektedir (Tajfel, 1982: 2). Milliyet, toplumsal sınıf, cinsiyet, din ve mensup olunan siyasi grup birer sosyal kategorizasyondur. Kendilerini, aynı kategoriye ait hissedenler ya da bunu paylaşanlar aynı sosyal kategori ile belirlenmiş sosyal grubun üyesidirler. Tajfel, fertlerin kendilerini, kendi sosyal gruplarının üyelik şartları altında tanımladıklarını söyler. Bunun ötesinde sosyal gruplar diğer gruplarla ilişkilerinde bunun önemini kavrarlar. Bu yüzden gruplar arasındaki sosyal karşılaştırmalar basit olarak sosyal kimliği açıklar (Turner ve Giles, 1984: 24).

Tajfel kimliği bireysel kimlik ve sosyal kimlik olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bunların birbirleriyle karşılıklı ilişkiler içinde bulunduğunu söylemektedir. Bireysel kimlik; fiziksel, zihinsel ve duygusal unsurları, sosyal kimlik ise milliyet, sınıf, cinsiyet, din ve mensup olunan politik ya da sosyal grup gibi sosyal kategorideki özellikleri içine almaktadır. Ancak bunlar, birinden diğerine aktarılma özelliğini göstermektedir. Bir ferdin sosyal kimliği birçok farklı sosyal kimliği kapsamaktadır. Bireysel kimlikten sosyal kimliğe geçiş, bireyler arası davranışlardan, gruplar arası davranışa geçişe uygunluğu sağlar (Turner ve Giles, 1984: 38-39). Sosyal kimlik kavramının doğru bir biçimde anlatılabilmesi ve anlaşılması için mensubiyet ve aidiyet kavramları ile birlikte ele alınması gerekmektedir.

Göçün Feminizasyonu

1960'lı yıllardan önce Türkiye'deki ve dünyadaki göç çalışmaları incelendiğinde göç olgusunun uzun süre 'erkek' göçmenler üzerinden yorumlandığı ve göçün bir 'erkek fenomeni' olarak algılandığı görülmüş ve kadınların bu süreçte edilgen olarak konumlandığı gözlemlenmiştir. Göç olgusunun asıl aktörünün aileyi toplumsal alanda temsil eden ve gelir getiren erkek olduğu ve kadınların erkeklerin kararlarına tabii olduğu varsayılmış, bu sebeple bu alanda gerçekleştirilen çalışmalar göç hareketlerinde ki cinsiyet farklılıklarını önemsememiştir. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren gerçekleştirilen göç

çalışmalarında kadınların, göç sürecinin pasif aktörü konumundan göçün faili konumuna kaydığı görülmüştür. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri son 40 yılda dünyadaki kadın göçünün görünür hale gelmesi ve özellikle yoksulluğun ve işsizliğin fazla olduğu ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru çoğunlukla ev ve bakım hizmetlerinde, fuhuş ve eğlence sektöründe çalışmak üzere yoğun bir kadın göçü gerçekleşmesidir.

Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Özbekistan ve Türkmenistan gibi Doğu Bloğu ülkelerden Türkiye'ye ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere çok sayıda göçmen kadın gelmektedir. Çalışma için gerçekleştirilen mülakatlarda göçmen kadınlar, ülkelerinde bıraktıkları çocukları ve anne babaları için çalışmak zorunda olduklarını beyan etmişlerdir. Birleşmiş Milletler 2017 yılında göçmenler günü nedeniyle yayımladığı raporda, dünyada 258 milyon göçmen olduğunu ve toplam göçmen nüfusunun %48,4'ünü kadınların oluşturduğunu belirtmiştir. Raporda, kadın göçmenlerin sayısının Asya ve Afrika dışındaki diğer bütün bölgelerde erkek göçmenlerin sayısından fazla olduğuna da yer verilmiştir.

Diaspora

Klasik diaspora kavramı, soykırımlar, katliamlar ve sürgünler gibi nedenlerle ülkelerinden ayrılmış ve başka bir ülkede yaşayan köken ülkesinden zorla gönderilmiş toplulukları ifade için kullanılmaktaydı. Ancak kavram zamanla trajik bir olay olmaksızın ülkesinden gönüllü olarak ayrılmış anavatanı dışındaki toplulukları tanımlamak için de kullanılmaya başlanmıştır. Anavatanından sürgün edilen, mübadeleler ile yer değiştirmeye zorlanan milletler ve topluluklar, göç yolculuğu öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşadıkları olayları, trajedileri ortak mirasa dönüştürmekte ve bu olaylar üzerine şiirler, türküler, ağıtlar ve halk oyunları yazmaktadır. Oluşturmuş oldukları bu ortak miras kültürlerini yeni yurtlarında nesilden nesile aktarmakta ve anavatana geri dönüş inancını canlı tutmaktadır. Diaspora çalışmalarının en önemli isimlerinden biri olan William Safran diasporaların özelliklerini altı maddede açıklamıştır (1991: 83-84).

Safran’a göre diaspora topluluklarının kendileri veya eski kuşakları anavatanlarından en az iki farklı bölgeye göç etmişlerdir. Bu toplulukların anavatanlarına ilişkin ortak bir hafızaları ve yurda geri dönüş miti bulunmaktadır. Diaspora grupları göç ettikleri ülkelerde kendilerini yabancı ve yerli halktan izole olmuş hissetmektedirler. Ana yurtlarından ayrılmalarının üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin koşullar uygun olduğunda kendilerinin veya sonraki nesillerin yurtlarına döneceğine inanmaktadırlar. Bütün millerin ya da dini topluluğun ana yurtlarının korunması ve refahı için çalışması gerektiğine inanmaktadırlar. Anavatanlarıyla bağlarını koparmadan etnik bilinç ve kolektif tarihle dayanışmalarının devamlılığını sağlamaktadırlar.

Günümüz dünyasında ulaşım, haberleşme ve iletişim alanlarında yaşanan gelişmelerle birlikte yeni bir diaspora yapısı gelişmeye başlamıştır. Haberleşmenin ve iletişimin kolaylaşması diaspora toplumlarının yalnızca ana yurtlarıyla değil aynı zamanda diğer ülkelerdeki soydaşları ya da dindashlarıyla da dayanışma içerisinde olabildiğini sağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti de yurt dışında yaşayan Türkler ile ilgili Türk diasporası oluşturmak için önemli adımlar atmaktadır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı, Diyanet İşleri Başkanlığı organizasyonları ve diğer kurumsal organizasyonlar aracılığıyla yürütülen çalışmalar, Türklerin diasporik kimlik ve bilinç kazanması için yürütülen çalışmalar içerisinde yer almaktadır.

1.2.Göç Kuramları

Göç çalışmalarının ilk örnekleri sanayi devriminin etkileriyle kırdan kente yönelen göç hareketlerini değerlendirmek üzere verilmiştir. İlk göç çalışmaları ve kuramları her ne kadar teorik olarak evrensel bir doğruluğa sahip değilse de çağdaş göç kuramlarının oluşturulmasında önemli bir etkiye sahiptir. Çalışmanın bu bölümünde göç kuramları erken dönem ve çağdaş göç teorileri olarak ayrılarak incelenecektir.

1.2.1.Erken Dönem Göç Teorileri

Çağdaş göç kuram ve çalışmalarının ortaya çıkış tarihine kadar nüfus ve göç hareketleri üzerine pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Göç kuramları üzerine herhangi bir değerlendirme yapılabilmesi için göç çalışmalarının temelini oluşturan bu erken dönem göç teori ve araştırmalarına da değinmek gerekmektedir. Erken dönem göç kuram ve araştırmalarının ilk örneklerini veren ve bu alana önemli katkılar da bulunan ilk bilim insanları Thomas R. Malthus, William Farr ve Earnst G. Ravenstein olarak bilinmektedir (Sinha ve Ataullah, 1987: 25). Burada E. G. Ravenstein'in göç çalışmasının, William Farr'ın göç konusunda öne sürdüğü göç hareketlerinin belirli bir örüntüye ya da kanuna göre gerçekleşmediği düşüncesini yanıtlamak için ortaya çıktığını ve göç hareketleriyle ilgili kendi ifadesiyle göç kanunlarını oluşturan ilk isim olduğu belirtilmelidir (Yalçın, 2004: 22).

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi devriminin etkileri artmış ve bireylerin, ailelerin ve toplulukların yaşam biçimleri ve çalışma şartları değişmiştir. Ulaşım imkanlarının gelişmesi ve fabrikaların sayısının artmasıyla milyonlarca insan topraklarını terk ederek iş bulma amacıyla kentlere göç etmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında sadece İngiltere ve Galler kırsalından 3 milyonu kentlere olmak üzere 4 milyon kişi göç etmiştir (Long, 2005: 1). Ravenstein göç kanunları çalışmasını İngiltere'de yaşanmakta olan söz konusu nüfus hareketliliğinin oldukça yoğun olduğu bu dönemde gerçekleştirmiştir. 1885 ve 1889 tarihli iki makalesinde İngiltere'deki iç göç hareketlerinin sürecini açıklama ve bir öngörü ortaya koyma amacıyla göç kanunları ortaya koymaya çalışmıştır (Grigg, 1977: 42).

Ravenstein'in Göç Kanunları

Ravenstein'in göç kanunları göç kuramlarının ilki olarak kabul edilmektedir. Ravenstein bu çalışmasıyla, William Farr'ın göç hakkında öne sürdüğü göç olgusunun hiçbir kural ya da örüntüyle ilişkili olmadan ilerlediği düşüncesini eleştirmiştir. Ravenstein'in bu çalışmasıyla amacı göç olgusunun genellenebilir kanunlarını ve örüntülerini ortaya koymaktır. Ravenstein göç kanunları çalışmasını, İngiltere'nin 1871 ve 1881 yıllarında

gerçekleştirilen nüfus sayımı verilerini temel alarak oluşturmuş ve bu istatistiki verilerden hareketle yedi göç kanunu ortaya koymuştur. Ravenstein'in 1885'te yayımlanan ve bilinen ilk göç çalışması olma niteliği taşıyan bu çalışmasının, hipotezlerini ispatlayacak nitelikte bir analizden ve derinlikten yoksun olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bu çalışmanın kendisinden sonra gerçekleştirilmiş olan göç çalışmalarına öncülük ettiği açıktır. Bu çalışmanın kuramsal temeli sanayileşme ile kent nüfuslarının artması üzerine kurulmuş ve 19. Yüzyılın ikinci yarısındaki kırdan kente doğru gerçekleşen nüfus hareketleri kuramının temel dinamiğini oluşturmuştur.

Endüstrileşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni iş olanakları ve endüstrileşmenin getirilerinden olan yeni ulaşım ağları kırsal kesimde ya da sanayi merkezlerinden uzakta yaşayan kişileri Avrupa'nın içlerine ve Kuzey Amerika'ya doğru göç etmeye yöneltmiştir. Kısmen zorunlu olan bu göç hareketleri ile milyonlarca insan evlerini, aile üyelerinin bir kısmını, topraklarını ve yaşam biçimlerini daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak için geride bırakmış ve yeni sanayi ve ticaret merkezlerine göç etmişlerdir. Toplumsal olarak tarihi değişim ve dönüşümlerin yaşandığı dönemde çalışmasını gerçekleştirmiş olan Ravenstein, 1885 ve 1889 yıllarında yayımladığı Göç Kanunları (The Laws of Migration) isimli iki makalesinde dönemin ve bulunduğu coğrafi mekânın verilerine dayanarak yedi göç kanunu ortaya koymuştur. Yedi göç kanunundan ilki göç ve mesafe kanunudur.

Göç ve mesafe kanununda göçmenlerin büyük çoğunluğunun göç etmek için yalnızca kısa mesafeli yerleri seçtikleri savunulmuştur. Kısa mesafeli göç hareketleri kendisine gelinen bölge ya da ülkede yeni göç dalgaları yaratan bir etkiye sahiptir. Yeni göç dalgaları, daha fazla göçmeni nüfus hareketleri içerisine dahil ederek göçmen grupları büyük sanayi ve ticaret merkezlerine doğru yöneltme eğilimindedir. Ravenstein göçün boyutunu, kendisine gelinen yerdeki iş olanaklarının çokluğunun o yerde yaşamakta olan nüfusa oranının belirlediğini ifade etmektedir.

Ravenstein'in çalışmasında yer alan ikinci kanun göç ve basamaklarıdır. Bu kanunla Ravenstein göç hareketlerinin çevreden merkeze doğru basamaklı bir biçimde ilerlediğini savunmuştur. Endüstrileşme ve ticaretin hız kazanması ile birlikte kentsel ölçekte meydana gelen hızlı ekonomik büyüme ve iş imkanlarının çokluğu, kenti çevreleyen yerleşim yerlerindeki kişileri hızla kente doğru göç etmeye itmiştir. Kenti çevreleyen yerleşim birimlerinde oluşan nüfus seyrekliği daha uzak bölgelerdeki nüfusun bu bölgelere yerleşmesiyle dolmaktadır. Yine üçüncü basamaktaki seyrelme de dördüncü basamakta yer alan nüfusun göç etmesiyle dolmaktadır. Ravenstein her bölgenin nüfusunun kente doğru basamaklar halinde ilerleyeceğini, kendisinden önceki bölgede oluşan seyrelmeyi geçici olarak önleyeceğini ve zamanla bu göç hareketlerinin yayılarak ve hız kazanarak tüm ülkede hissedileceğini savunmaktadır. Ravenstein bu yayılma ve hız kazanmada kentin olanaklarının diğer göçmenlerce de fark edilmesinin etkili olduğunu savunmaktadır. Ravenstein göç basamakları kanunu ile göç ve mesafe kanununu açıklamış ve desteklemiştir. Göç ve mesafe kanununda göç dalgalarının oluşum ve yayılım süreci detaylı olarak açıklanmamıştır. Ravenstein'in ortaya koymuş olduğu yedi maddelik göç kanunları

içerisinde yer alan ve kanunların bir kısmını açıklayan kısa mesafeli göç olgusu Ravenstein'in birinci göç tipi olarak adlandırılmıştır. Diğer kanunlarda ikinci göç tipi olarak uzun mesafeli göç olgusu esas alınmıştır.

Üçüncü göç kanunu olarak Ravenstein yayılma ve emme sürecini açıklamaya çalışmıştır. Yayılma ve emme süreci kanununda, göç olgusunun yayılma ve emme süreçlerinin birbirini desteklemekte ve tamamlamakta olduğu savunulmaktadır. Ayrıca bu iki sürecin sonucunda elde edilen kazanım aynıdır dolayısıyla bu iki sürecin amaç birliğinden söz edilebilmektedir. Ravenstein göçün tek başına amaç olamayacağını, kişilerin yalnızca göç etmek istedikleri için yer değiştirmediklerini ifade etmektedir. Göçmenler için göç yolculuğunun sonunda ulaşılacak istenen nihai amaç kentin gelişen ekonomik ve ticari faaliyetlerinin getirilerinden pay almaktır. Daha iyi yaşam koşullarına erişim arzusu ve kentin ekonomik zenginliğinden faydalanma isteği göç hareketlerinin yayılma sürecini desteklemektedir. Hızlı bir biçimde gelişen ve daha fazla iş gücüne ihtiyaç duyan sanayinin bu talebi göç hareketleriyle karşılanmakta ve böylelikle göç hareketleriyle kente gelen nüfus toplulukları kentin sanayi merkezlerince emilmektedir. Ravenstein, göç kanunları içerisinde yer verdiği yayılma ve emme süreçlerinin işleyişlerini bu şekilde açıklamıştır. Açıklamış olduğu süreçlerin işleyişlerinde de görüldüğü gibi her iki süreç göç hareketleri ile ihtiyaçlarını karşılamakta ve amaçları doğrultusunda birbirlerini desteklemektedir.

Ravenstein, diğer göç kanunu göç zincirleri olarak adlandırmış, göç alan yerleşim birimlerinin zamanla göç verdiğini bu nedenle göçün zincirleme olarak geliştiğini ileri sürmüştür. Ravenstein, böylelikle her bir göç dalgasının bir diğer göç dalgasına neden olduğunu ve göç hareketlerinin bir kez başladığında hep devam eden ve zincirleme olarak gelişen bir süreç olduğunu savunmuştur.

Ravenstein ilk dört göç kanununda basamaklı ve zincirleme olarak gelişen göç hareketlerinden bahsetmiştir ancak onun beşinci kanunu basamaksız ve uzun mesafeli olarak gerçekleşen, ilk dört kanunundan farklı bir göç türüne işaret eden doğrudan göç kanunudur. Doğrudan ve uzun mesafeli göçlerde göç eden kişiler büyük sanayi ve ticaret merkezlerine direkt olarak yönelmekte ve basamaksız biçimde bu kentlere yerleşmeyi tercih etmektedirler. Ravenstein'in ortaya koyduğu ilk beş göç kanununda temelde iki ayrı göç türünden bahsedilmektedir.

Bahsetmiş olduğu ilk göç türü kısa mesafeli, basamaklı ve zincirleme olarak sanayinin ve ticaretin hızla geliştiği kent merkezlerine doğru gerçekleşen göç hareketlerini, ikinci göç türü ise uzun mesafeli ve doğrudan ya da basamaksız olarak ifade edilen sanayi ve ticaret merkezlerine doğru yönelen göç hareketlerini ifade etmektedir. Bu iki göç türünün ortak paydası ise temelde iki ayrı biçimde gerçekleşen göç hareketinin de sanayinin ve ticaretin hızla geliştiği büyük kent merkezlerine doğru gerçekleşmesidir.

Ravenstein'in son iki göç kanunu diğer kanunlarında bahsetmiş olduğu göçün gerçekleşme biçimleri ile ilgili değil göç hareketlerine katılan göçmenlerin niteliği ile ilgilidir. Ravenstein'in göç kanunları içerisinde beşinci maddede yer alan kır ve kent yerleşimcileri

farkı kanununda, kentte yerleşik olan kişilerin kırsal bölgelerde yaşayanlara göre daha az göç etme eğilimine sahip oldukları savunulmaktadır. Yine bu maddede kent merkezlerine yönelen nüfus hareketlerinin kentte yaşayan yerleşik kişileri göç süreçlerine çok fazla dahil edecek bir etkiye sahip olmadığı ancak bir kırsal kesimden başka bir kırsal kesime gerçekleşen göç hareketlerinin göç alan kırsal bölgedeki kişileri göç süreçlerine dahil edecek, yeni göç dalgaları ve basamaklı göç hareketleri yaratacak etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir.

Ravenstein'in son göç kanunu göçmenlerin cinsiyet farklılıkları ile ilişkilidir. Ravenstein bu kanunda kadınların göç etme eğiliminin kısa mesafelerde erkeklerden daha yüksek olduğunu ileri sürmüştür. Ravenstein, 1889 yılında yayımlamış olduğu ikinci makalesinde kadınların kısa mesafeli ve iç göçlerde erkeklerden daha fazla göç etme eğiliminde olduklarını yinelemiş ve hipotezine bir eklemede bulunmuştur. Bu eklemede erkeklerin, uzun mesafeli ve dış göçlere katılmakta kadınlara oranla daha yüksek bir eğilime sahip oldukları ve bu sebeple bu göç hareketlerine kadınlardan daha fazla katıldıkları ileri sürülmüştür (Yalçın, 2004: 25).

Ravenstein'in 1885 ve 1889'da yayımlamış olduğu 'Göç Yasaları' ismini paylaşan iki makalesinde yukarıda kısaca açıklanan yedi maddelik kanunlarını ortaya koymuş ve bu kanunlar ile iç ve dış göç hareketleri için göç sürecinin temel mekanizmalarını ve değişkenlerini açıklamaya çalışmıştır (Jackson, 1986: 14). Ravenstein, ikinci makalesinde ilkinden farklı olarak uluslararası göç hareketlerine de değinmiş, uluslararası göç hareketlerinde de temel belirleyici olarak ekonomik gelişmeleri esas almıştır. Uluslararası göç olgusunu endüstriyel, ticari ve kentsel ilerlemelerle bağlantılı olarak irdelemiştir.

Ravenstein 1889 yılında yayımladığı ikinci makalesinde ilk makalesindeki düşüncelerine temelde iki eklemede bulunmuştur. Bunlardan ilki göçün gerçekleşme nedenleriyle ilgilidir. Ravenstein yeni göç dalgaları yaratan ya da var olan göç hareketlerini artıran etkenler olarak baskıcı ya da adaletsiz yasalara, elverişsiz iklim koşullarına ve ağır vergilere işaret etmiştir. Ancak Ravenstein, göç olgusunun temel nedenini ekonomik olarak daha iyi olma ve daha yüksek refah şartlarına erişme isteği olarak kabul etmiş ve bahsetmiş olduğu diğer itici koşulları çok güçlü etkenler olarak görmemiştir. İkinci ekleme de ise göçün sürekliliğine değinilmiştir. Ravenstein bu eklemede göçün sürekli artarak devam eden dinamik bir süreç olduğunu vurgulamış ve bu sürecin temel sebebi olarak öncelikle sanayinin gelişmesini ve daha sonra bu ilerlemeye bağlı olarak sanayi ve ticaret merkezlerinin çoğalmasını göstermiştir (Yalçın, 2004: 26).

Ravenstein'in göç kanunları, çalışmanın gerçekleştirildiği döneme ve bu dönemdeki İngiltere'ye ilişkin ekonomik değişkenler temelli bilgiler vermekte ancak günümüzdeki çok boyutlu ve daha kompleks göç ya da nüfus hareketlerinin anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır. Ravenstein'in yayımlamış olduğu göç yasalarının sonraki göç çalışmalarına temel katkısının göç teorilerine ve modellerine zemin hazırlamış ve bu çalışmalara ışık tutmuş olması olarak ifade edilmektedir.

Kesişen Fırsatlar Kuramı

Erken dönem göç teori ve çalışmalarının büyük kısmında göçmenlerin genellikle göç etmek için mevcut konumlarından kısa mesafe uzaklıkta bulunan merkezleri tercih ettikleri yönünde bir genel kabul olsa da daha sonraki yıllarda gerçekleştirilen çalışmalar nüfus ya da göç hareketliliklerinin yalnızca iki merkez arasındaki mesafe ile açıklanamayacağını, mevcut konum ve göç edilmesi planlanan yerdeki fırsatların miktarının da değerlendirilmesinin gerektiğini öne sürmüştür. S.A. Stouffer, Amerikan Sosyoloji Dergisi için 1940 yılında Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafeye İlişkin Bir Teori isimli bir makale kaleme almış, bu makalesinde göç olgusunu istatistiksel olarak açıklamaya çalışmış ve kesişen fırsatlar teorisi olarak kabul edilen yeni bir kuramsal yaklaşım öne sürmüştür.

Stouffer, kentlerin çekim merkezi olarak oluşturdukları etkileri dikkate almakla birlikte göç kararının olumlu ya da olumsuz olarak sonuçlandırılmasında etkili olan bir diğer faktörün göç edilecek yer ile yerleşik bulunulan yer arasındaki mesafe olduğunu ifade etmiştir.

Stouffer, göç edilmesi planlanan muhtemel iki farklı merkezin çekim etkilerinin, yerleşik bulunulan yer ve söz konusu çekim merkezleri arasındaki mesafe ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Stouffer, 1940: 846). Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse Stouffer herhangi iki merkeze yönelecek olan muhtemel nüfus hareketleri için çekme faktörlerinin önemli olduğunu ancak bu faktörlerin önemini belirleyen temel bileşenin mesafe olgusu olduğunu ileri sürmektedir.

Kesişen fırsatlar kavramı ile belirli bir mesafeye gidenlerin sayısının oradaki fırsatların sayısı ile doğru, kesişen fırsatların sayısı ile ters orantılı olduğunu iddia edilmiştir. Kuramda, bir kişinin yerini doldurduğu bir boşluk ve yerini doldurmadığı ama doldurma ihtimali olan diğer boşluklar fırsatlar olarak tanımlanmıştır. Kesişen fırsatlar ise hedef ülke ya da şehir ile kaynak ülke ya da şehirdeki benzer boşlukları ifade etmektedir.

Kurama göre göç edilmesi planlanan yerdeki mevcut iş olanaklarının çokluğu ve bu işlerde çalışmayı talep eden yerleşik işçilerin sayısı yaşanacak olan muhtemel göçün hacmini belirlemektedir.

İtme Çekme Kuramı

İtme-çekme kuramı, 1966 yılında Everett Lee tarafından oluşturulmuş ve daha sonraki yıllarda kurama birçok kişi tarafından kuramın özü korunarak çeşitli katkılarda bulunulmuştur. Everett Lee, 1966 yılında yayımladığı 'Bir Göç Teorisi' (A Theory of Migration) isimli makalesinde Ravenstein'in çalışmasına atıfta bulunarak bir tespitte bulunmuştur. Lee, Ravenstein'in göç kanunlarını isimli makalesinin yayımlandığı tarihten beri uzun bir zaman geçtiğini, bu süre içerisinde Ravenstein'e atıfta bulunularak çok sayıda göç ve göçmenlik ile alakalı çalışmanın gerçekleştirildiğini ancak gerçekleştirilen çalışmaların büyük bir kısmının göçmenlerin demografik bilgilerine ilişkin verilerin ortaya konmasından ileri gidemediğini ifade etmiştir (Todaro, 1980: 16).

Lee ortaya koymuş olduğu kuramında, göçmenden daha ziyade göç olgusuna odaklanmış ancak göçmenin göç sürecinin göz ardı edilmemesi gereken bir unsuru olduğunu da ifade etmiştir. Bu bağlamda Lee öncelikle göç tiplerinin karakteristik temel benzer özelliklerini ortaya koymaya ve göç hareketlerine ilişkin itici ve çekici faktörleri saptamaya çalışmıştır.

Lee, kaynak ve hedef ülkenin itici ve çekici faktörlerini dört temel grupta sınıflandırmıştır. Lee göçün nedenlerini yaşanılan yere ilişkin faktörler, gidilmesi planlanan yere ilişkin faktörler, engeller ve bireysel faktörler olarak sınıflandırmıştır (Yalçın, 2004: 30).

Lee'nin kendi kuramını açıklamak için faydalandığı itme ve çekme faktörleri, kuramın temelini, içeriğini ve işleyişini oluşturmaktadır. Lee'nin itme ve çekme kuramına göre hem yaşanılan yer hem de göç edilmesi planlanan yer göçmenler için itici ve çekici faktörlere sahiptir. Lee kuramında, herkes için aynı anlamı ifade eden ve göçe ilişkin herhangi itici ya da çekici bir etkisi bulunmayan faktörleri nötr etkiye sahip olan faktörler olarak kabul etmektedir. Kuramda, olumlu faktörler olarak kabul edilen nedenler göç edilmesi planlanan yerin sahip olduğu çekici faktörleri, olumsuz faktörler olarak değerlendirilen nedenler ise göç veren bölgenin itici faktörleri temsil etmektedir. Burada itici ve çekici faktörlerin anlamlılık hallerinin kişiden kişiye değişiklik gösterebileceği belirtilmelidir. Dinamik ve kompleks bir alanı ifade eden sosyal çevrede mevcut bulunan ve olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilen itme ve çekme faktörleri hayli çok, kişisel ve görelidirler.

İtme ve çekme faktörlerinin görece anlam ifade etmelerinde belirleyici olan etmenlerin başında yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, ekonomik durum ve uyruk gibi demografik göstergeler gelmektedir. Bu göstergelerin belirleyiciliği ise göç için bireysel avantaj ve dezavantajların değerlendirilmesinde etkili olan sosyal bağlamlar ve süreçler içerisinde anlamlılık ifade etmektedir. Bir örnek ile açıklamak gerekirse çocuklu bir aile ya da ebeveyn için göç edilmesi planlanan yerdeki eğitim olanakları önemliken, çocuksuz bir aile ya da kişi için göç edilecek yerdeki eğitim koşullarının iyi ya da kötü olması herhangi bir anlam ifade etmemektedir.

Söz konusu bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda itme ve çekme faktörlerinin çok yönlü ve karmaşık sosyal gerçekliklerle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Lee, bu çok yönlü, karmaşık ve ayrıntılı içerik temelinde tüm itme ve çekme faktörlerinin farklı sosyal gruplar için doğru saptanıp, itici ve çekici faktörlerin içeriğinin de doğru bir biçimde değerlendirilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Kuramın temel çerçevesini oluşturan ve işlevselliği için gerekli olan bir diğer önemli bir prensip ise yaşanılan ve göç edilmesi planlanan yerdeki olumlu ve olumsuz faktörlerin birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Dolayısıyla yapılacak analizlerde, yaşanılan yerdeki itici ve çekici faktörler kendi içerisinde, göç edilmesi planlanan yerdeki itici ve çekici faktörler de bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Kurama göre hiçbir bağlamda mutlak itme ve mutlak çekme faktörü bulunmamaktadır. İtme çekme faktörlerinin bir anlam ifade edebilmesi farklı bağlamlara ve değişkenlere bağlıdır.

Lee, kuramında göç olgusu üzerinde belirleyici etkiye sahip olan faktörleri mikro ve makro ölçekli faktörler olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Lee'nin sınıflandırmasında göç üzerinde belirleyici etkiye sahip olan ve kişisel faktörlerden oluşan ilk grup mikro ölçekli ve kişisel olmayan faktörlerden oluşan ikinci grup makro ölçeklidir. Göç etme ihtimali bulunan kişiler, yaşadıkları fiziksel ve sosyal çevrede kendileri için olumlu ve olumsuz faktörlerin neler olduğunu, bu faktörlerin kendileri için ne anlam ifade ettiğini, bulundukları bağlamda itme çekme faktörlerinin analizini ve değerlendirmesini kolaylıkla yapabilmektedirler. Herhangi bir fiziksel ve sosyal çevrede yerleşik olarak yaşayan bireyler göç etmeden aynı bağlamda ve aynı şartlarda yaşamaya devam ettiklerinde sonraki sürecin muhtemel getirileri olan riskler ve fırsatlar hakkında yaklaşık olarak bir fikre sahip olmaktadır. Ancak bireyler için göç sürecinin asıl belirleyenleri göç edilmesi planlanan yerdeki fiziksel ve sosyal çevre ile mevcut çevre arasındaki mesafe, öngörülemez durumlar ve şartların oluşturduğu belirsizlikler, potansiyel göçmenlerin beklentileri ve muhtemel riskler gibi etmenlerdir.

İtme ve çekme kuramı, göç sürecinin ilerleyişini yalnızca itici ve çekici faktörlere değinerek açıklamamaktadır. Lee'ye göre göç olgusu, karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Göç sürecinin analiz edilebilmesi için sadece itme ve çekme faktörlerini incelemek analizi eksik kılmakta, bu sebeple itme ve çekme faktörlerinin yanı sıra göç sürecini engelleyebilecek olan makro ve mikro ölçekli faktörlerin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle Lee'ye göre göç yalnızca artılarla eksilerin hesaplanmasından elde edilen bir sonuç değildir. Ancak artı ve eksilerin hesaplanmasıyla ortaya çıkan ilk değerlendirme göç sürecinin temelini ve ilk basamağını oluşturmaktadır.

Günümüz göç ya da nüfus hareketleri incelendiğinde itme ve çekme teorisinin kısmi işlevselliğinden halen söz edebilmek mümkündür. Ancak 21. yüzyılda nüfus ya da göç hareketlerinin Lee'nin çalışmalarında yer verdiği göç olgusundan daha karmaşık hâle geldiği açıktır. Küreselleşme başta olmak üzere pek çok güncel değişken göç olgusunu değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Daha karmaşık ve daha boyutlu bu yeni göç olgusu, itme çekme teorisinde yer verilen itici ve çekici faktörlerinin analizinin özellikle uluslararası göç için teoride yer verildiği kadar basit ve işlevsel olmadığı bir duruma işaret etmektedir.

Lee, Ravenstein'in göç kanunlarını değişen zaman ve şartlar altında ortaya çıkan ve sürekli büyüyen göç hacmini, yeni göç yaklaşımları ile karşı yaklaşımların gelişimini ve göçmenlerin bireysel özellik ya da farklılıklarına ilişkin hipotezleri ekleyerek yeniden şekillendirmiştir. Lee, Ravenstein'in yasalarını daha ayrıntılı bir biçimde değerlendirdiği çalışmasıyla göç araştırmalarında bulunan mevcut eğilimin salt açıklayıcılıktan ziyade daha analitik bir yaklaşıma doğru kaymasını sağlamıştır (Lewis, 1982: 22).

Petersen'in Göç Tipleri

Kaynak ve hedef ülkelerin itme ve çekme faktörlerini inceleyen ve göç üzerine çalışmalar gerçekleştiren diğer bir kuramcı Willam Petersendir. Petersen, her insanın aynı ve göçün

normal bir süreç olduğu yaklaşımına ‘Eğer her insan aynıysa, insanların neden bir kısmı göç ediyor ve diğer kısmı yerleşik olarak kalmayı seçiyor?’ sorusuyla karşı çıkmaktadır (Petersen, 1958: 258). Petersen’in problem cümlesi itme ve çekme faktörlerinin gerçek nedenlerinin ne olduğudur. Petersen, tarihsel perspektifin önemini ve unutulmaması gerekliliğini vurgulayarak belirli bir zaman diliminde göç süreci için itici bir etki yaratan herhangi bir koşulun ya da faktörün, farklı bir diliminde göç hareketleri için çekici etki yaratan bir faktör olarak işleyebileceğinden bahsetmektedir.

Petersen, ekonomik koşullarının göç için her zaman önemli bir belirleyici olduğunu kabul ederek göç olgusunu anlayarak sınıflandırmak için ekonomik koşulların incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ekonomik dalgalanmalar gelir olarak üst, orta ve alt sınıfları farklı biçimlerde ve şiddette etkilemekte ve kişilerin farklı tedbirler almalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, Petersen bireysel ve ekonomik farklılıkları dikkate alarak farklı göç tipleri oluşturmuştur.

Bu göç tiplerinden ilki ilkel göçler olarak ifade ettiği doğal çevrenin yarattığı koşulların itme etkisiyle oluşan göçlerdir. Petersen, göçebe toplumların mevsimlik göçlerini de bu göç tipi içerisinde incelemektedir. Petersen’a göre bu göç tipinin ayırt edici özelliği kuraklık gibi kötü hava şartlarının ve diğer doğa olaylarının yarattığı fiziki koşullardan kaynaklanan ve bu nedenlerle gerçekleşen toplu göçleri ifade etmesidir.

Petersen’in ikinci göç tipi olan zoraki göç sınıflandırmasında ise devlet ya da eşdeğeri bir sosyal kurumun neden olduğu göç hareketleri ifade edilmektedir. Petersen, yönlendirilen ya da yöneltlen göç olarak kategorize ettiği göç tipini ise potansiyel göçmenlerin göç sürecine dahil olma ya da olmama kararlarını kendilerinin verebildikleri göç hareketi olarak ifade etmektedir. Petersen için yöneltlen ya da yönlendirilen göç tipi, sosyal ya da kurumsal bir baskıya rağmen kişilerin ya da grupların göç etme süreci için bir karar mekanizması kullanabiliyor ve bu bireysel karar mekanizmasının gücünü ellerinde bulunduruyor olmalarına işaret etmektedir. Petersen, Nazi hareketinin Yahudileri göçe zorlamak için geliştirdikleri ve uyguladıkları politika ve eylemleri zoraki göç tipine örnek göstermektedir. Yahudilerin insanlık dışı uygulamaların kullanılmasıyla göçe zorlanmalarını zoraki göç ve yönlendirilen göç tipi arasındaki farklılığı gösteren yakın tarihin bir örneğidir.

Serbest göç olarak kategorize edilen göç tipinde ise önceki göç tiplerine nazaran göçmenin iradesi daha fazla öneme sahiptir. Bu göç tipinde göçmen kesin bir biçimde göç kararını kendisi almaktadır. Serbest göç tipi çoğunlukla herhangi bir krizin neden olduğu kitlesel göçleri değil, bireysel tercihlere dayanan kişisel göçleri ifade etmektedir.

Petersen’in göç tipleri içerisinde yer alan son göç tipi kitlesel göç hareketleridir. Göç hareketlerinin kişisel bir eylem olmaktan çıkarak bir yaşam biçimi ve kolektif bir davranış örneği haline gelmesi Petersen’in kitlesel göç tipinin bir diğer örneğidir. Göç olgusunun kolektif bir olgu olarak kabul edilmesi bu göç tipini diğer göç sınıflandırmalarından ayıran en önemli özelliktir. Burada serbest göç tipi olarak değerlendirilen göç hareketleri

içerisinde yer alan öncü göçmenlerin, zamanla bu bireysel hareketlerini kitlesel hale getirdikleri de belirtilmelidir. Bir örnek ile açıklamak gerekirse ABD, Kanada ya da Avrupa ülkelerine göç eden öncü göçmenler, zamanla oluşturdıkları ağlar ile bireysel göç hareketlerini kitlesel hâle dönüştürmektedir. Serbest öncü göçmenler bu dönüşümü göç ettikleri ülkenin ya da bölgenin kurumsal ve kültürel normlarını öğrenerek ve bu kazanımlarını diğer takipçilerine aktararak gerçekleştirmektedirler.

Petersen'in çalışması içerisinde yer verdiği sınıflandırmalar çalışmanın gerçekleştiği dönem için kapsayıcı olduğu ifade edilmiştir. Bu kategorilerin ve kategori kriterlerinin dünyadaki göç hareketlerinin yapısal ve nitel yönüne işaret ettiği görülmektedir. Bu çalışma içerisinde yer alan göç tiplerinin, itme ve çekme faktörleri ile birlikte göç için bireysel ve toplumsal motivasyonların da değerlendirilmesiyle biçimlendiği görülmektedir.

1.2.2.Çağdaş Göç Teorileri

Çok boyutlu bir özellik arz eden göç çalışmaları içerisinde sıklıkla dört farklı konu üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu dört farklı çalışma alanı göç olgusunun kökenleri, göç rotalarının yönü ve göç hareketlerinin sürekliliği, göçmen emeğinin kullanımı ve göçmenlerin sosyo-kültürel uyum süreçleri olarak ifade edilmektedir (Portes, 1999: 24). Göç olgusu ile ilgili bu çalışma alanlarından her biri bireysel tercihler doğrultusunda farklı yöntemlerle ve farklı amaçlarla incelenmektedir. Ancak göç kuramlarının nihai amacı göç olgusunun söz konusu dört farklı alanına ilişkin yapısal, sosyal ve evrensel açıklamalar getirerek bir teori oluşturmaktır (Arango, 2000: 283-296; Massey, 1999: 466).

Göç çalışmalarının teorik olarak ilerlemediği yönünde getirilen eleştirilerde gerçekleştirilen araştırmaların göç kuramları ile ilişkilendirilmediği ya da ilişkilendirilse bile bu kuramları eleştirmek ya da geliştirmek yerine tekrar etmek amacıyla kullanıldığı üzerinde durulmaktadır (Kurekova, 2011: 25).

Göçün yapısını ya da rotasını belirleyen faktörlerle ilgili çalışmalarda çeşitli varsayımlar ve analizlerden faydalanan erken dönem göç kuramlarına yer verilmektedir. Bu kuramsal yaklaşımlar belirli ampirik çalışmalar ile geliştirildiği için çoğunlukla izole bir biçimde şekillendirilmekte ve daha keskin sınırlarla birbirlerinden ayrılmaktadır (Arango, 2000: 283-296). Çağdaş göç kuramlarında ise farklı hipotezlere yer verilmesine rağmen söz konusu kuramsal yaklaşımlar birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamakta ve birbirini tamamlamaktadır.

Neoklasik Teori

Çağdaş göç teorilerinin ilk örneği olarak kabul edilen neoklasik teori göç konusunda makro ve mikro ölçekli olmak üzere iki farklı yaklaşım geliştirmiştir. Neoklasik teorinin makro ölçekli yaklaşımına göre nüfus hareketlilikleri işgücü ya da emeğin çeşitli pazarlarda karşılaştığı iş ve ücret şartlarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu teoriye göre işgücü arz ve talebi arasındaki ulusal ya da uluslararası değişiklikler ve emek-yoğun ve sermaye-yoğun ülkeler ya da bölgeler arasındaki çalışma koşulları ve ücret farklılıkları göçe neden olan temel unsurları oluşturmaktadır. Kuram, sermayenin düşük ancak işgücü

potansiyelinin yüksek olduğu ülkelerdeki kişilerin sermayenin yüksek ancak emek potansiyelinin düşük olduğu ülkelere doğru göç etme eğilimi olduğunu ileri sürmektedir.

Neoklasik teorelinin makro düzey yaklaşımı, bireysel seçimlerin mikro düzey modeline aktarılabilir şeklindedir ve bu teori “insan sermayesi” olarak tanımlanmıştır (Kurekova, 2011: 25). Mikro yaklaşımda göçmenlerin, göç sürecinin maliyetini ve faydalarını tahmin ettiği ileri sürülmektedir. Her bir göçmenin insan sermayesi, hedef ülkede istihdam edilme olasılığını ve onun beklenen kazancını artırabilmektedir. Bu nedenle her bireyin hareket etme olasılığını etkilemektedir. Dolayısıyla mikro yaklaşım, istihdam ve ücretlerin yanı sıra, göçün maliyetini ve teknolojilerini belirleyen bireysel özellikleri de kapsamaktadır (EUI, 2018).

Zelinsky’nin İşgücü Hareketliliğinde Geçiş Hipotezi

W. Zelinsky, 1971 yılında yayımladığı Hareketlilik Geçiş Hipotezi isimli çalışmasıyla modernleşme sürecinin farklı aşamalarıyla göç ve işgücü hareketliliği arasındaki yakın ilişkiyi ele almaktadır. Zelinsky, söz konusu hipotezi ile göç ve işgücü hareketliliğinin tarihsel gelişimi analiz etmekte ve göç olgusunun toplumsal gelişme ve modernleşme süreci ile yakından ilişkili olduğu ileri sürmektedir. Zelinsky, göç ve işgücü hareketliliği arasındaki tarihsel ilişkiyi Avrupa’nın tarihsel süreci içerisinde değerlendirmiş ve bu süreç bağlamında beş aşamalı bir model geliştirmiştir.

Geliştirdiği model içerisinde yer alan ilk aşama, göç olgusunun oldukça sınırlı düzeyde yer bulduğu ve yerleşme amacından ziyade, savaş ya da ticaret, ziyaret veya dini ritüellerin gerekliliği olarak gerçekleşen hareketlilikleri ifade eden modernleşme öncesi geleneksel toplumlardaki göç hareketleridir.

İkinci aşamada ise kırsal bölgelerden sanayi ve ticaretin gelişmekte olduğu kent merkezlerine doğru yoğun ve belirgin bir biçimde gerçekleşen erken geçiş toplumlarındaki göç hareketlerine yer verilmektedir. Üçüncü aşamada geç geçiş toplumundaki göç olgusuna yer verilmekte ve kırsal bölgelerden kent merkezlerine yönelen göç hareketlerinde bir yavaşlamadan söz edilmekle birlikte bu göç rotasının hacminin büyüklüğünün halen devam ettiği belirtilmektedir. Bu aşamada, kent merkezleri arasında gerçekleşen göç hareketlerinin hacminin kırsal bölgelerden kent merkezlerine doğru gerçekleşen göç hacminden büyük olduğu belirtilmektedir.

İleri toplumlardaki göç olgusuna yer verilen dördüncü aşamada ise kırdan kente göçün azalarak devam ettiğine ve kentler arasında yoğun bir göçmen hareketliliği gerçekleştiğine yer verilmiştir. Bu aşamada yer verilen göç olgusunun belirgin özelliğinin az gelişmiş ya da gelişmekte olan kaynak ülkelerden gelen vasıfsız ya da yarı-vasıflı göçmen profili olduğu belirtilmektedir. Son aşamada geleceğin süper ileri toplumlarındaki göç olgusuna yer verilmiştir. Bu aşamada düşük nitelikli göçmenlerin az gelişmiş kaynak ülkelerinden hedef ülkeleri olan ileri toplumlara yönelik göçü devam etmekte ancak ileri toplumların bu göç hareketlerini sınırlamaya çalışarak daha katı göç politikaları uyguladıkları belirtilmektedir (Zelinsky, 1971: 229-231).

Zelinsky'nin çalışmasına ilişkin değerlendirmelerde kentler arasında gerçekleşen göç hareketlerinin hacminin kırdan kente doğru gerçekleşen göç hacmini aştığı üçüncü aşamanın kritik aşama olarak nitelendirilebileceği ifade edilmektedir (Gedik, 2005). Sanayi toplumunun ortaya çıkışı ile birlikte kırdan kente göç eden göçmenlerin çalışma ve yaşam standartlarındaki değişim ile göçle beraber gelen uyum sorunlarının incelenmesi yerini küreselleşen bilgi toplumunun ortaya çıkışıyla kentler arasında gerçekleşen hareketliliğin ve kurulan yeni insan ve mekân arasındaki ilişkilerinin incelenmesine bırakmaktadır.

Modernleşme süreciyle birlikte küreselleşen dünyada ülkeler ve bölgeler arasındaki eşitsizlikler ile göç hareketleri arasında paralel bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Eşitsizliklerin göç hareketlerine, göç hareketlerinin de eşitsizliklerin artarak daha görünür hale gelmesine sebep olduğu ileri sürülmekte ve söz konusu eşitsizlikler ile göç hareketleri arasında sarmal bir sürecin varlığından bahsedilmektedir (Çiftçi, 2011: 21). Bu bağlamda Zelinsky'nin hipotezinde yer vermiş olduğu ileri ve süper ileri toplumlardaki göç olgusunun yapısına ilişkin hipotezler işlevselliğini korumaya devam etmektedir.

İkiye Bölünmüş (Dual) İşgücü Piyasası Teorisi

İkiye bölünmüş işgücü piyasası kuramı, M. J. Piore tarafından 1979 yılında geliştirilmiş ve küresel emek piyasasında birbiri içinde bütünlük gösteren çeşitli alt piyasalar olduğu varsayımına dayanarak oluşturulmuştur. Kuram, gelişmiş ekonomilerde sınıflı bir istihdam yapısının ve ikili ekonomik örgütlenme biçiminin olduğu ileri sürmekte ve işgücü piyasası içinde birincil ve ikincil yapıda olmak üzere iki farklı meslek grubunun varlığından söz etmektedir. Bu iki farklı istihdam alanlarının ilkinde istihdamın daimî olduğu ve işçinin tercihiyle dayanan yaratıcı işler mevcut bulunmaktadır. İkincil emek ya da işgücü piyasalarında ise istihdam şartlarının istenilen standartların altında olduğu, vasıfsız ya da niteliksiz işgücünün çalıştığı ve daha az bilgi gerektiren meslek grupları yer almaktadır. Teori, uluslararası göç hareketlerinin modern sanayi toplumlarının işgücü talebinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Uluslararası göç hareketlerinin hacminde meydana gelen değişimleri ekonomilerdeki yapısal değişikliklere bağlayan dual işgücü piyasası kuramı, göç olgusunun yapısal dinamiklerini bu işgücü talebi ile açıklamaktadır (Massey ve diğerleri, 1993: 431-466).

Ekonomilerde, emek-yoğun ve sermaye-yoğun olarak ayrılan iki tip mesleki örgütlenme mevcuttur. Sermaye-yoğun olarak ifade edilen istihdam tipinde vasıflı ve vasıfsız işgücü yer alırken emek-yoğun olarak ifade edilen mesleki örgütlenmede yalnızca vasıfsız işgücü yer almaktadır. Bu iki tip örgütlenme arasında mevcut olan dualite ya da ikilik olarak ifade edilen farklılıklar kuramın bir bileşenini oluşturmaktadır. Kuram, göç olgusunun arzdan ziyade işgücü talebi ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Buna göre gelişmiş toplumlar, ekonomilerinin karakteri gereği yerli işgücünün statüleri, işin niteliği ya da şartları nedeniyle kabul etmek istemeyeceği düşük vasıflı istihdam alanlarına yönelik bir talep oluşturur. Bu talebi karşılayabilmek için göç hareketleri arzu edilir ve gerekli bir politika haline gelmektedir. Bu durumu, piyasasının taleplerine yönelik olarak düzenlenen 1960'lı yıllarda Avrupa'nın göçmen işgücü politikaları gibi istihdam tedbirleri izlemektedir. Piore

geliştirmiş olduğu kuramında, göç hareketlerinin işçi gönderen kaynak ülkelerdeki yüksek işsizlik oranları ya da düşük ücretler gibi itici faktörler nedeniyle değil, göç alan hedef ülkelerin kronik biçimde düşük ücretli işgücüne duyulan gereksinimi nedeniyle gerçekleştiğini savunmaktadır (Toksöz, 2006: 18).

Kuram, Avrupa ve ABD'ye yönelik II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan göç eğilimlerinin açıklanmasına katkı sunduğu için önem taşımaktadır. Ancak yalnızca hedef ülkelerin çekici faktörlerini ve piyasanın talep yönünü değişken kabul etmesi ve kaynak ülkelerin itici faktörlerini dikkate almaması sebebiyle eleştirilmiştir.

Merkez-Çevre İlişkileri Kuramı

Göç çalışmalarında sıkça yararlanılan bir başka kuram Bağımlılık Okulu ya da Dünya Sistemleri Teorisi olarak da adlandırılan merkez-çevre kuramıdır. Teori, Samir Amin, Immanuel Wallerstein ve Andre Gunder Frank gibi birçok araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Marksist yaklaşımla geliştirilen kuram, işgücü göçünün varlığını ve sürekliliğini dünya kapitalist sistemi ile açıklamaktadır. Teoriye göre dünya ülkeleri kapitalizmin, ekonominin ve sosyal yapının gelişimini tamamladığı merkez ülkeler ve kapitalist ve ekonomik sistemin tam olarak gelişmediği çevre ülkeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuram, bu iki ayrı blok arasında kapitalizm ya da ekonomi temelli bağımlılık bulunduğunu savunmaktadır.

Teoriye göre işgücü göçü, kapitalist merkez ülkeler ve az gelişmiş çevre ülkeler arasındaki ekonomik mesafeden kaynaklanmaktadır (Gezgin, 1991: 37-38). Merkez-çevre ilişkileri kuramı işgücü göçünü, merkez ülkelerdeki gelişmiş kapitalist ağların kapitalizmin henüz gelişmediği çevre ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarına sızmasının bir sonucu olarak çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru gerçekleşen nüfus hareketleri olarak açıklamaktadır.

Kuramda, ekonomik kalkınmasını tamamlamış ve refah seviyesinin yüksek olduğu ülkeler merkez ülkeler olarak ve ekonomik açıdan gelişmemiş, yaşam standartlarının görece düşük olduğu ve merkez ülkelerin kapitalist ağlarıyla kendilerine bağımlı hale getirdikleri ülkeler çevre ülkeler olarak yer almaktadır. Merkez ve çevre ülkeler arasında kapitalist çıkarlar ve ekonomik gereklilikler gereğince karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi bulunmaktadır. Merkez-çevre teorisine göre çevre ülkeler, merkez ülkelerin kapitalist sistemlerinin sürekli gelişimi için bir gereklilik oluşturmakta ve bu durum karşılıklı bağımlılık ilişkisinin ilk halkasını meydana getirmektedir. Bağımlılık ilişkisinin diğer halkası çevre ülkelerdeki düşük sermayenin ve yüksek işgücü potansiyelinin merkez ülkelerin üretim sistemlerine ihtiyaç duymaları ile şekillenmektedir.

Merkez ülkelerin ucuz işgücü, hammadde ve pazar ihtiyacı bu şekilde giderilmektedir. Çevre ülkelerden edinilen hammadde yine çevre ülkelerin ucuz emek potansiyeli ile işlenmekte ve düşük maliyetli ürünler iç ya da dış pazarlara ihraç edilerek merkez ülkelerin ekonomilerine sarmal bir sistem biçiminde işleyerek katkı sağlamaktadır.

Dünya sistemleri ya da merkez-çevre ilişkileri teorisi, uluslararası göç hareketlerinin kapitalist gelişmelerin neden olduğu yer değiştirmelerin doğal bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya gibi kapitalist ekonomi merkezlerinin etkilerini giderek daha fazla hissettirmeleri ile çevre ülkelerin genç nüfusunun önemli bir bölümü kapitalist pazar ekonomisine dâhil olmak için yer değiştirmektedir. Çevre ülkelerin toprak, hammadde ve işgücü sermayelerinin küresel pazarların denetimi altına giderek daha fazla girmesiyle göç hareketleri hız kazanmakta ve bu hareketlerin önemli bir kısmı uluslararası göç hareketlerine dahil olmaktadır (Abadan-Unat, 2002, 15).

Merkez ve çevre ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi üzerinde etkili olan söz konusu durum çevre ülkelerin geleneksel üretim sistemleri üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Merkez ülkelerin kapitalist firmalarına ait olan ancak çevre ülkelerde kurulan ve işletilen üretim tesisleri ve bu tesislerde çalışmakta olan genç ve dinamik işgücü ile çevre ülkelerdeki geleneksel üretim mekanizmalarına zarar verilmektedir. Çevre ülkelerin sahip oldukları işgücü potansiyelinin önemli bir bölümü zayıflatılan geleneksel üretim mekanizmalarından uzaklaşmakta ve merkez ülkelerin üretim tesisleri için çalışarak bu ülkelerin ucuz emek piyasalarını canlı tutmaktadırlar.

Değişen piyasa şartları, ucuz işgücüne olan talebi artırırken bu piyasaya kadın ve çocuk işçileri de dahil etmektedir. Kadın ve çocukların da emek piyasasına dahil olmasıyla geleneksel aile yapılarında bir dönüşüm yaşanmakta, bu durum da toplumsal dönüşümleri tetiklemektedir. Kısaca özetlenen kapitalist işleyiş nedeni ile çevre ülkeler kendi içlerinde de göç hareketlerine sahne olmaktadır. Geleneksel üretim olarak ifade edilen iş kollarından uzaklaşan işçiler sanayinin gelişmiş olduğu kent merkezlerine doğru göç etmektedir. Çevre ülkelerde gerçekleşen iç göç hareketleri ile endüstrinin geliştiği kent merkezlerinin ihtiyaç duyduğu işgücü talebi karşılanmış ve kırsaldaki nüfus endüstri toplumunu beslemeyi üstlenmiştir (Oktik, 1997: 81).

Yalnızca bir ulus-devlete ait olan sermayelerin güç kaybetmesi ya da bu sermaye gruplarının yok olması ile mevcut işgücü hareketliliği hız kazanmakta ve bu hareketlilik rekabetin derinleşmesine neden olmaktadır. Söz konusu rekabet ortamında kadın ve çocuk işçiliğinin hacmi de artmakta ve istismarın boyutları derinleşmektedir. Rekabet nedeniyle istismar edilen kadın ve çocuk emeğinin görüntüleri kadınların daha ucuz ücretlerle istihdam edilmesi ve örtülü bir çocuk işçi çalıştırma yöntemi biçiminde kendini göstermektedir. Kız çocukların ve kadınların tekstil sektörünün başlangıcından itibaren bu sektörde olumsuz koşullarda çalıştırılması söz konusu bu durum için bir örnek teşkil etmektedir.

Dünya sistemleri ya da merkez-çevre ilişkileri kuramının merkez ülkelerin ya da küresel piyasaların çıkarlarını göç hareketlerinin tek belirleyeni olarak kabul etmesi ve bireysel kararları, siyasal ya da sosyal diğer nedenleri göç sürecinin bir bileşeni olarak dikkate almaması nedeniyle eleştirilmiştir (Toksöz, 2006: 20, Sert, 2016: 37).

Göç Sistemleri Kuramı

Göç sistemleri teorisi uluslararası ilişkiler bağlamında şekillendirilen ekonomik ve politik temelli bir kuramı ifade etmektedir. 1970’li yıllarda geliştirilen göç sistemleri kuramı, göç hareketlerinin coğrafi nedenlerden ziyade kaynak ülke ve hedef ülkeler arasındaki tarihsel süreç içerisinde şekillenen ekonomik ve siyasi bağlar ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Göç sistemleri kuramı, göç veren ve göç alan iki ya da daha fazla ülkenin oluşturduğu göç sistemi içerisinde sömürgecilik faaliyetlerinin, kültürel bağların, ticari ya da siyasal etkileşimlerin neden olduğu tarihsel süreç içerisinde gelişen ilişki ağlarının varlığından söz etmektedir. Kurama göre, göç hareketleri söz konusu kaynak ve hedef ülkeler arasındaki ilişkilerin varlığı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ilişkiler fiziki mesafe olarak yakın ülkeler arasında gelişebileceği gibi fiziki mesafelerin hayli fazla olduğu ülkeler arasında da gelişebilmektedir. Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri ile Afrika ülkeleri ve Fransa arasındaki göç ağları ve göçmen hareketleri göç sistemleri kuramının birer örneğini oluşturmaktadır.

Göç sistemleri kuramı, göç ilişkilerini göç olgusunu önceleyen ilişkiler temelinde açıklamaktadır. Göç veren ve göç alan ya da kaynak ve hedef ülke olarak ifade edilen ülkeler arasında göç hareketlerinin ilk örneklerinden önce mevcut olan ilişkilerden söz edilmektedir. Söz konusu ilişkilerin temeli kolonyal döneme ya da kolonyal ilişkilere kadar uzanmaktadır. Sömürgecilik ya da ticaret faaliyetlerine ya da politik ve kültürel bağlara dayanan ilişki ağlarının temeli askeri işgallere de dayanabilmektedir. Meksika’dan Amerika Birleşik Devletleri’ne doğru gerçekleşen göç hareketlerinin temeli ABD’li işverenlerin ucuz işgücüne olan taleplerinden kaynaklanırken, ABD ile Kore ve Vietnam arasındaki göç hareketlerinin olan temeli ise Amerikan askeri işgalinden kaynaklanmaktadır (Castles ve Miller, 1998: 23–24). Geçmişten günümüze uzanan göç rotaları ve göçmen ağları arasından göç sistemleri kuramı için örnek teşkil edebilecek birçok hareket mevcuttur. Türkiye ve Almanya arasındaki göç ilişkisi de kuram için bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Göç sistemleri kuramı için örnek oluşturabilecek göç hareketlerini daha da artırmak mümkündür.

Göç sistemleri teorisinin, tarihsellik sürecinde değerlendirildiğine ülkeler ya da bölgeler arasında gerçekleşen göç hareketlerini doğru analiz etmeye olanak sağlamaktadır. Göç sistemleri teorisi, tarihselliği göz ardı etmemesi ve göç olgusun merkezine göçmeni koyması nedeniyle göç hareketlerini sağlıklı değerlendirme imkânı sunmaktadır.

İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

İlişkiler ağı kuramının temeli göçmenlerin göç etmelerinin ardından kaynak ve hedef ülkelerin arasında kurdukları sosyal ağlara ve bu ağların göç hareketlerinin devamlılığı üzerindeki etkilerine dayanmaktadır. Göç hareketlerinin devamlılığında etkili olan sosyal ağlar güçlü ya da zayıf bir biçimde göç hareketlerinin gerçekleştiği bütün bağlamlarda var olmuştur. İlişki ağları, kaynak ülke ile hedef ülke arasında kurulan, eski ve yeni göçmenler

ile potansiyel göçmenler arasındaki etnik ya da sosyal bağları ifade etmektedir (Abadan-Unat, 2002: 18).

Wilpert, göçmen ilişki ağlarının öncü göçmenlerin kaynak ve hedef ülkeler arasında oluşturdukları ağ ile göç hareketlerine katılma eğilimi olan potansiyel göçmenler için göç sürecini kolaylaştırmakta ve onların göç etme olasılıklarını artırdığını ifade etmektedir. Yeni göç hareketleri var olan söz konusu ilişkiler ağını harekete geçirmektedir ve böylelikle sonraki göçmenler öncü göçmenlerin tecrübelerinden faydalanma fırsatı bulmaktadırlar. Kurulan bu ağ sayesinde zaman içerisinde göç olgusu kendi kendinin sürekliliğini sağlayan bir hal almaktadır. Göçmen ilişki ağları yalnızca sosyal ağlar ile değil aynı zamanda ekonomik ve siyasi bağlar ile de kurulabilmektedir.

Göçmenler arasındaki ilişki ağlarının bir başka niteliği de ağda mevcut olan örgütlenme biçiminin herhangi bir yönetime bağlı gelişme biçimidir. Ağlar öncelikle var olan talepleri karşılama amacıyla kendiliğinden oluşmuş ve zaman içerisinde yine varlığını kendiliğinden sürdürmüştür. Öncü göçmenlerin tecrübeleri ile kendiliğinden oluşan ilişkiler ağı sonraki göç hareketleri ile devamlılık ve güç kazanmaktadır. Göçmenler arasında var olan ilişki ağları ile göç hareketlerinin maliyeti ve riskleri ile önündeki bürokratik engeller azalmakta, göçmenler sosyal destek ağlarından mahrum kalmamaktadır. Yeni ülkede göçmen ilişki ağlarının varlığı ile göçmenler arasında yardımlaşma mekanizmaları oluşturularak mali yükler azaltılmaktadır. Yine bu ağlar ile göçmenler diasporalar oluşturmakta, yalnızlık hissinden kurtularak sosyal destek sistemlerine erişmektedir.

Jeff Crisp, göçmen ilişki ağlarının işlevini dört ayrı başlık altında incelemektedir. Crisp, göçmenler arasındaki ilişki ağlarının ilk işlevinin bilgi aktarımı olduğunu ifade etmektedir. Göçmenler arasında var olan ilişki ağlarının potansiyel göçmenler için önemli bir bilgi kaynağı olduğu ve hedef ülkenin göçmen kabul etme politikaları, göç yolculuğunun aşamaları ve maliyeti, ikamet etme, çalışma ve sosyal haklara erişim gibi konularda yeni göçmenlerin bilgilendirildiği belirtilmektedir.

İlişki ağlarının ikinci niteliği ise yeni göçmenin göç yolculuğunun ve yeni ülkeye yerleşiminin maliyetini en aza indirme işlevidir. Bir başka ifadeyle göçmenler arası ilişkiler ağının, göç hareketlerine katılan yeni göçmenler için finansal bir destek oluşturması bu ağın bir başka işlevi olarak ifade edilmektedir. Crisp, ilişki ağlarının üçüncü işlevinin göç hacmini artırması ve düzensiz göç hareketlerinin organizasyonuna zemin hazırlaması olduğunu belirtmektedir. Göçmenler arasında var olan ilişkiler ağı uluslararası göç hareketlerine yasal olmayan yollardan dahil olacak olan düzensiz göçmenlerin ihtiyaç duydukları yasa dışı yolculuk için gerekli olan organizasyonu sağlamaktadır. İlişkiler ağının son işlevi ise yeni ülkede eski göçmenlerin yeni göçmenlere sundukları sosyal destek olarak ifade edilmektedir.

Crisp'in de ifade ettiği gibi göçmenler arasında var olan ilişki ağları hem düzenli hem de düzensiz göç hareketlerinde işlevlerini sürdürmektedir. Hem düzenli hem de düzensiz göç

hareketlerinin sürekliliğinin göçmenler arasındaki ilişki ağlarını desteklediği ve güçlendirdiği belirtilmelidir.

Göçmenler arasındaki ilişki ağlarının sosyal, hukuki, psikolojik ve kültürel bağlamda göçmenlerin uyum süreçlerine olumlu ve olumsuz yönde pek çok etkisi bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen işlevlerine ek olarak göçmen ilişki ağlarının altı temel niteliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu niteliklerden ilkinin ilişki ağlarının yeni göçmenler için göç sürecinin muhtemel risklerini ve maliyetini önemli oranda azaltması olarak ifade edilmektedir. İkinci nitelik ise göçmenlerin yeni kültürle tanışma ve kültürlenme süreçlerinde yerel toplumdan soyutlanarak gurbet psikolojilerini yaşatmayı sürdürmelerine zemin hazırlaması olarak belirtilmektedir. İlişkiler ağının sahip olduğu bir diğer nitelik ise göç hareketlerinin başlangıç ve varış noktalarını ve bu hareketlere katılacak olan potansiyel göçmenleri belirleme kapasitesi olarak ifade edilmektedir. İlişki ağlarının dördüncü niteliği yeni kültür pratiklerine ve kurumsal yapıya uyumu kolaylaştırması olarak belirtilmiştir. İlişki ağlarının potansiyel göçmenler ile yeni göçmenler için yeni ülkedeki kurumsal ve sosyal yapı hakkında bilgi kaynağı işlevi görmesi ve göç hacmi ile hızını belirlemesi bu ağların diğer niteliklerini oluşturmaktadır (Gurak ve Cases'den aktaran Yalçın, 2004: 51–52).

İlişkiler ağı kuramı, göç hareketlerinin merkezine göçmeni alarak bu sosyal olguyu değerlendirmeye çalışmış ve bu yönüyle diğer göç kuramlarından ayrılmıştır. Kuram ile, gerçekleştirilecek olan araştırma ve analizlerde yalnızca göçün itici ve çekici nedenlerine ya da yapısal sebeplerine odaklanmaktan ziyade bireysel karar ve ilişkilerin de temel belirleyen olarak değerlendirilmesinin gerekliliğine işaret edilmiştir. İlişki ağları kuramı ile hem göç hareketlerinin hacminin büyüyerek sürmesinin hem de ilişki ağlarının giderek güçlenmesinin bu iki durum arasındaki sarmal ilişkiden kaynaklandığı açıklanmıştır. Göç hareketleri ilişki ağlarının kurulmasına, ilişki ağları da yeni göçmenlerin göç hareketlerine dahil olmasına sebep olmaktadır. Kaynak ve hedef ülkeler arasında kendiliğinden oluşan söz konusu ağlar öncü göçmenler ile geride kalanların bilinçsiz eylemleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

1.3.Türkiye Bağlamında Düzensiz Göç ve Düzensiz Göçmen

Düzensiz göç kavramı, göç olgusunu daha karmaşık hale getiren ve devletlerin önlemek için politikalar yürüttüğü bir göç türüne işaret etmektedir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından düzensiz göç; kaynak, transit ya da hedef ülkenin düzenleyici normlarının ihlaliyle gerçekleşen göç hareketleri olarak tanımlanmaktadır (Perruchoud ve Redpath, 2013: 26). Gerekli belgelere sahip olmadan kaynak ülkeden çıkış yapmak, eksik ya da sahte evrakla bir ülkeye yasa dışı yollardan giriş yapmak, yasal olarak bir ülkeye giriş yaptıktan sonra o ülkedeki ikamet ve çalışma prosedürlerini ihlal etmek ya da ülkeden çıkış yapılması gereken tarihte ülkeyi terk etmemek düzensiz göçün görünümünü oluşturmaktadır.

Düzensiz göç kavramı göç literatüründe görece yeni bir kavramdır. Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte yasa dışı göç hacmine paralel olarak dünya kamuoyunun ilgisi de

artmıştır. Bu sebeple ‘kaçak göç’ kavramının yetersiz olması ve olumsuz bir çağrışım yapması sebebiyle bu kavram yerine Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 1994 yılında gerçekleşen Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nda ‘kaçak göç/göçmen’ terimi yerine ‘belgesiz/kayıtdışı’ göç terimini tavsiye etmiştir. Ancak bu terim de yasal olarak bir ülkeye giriş yaptıktan sonra konumunu ihlal eden göçmenleri dışarıda bıraktığı için yetersiz kalmıştır. 1999 yılında Bangkok’ta gerçekleştirilen Uluslararası Göç Sempozyumu’nda ‘düzensiz göç’ kavramı yasadışı göç/göçmen ya da kaçak göç/göçmen kavramlarının yerine kullanılması önerilmiştir.

Düzensiz göç olgusunun temel aktörü elbette düzensiz göçmenlerdir. IOM’a göre düzensiz göçmen; transit ya da hedef ülkede hukuki statüden yoksun kişi olarak tanımlanmıştır (Perruchoud ve Redpath, 2013: 27). Yaşam koşullarını iyileştirme amacı taşıyan göçmenler, hedef ülkelerin göç politikalarının düzenli göç hareketlerini sınırlandırması, düzenli göç şartlarının ağırlaşması ve gerekli finansmanın sağlanamaması gibi sebeplerle düzensiz göç hareketlerine dahil olmaktadır. Göçmenler, ekonomik, politik ya da bireysel nedenlerle düzensiz göçü tercih edebilmektedir.

Türkiye, komşu ülkelerinde meydana gelen savaşlar ve iç çatışmalar nedeniyle düzensiz göç olgusuna uzun yıllardır aşina bulunmaktadır. Yakın tarihte meydana gelen İran-İrak savaşı, Körfez savaşları, ABD’nin Irak’a askeri müdahalesi ve Suriye iç savaşı gibi nedenlerle Türkiye uzun yıllardır hedef ülke konumunda bulunmaktadır. Çevre ülkelerdeki yaşam standartlarının düşüklüğü ve politik sebepler de göçmenler için Türkiye’yi bir çekim merkezi haline getirmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan istatistiki veriler de bu önermeyi doğrulamaktadır. Buna göre, 2015 yılında Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısı 57.428 iken bu rakam 2019 yılında 454. 662’ye ulaşmıştır. 2020 yılı haziran ayı itibarıyla Türkiye’de 62.368’dir. Yakalanan düzensiz göçmenler arasında Afganistan uyruklu göçmenler diğer uyruklarla kıyaslandığında en yüksek rakamı oluşturmaktadır. Afganistan uyruklu düzensiz göçmeleri, Suriye, Pakistan, İran ve Irak uyruklu göçmenler izlemektedir (<https://www.goc.gov.tr/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi>, 2020).

Türkiye bağlamında gerçekleşen göç hareketleri, süreleri, türleri, rotaları ve amaçları bakımından çok geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde sayısız göç hareketine şahitlik eden Türkiye, özellikle Suriye iç savaşından sonra başlayan kitlesel göç akınları nedeniyle göç olgusunun hukuki zeminini düzenlemek durumunda kalmıştır. Bu sebeple, 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, yabancıların Türkiye’ye giriş ve Türkiye’de kalışları, Türkiye’den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığına bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele politika ve stratejileri Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde uygulanmaktadır. Bu amaçla uygulanan strateji ve politikalar kaynak, transit ve hedef ülkelerin ortak bir bağlamda buluşarak gerekli hukuki reformlar düzenlemesi, devletin bu alanda ilgili ulusal ve uluslararası tüm kuruluşlarla koordinasyon sağlaması, sınır güvenliğini arttırmak amacıyla gerekli tedbirlerin alınması, çalışma alanında gerekli düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve kayıt dışı istihdamın asgari düzeye çekilmesi, göçmenlerin hukuki bir statü edinme sürecinin hızlandırılması, göçmen kaçakçılığı gibi suçlarla mücadele tedbirlerinin güçlendirilmesi, düzensiz göçmenleri taşıyanlara yönelik güçlü yaptırımların belirlenmesi, kaynak ülkelerin göç verme nedenlerinin araştırılması ve bu sebeplerin ortadan kalkmasına yönelik projelerin geliştirilmesi olarak ifade edilebilmektedir (<https://www.goc.gov.tr/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi>, 2020).

Türkiye bağlamında düzensiz göçle mücadelede uygulanan bir diğer yaptırım 'sınır dışı etme' kararıdır. YUKK'un 59. Maddesinde yer alan nedenlerle düzensiz göçmenler sınır dışı edilebilmektedir. Ancak sınır dışı edilmelerinin ardından haklarında Türkiye'ye giriş yasağı olmasına rağmen göçmenler yasa dışı yollardan yine Türkiye'ye giriş yapabilmektedirler. Araştırma kapsamında görüşülen Özbek bir düzensiz göçmen, Türkiye'ye yasa dışı yollardan giriş yaptığını ancak sınır dışı edilirse yine bu yasa dışı yollara başvuracağını çünkü burada bir Türk vatandaşıyla olan birlikteliğinden bir çocuğu olduğunu belirtmiştir. Burada yalnızca bir örneğe yer verilmiştir. Türkiye'de bulunan düzensiz göçmenler arasında söz konusu durumun geçerli olduğu pek çok göçmen bulunmaktadır. Bu sebeple göçmenin sınır dışı edilmesinin nihai bir sonuç olmadığı durumlarda göçmenin düzenli hale getirilmesinin hem göçmen hem de hâkim devlet için daha faydalı olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de mevcut olan düzensiz göç sorunu sonuçları itibariyle değerlendirildiğinde, söz konusu hukuki statüden yoksun olma durumunun öncelikle göçmen için birçok dezavantajı beraberinde getirdiği görülmektedir. Özellikle göçmenler iş verenlerinden alacaklarını istediklerinde düzensiz göçmen olmaları bir tehdit unsuru olarak kullanılmaktadır. Göçmenler sınır dışı edilmekten korktukları için çoğu zaman hukuki bir süreç başlatamamaktadırlar. Özbekistan uyruklu kadın göçmen düzensiz göçmen olması nedeniyle iş vereni tarafından uğradığı ekonomik şiddeti şu şekilde ifade etmiştir:

'Türkiye'de akrabalarım var. Buraya gel, bir iş bulup çalışırsın dediler. Ben de 2014 yılında geldim. Bir buçuk yıl bebek baktım. O aile çok iyiydi ama taşındılar, ben de yaşlı bir adama bakmaya başladım. İlk ay maaşımı vermedi, evini satınca vereceğini söyledi. İki ay, üç ay, dört ay oldu vermedi. Toplu vereceğim dedi. Bende birikmiş param olur diye düşündüm. Ama en sonunda dayanamayıp istedim. Eğer paramı vermezse polise gideceğimi söyledim. O da hadi git dedi. Gidemeyeceğimi o da biliyordu. Yanında çalıştığım süre boyunca hem hakarete uğradım hem de bir kuruş bile alamadım.' (Nisan, 2019).

Yukarıda, düzensiz göçmenlerin karşılaştığı istismar biçimleri arasında yalnızca ekonomik istismarın bir örneği verilmiştir. Düzensiz göçmenler ekonomik şiddetin yanında şiddet ve tacizle de karşılaşmakta ancak içlerinden çok azı hukuki süreç başlatmaktadır.

1.4.Düzensiz Göç Sarmalında Göçmen Kadın

Yalnızca kadın olmak bile beraberinde birçok dezavantajı getirirken düzensiz göçmen kadın söz konusu olduğunda birçok dezavantaj bir arada bulunduğu açıktır. Bu sebeple düzensiz göçmen kadın konusunu incelerken kesişimsellik yaklaşımından faydalanmak gerekmektedir. Kesişimsellik kavramı, farklı ayrımcılık alanlarının aynı anda ve bir arada olmasını ifade edecek şekilde kullanılmaktadır (Kahraman-Güloğlu, 2017: 9-39). Kahraman-Güloğlu (2017: 26), kesişimselliğin dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan daha dezavantajlı grupların görünürlüğünü arttırdığını ve kolaylaştırdığını ifade etmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında değerlendirildiğinde düzensiz göçmen kadın hem kadın olmanın hem göçmen olmanın hem de düzensiz göçmen statüsünde bulunmanın dezavantajlarını birlikte yaşamaktadır. Tüm bu dezavantajların yanı sıra göçmen kadının anne olduğu durumlar da durum daha karmaşık hale gelmektedir. Bu bağlamda değerlendirmeye düzensiz göçmen kadınların göç süreçlerinde öncelikle ‘kadın’ olmaları nedeniyle deneyimledikleri sorunlar açıklanarak başlanmıştır. Uluslararası göç hareketlerine yalnız katılan göçmen kadınlar, bireysel, ekonomik ya da politik nedenlerle göç hareketlerine katılmaktadırlar. Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde özellikle Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkelerden kadın göçmenler bireysel olarak göç ederek Türkiye’ye giriş yapmaktadırlar. Bu göçmenlerin önemli bir kısmının ekonomik nedenlerden ötürü ülkelerinden çıktıkları ve ilişki ağlarından ötürü Türkiye’yi seçtikleri bilinmektedir. Ev hizmetleri, çocuk ya da yaşlı bakımı, tezgahçılık ya da garsonluk gibi mesleklerde çalışmak üzere Türkiye’ye gelen göçmenler çoğunlukla kayıt dışı bir biçimde ekonomik kazanç elde etmeye çalışmakta ve kazançlarının büyük bir kısmını ülkelerindeki ailelerine göndermektedirler. Türkmenistan uyruklu 47 yaşındaki düzensiz kadın göçmen yaşadığı süreci şu şekilde anlatmaktadır:

‘1993 yılında evlendim. Kocam esrar kullanıyordu. Beni o kadar çok döverdi ki mor olmayan hiçbir yerim kalmazdı. Dört sene evli kaldım. İki çocuğum oldu, üçüncüye hamileydim. Babamın evine döndüm. Kocam çocuklar için 1kuruş bile vermedi. Bize bir ekmek bile almadı. Tren garlarında yufka sattım, çay sattım, terzilik yaptım. 2008’de 2 ocakta evden çıktım. En küçük çocuğum yani kızım daha altı yaşındaydı. Onları anneme bıraktım, İstanbul’a geldim. Bir yakınım bana bir iş buldu. Tam 12 sene bir yaşlı babaya baktım. Yakalanırım korkusuyla markete bile çıkmadım. Kazandığım bütün parayı çocuklarıma gönderdim. Bir ayakkabıyı beş sene giydim. Onları okuttum, evlendirdim ama kızımın bir kere bile saçını tarayamadım. Bir kere kahvaltı hazırlamadım. O şimdi 18 yaşında, ben onu 12 yıldır sadece telefonda görüyorum.’ (Nisan, 2019).

Düzensiz göçmen statüsünde bulunan ve sınır dışı edilmek üzere Geri Gönderme Merkezi’nde kalmakta olan Özbekistan uyruklu 42 yaşındaki kadın göçmen ise bir kadın,

bir anne ve bir düzensiz göçmen olarak göç etmesinin ardından yaşadığı süreci şu şekilde ifade ediyor:

‘Ben üniversite mezunuyum. Tarih öğretmeniyim ama Özbekistan’da iş bulmak çok zor, hele kadınsanız daha zor. 1994 yılında evlendim ama çok şiddet gördüm. Eşimden ayrıldığım için annemle ve çocuğumla yaşamaya başladım. Pamuk topluyordum, yorgan dikiyordum. 2012’de çalışmak için Türkiye’ye geldim. Bakıcılık yaptım, aşçılık yaptım, perdecilik yaptım, tezgahtarlık yaptım. Hep çalıştım. Kendi paramı kazandım, çocuğuma baktım. Şimdi bir lokantaya gidince kendimi büyük bir insan gibi hissediyorum.’ (Nisan, 2019).

Yukarıda çalışma bağlamında görüşülen iki düzensiz göçmen kadının kendi cümleleriyle bir kadın olarak yaşadıkları sürecin yalnızca küçük bir kısmına yer verilmiştir. İki katılımcıda eşlerinden fiziksel ve psikolojik şiddet gördüğünü ifade etmiş ve yine iki katılımcı da çocuklarının tüm sorumluluklarının kendilerine ait olduğunu belirtmişlerdir. Ekonomik sebeplerle göç eden iki katılımcı da bir gün dönmek üzere ülkelerinden çıkmıştır. Katılımcılar, düzensiz göçmen kadın olmaları nedeniyle de göç yolculuğunda ve Türkiye’de kaldıkları süre boyunca birçok olumsuz durumla karşılaşmışlardır. Hukuki bir statüden yoksun olmaları, geri gönderilme korkusu taşımaları ve kadın olmaları onları istismara daha açık bir hale getirmektedir. Görüşme gerçekleştirilen kadın göçmenler arasında Türkiye’de düzensiz göçmen statüsünde bulundukları dönemde iş vereni tarafından darp edilen, cinsel tacize uğrayan, pasaportuna el konulan pek çok kadın bulunmaktadır. Ancak bu göçmen kadınlar arasından yalnızca bir kişi iş verenini şikâyet ettiğini belirtmiştir.

Düzensiz, göçmen ve kadın veya düzensiz, göçmen, kadın ve anne olarak katılımcıların karşılaştığı sorunlar ve çıkmazlar Türkiye vatandaşı bir kadın ya da anne tarafından deneyimlenmeyen ya da deneyimlense bile çözümü çok daha kolay olan sorunlardır. Türkiye vatandaşı bir kadın, herhangi bir şiddet ya da istismarla karşılaştığında hukuki süreci başlatacak olan kanallara çoğunlukla başvurabilmekte, devlet tarafından desteklenmekte ve kendi sosyal destek ağlarından faydalanabilmektedir. Ancak düzensiz göçmen kadın hukuki statüsü nedeniyle bu kanallara çoğunlukla başvuramamakta ya da böyle bir hakkı olduğunu bilmemektedir. Sosyal destek ağlarından da yoksun olduğunda düzensiz göçmen kadın için durum daha zor bir hal almaktadır. Görüşme gerçekleştirilen Afganistan uyruklu 44 yaşındaki göçmen katılımcı Türkiye’ye geldiklerinde geçen üç haftalık süreci şu şekilde anlatmaktadır:

‘Dört kızım var. Kocam dört yıl önce öldü. Afganistan’dan dört kızım ve akrabalarım Türkiye’ye gelmek için yola çıktık. Yolculuğun bir haftası yürüyerek geçti. Türkiye’ye geldiğimizde üç hafta boyunca parkta kaldık. İnsanlar yemek verdiler, onları yedik.’ (Nisan, 2019)

Burada katılımcıların dezavantajlarla mücadele biçimlerinin, bireysel özelliklerinden ve kültürlerinden bağımsız olmadığı görülmektedir. Ancak düzensiz göçmen kadın ve anne olarak dezavantajlarının büyük bir kısmı ortaktır. Kadın göçmen olarak yalnızca çaresizliği

değil aynı zamanda göç yolculuğu sırasında fiziksel ve cinsel şiddete de uğrayan çok sayıda kadın göçmen bulunmaktadır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından söz konusu mağduriyeti yaşayan göçmenlerin tespiti ivedi şekilde yapılmakta, göçmen kadınlara fiziksel ve psikolojik destek verilmektedir. Ancak yasal kanallara başvurmadağı için halen tespiti yapılamayan, gerekli desteğı alamayan pek çok kadın göçmen bulunmaktadır.

1.5.Sosyal Kimlik Kuramı Açısından Göçmen Kadınlarda Rol ve Kimlik Kayıplarının Açıklanması

Bireylerin benlikleriyle ilgili edindikleri bilgilerin ve oluşturdıkları kişisel algıların en önemli kaynağı toplumsallaşma sürecidir. Kişiler doğdukları andan itibaren sosyalleşme sürecine dahil olmaktadırlar. Sosyalleşme süreci başlangıçta sınırlı bir çevre içerisinde gerçekleşirken zamanla bu sosyal çevre genişlemekte ve kişiler belirli sosyal grupları seçme özgürlüğü kazanmaktadır. Kişiler sosyal grup üyelikleri kazandıkça bireysel kimliklerin boyutları şekillenmektedir.

Bireyler, sosyal hayatlarında kendilerini birden çok kimlik ile ifade edebilmektedir. Birey aynı anda kendini kadın, anne, Türk, Müslüman, eş ve göçmen olarak tanımlayabilmektedir. Bu kimliklerin her biri farklı bağlamlarda öne çıkabilmektedir. Dini bir bayramda Müslüman ya da Hristiyan kimliği, cinsiyetçi bir platformda kadın ya da erkek kimliği öne çıkmaktadır. Kimlik hem bireysel hem toplumsal olma dolayısıyla bir sosyalizasyon sürecinden geçme özelliğine sahiptir. Kimliğin iki bileşeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki tanınma ve tanımlama diğeri ise aidiyet ve mensubiyettir. Tanınma ve tanımlama bileşeni kişinin kendisini bulunduğu toplum içerisinde nasıl tanımladığı ve diğeri toplum üyeleri tarafından nasıl tanındığı ile ilişkilidir. Aidiyet ve mensubiyet bileşeni ise bireyin kendisini toplumda var olan gruplardan kendisi için anlamlı olan birine ya da birden fazlasına dahil etmesiyle ilişkilidir.

Bireyler kendilerini başkalarından ayırıp tek bir birey olarak tanımladıklarında, bireysel kimlik ve bireyin gözünden benliği söz konusu olmaktadır. Kişiler kendilerini bir grup üyesi olarak başka gruplardan ayırarak tanımladıklarında ise sosyal kimlik kavramından bahsedilmektedir. Kimlik kavramının bireysel, ilişkisel ve kolektif olarak sosyal gruplar ve sosyal kategoriler üzerinden ele alınışı ilk olarak Tajfel ve arkadaşlarının yürüttüğü araştırmalarla başlamıştır. Kişilerin kendilerini başkalarıyla benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden tanımladığı, sosyal grup üyelikleri aracılığıyla diğeri grup üyeleriyle özdeşimler kurduğu, ortak sosyal kimlikler yarattığı ve geliştirdiği ve sosyal kimliklerin kolektif bir tarihin ve bugünün ürünü olduğu anlayışı ilk kez ortaya atılmıştır.

Sosyal kimlik kuramı, 1970’li yıllarda kişilerin bireyler arası yürüttükleri etkileşim süreçlerinin gruplar arası etkileşim süreçlerinden farklı olduğu fikriyle ortaya çıkmıştır. Tajfel ve Turner tarafından geliştirilen sosyal kimlik kuramı çalışmalarının temeli herhangi bir gruba üye olmanın birey üzerindeki etkilerinin analizine dayanmaktadır (Demirtaş,

2011: 3). Bireylerin mensup oldukları gruplar, diğer birey ya da gruplar ile gerçekleştirilen etkileşimlerde kendilerini farklılıklar üzerinden tanımlamayı ve konumlandırmayı mümkün kılarak onlara bir toplumsal kimlik kazandırmaktadır (Hogg, 2005: 462). Bu sebeple bireyler sıklıkla bireysel kimlikleri yerine mensup oldukları herhangi bir sosyal gruba atıfta bulunarak kendilerini tanımlamayı tercih etmektedirler. Bireyler bu kategorizasyon sürecinde yalnızca kendilerini değil aynı zamanda etkileşimde bulundukları kişileri de mensup oldukları sosyal kategoriler ile tanımlama eğilimindedirler. İki ya da daha fazla kişinin anlamlı bir beraberlik kurarak oluşturdukları gruplar, diğer gruplardan ayrı tutulmakta ve farklı olarak nitelendirilmektedir (Bilgin,1995: 21).

Kuramı geliştiren araştırmacılar bireylerin belirli bir grubun üyesi olduklarında, kişisel kimliklerinde, eğilimlerinde, tercihlerinde, yargılamalarında, algılamalarında ve benimsedikleri değerlerinde ne gibi değişiklikler gerçekleştiğiyle ilgilenmişlerdir. Araştırmacıların bulguları, grup içinde, öncelikle bireyin benlik algısının değiştiği yönündedir. Kurama göre kişi için anlamlı olan bir grup üyeliği, bireysel kimliğin yerini sosyal kimliğe bırakmasına yol açmaktadır (Kelly, 1993: 60; Meşe, 1999: 19). Bu noktada sosyal kimlik kuramının bireylerin, bireysel kimliklerinin bir parçası olan sosyal kimliklerinin belirli bir sosyal grubun üyesi olmalarına ilişkin bilgilerinden, buna yükledikleri anlamdan ve bu üyeliğe yönelik duygularından yola çıkarak oluşturdukları varsayımı üzerine kurulu olduğu görülmektedir.

Kuram, bireyin üyesi olduğu sosyal kategorilerin ya da grupların birey için referans çerçevesi oluşturarak benliğinin önemli bir unsuru haline geldiğini savunmaktadır. Bireyin mensup olduğu etnik köken, politik görüş, din, mezhep, ekonomik ve sosyal sınıf gibi kategoriler bireyin benlik tanımlaması için bir temel oluşturmaktadır.

Tajfel, sosyal kimlik kavramını sosyal gruba üyeliğin bilgisini, bu üyeliğe verilen değeri ve üyeliğin kişi için duygusal önemini içeren bir kimlik kavramı olarak ifade etmektedir. Sosyal kimlik kavramına getirilen bir başka açıklamada ise kavram, kişilerin sosyalleşmelerini sürdürdükleri bağlamın ve toplumsal çevrenin norm ve değerlerine, dil ve inancına, gündelik pratiklerine ve akıl yürütmelerine ilişkin geliştirilen aidiyet bilinci olarak açıklanmaktadır (Özdemir, 2001: 108).

Bireyin kendisi tanımlaması ve toplum içerisinde konumlandırmasında grup üyeliğine vurgu yaparak ‘ben’ yerine ‘biz’ kavramsallaştırmasını kullanması kolektif benliği yani sosyal kimliği tanımlamaktadır (Arslan, 2006: 90). Bireysel kimlik, benzersiz bir birey olarak bireyin kim olduğuyla ilgiliyken kolektif ya da sosyal kimlik, bireyin başkalarıyla paylaştığı özelliklere vurgu yapmaktadır. Kolektif ya da sosyal kimlikte önemli olan ve vurgulanan, kişinin kendine özgü özellikleri nedeniyle benliğinin başkalarından ne şekilde farklı ve benzersiz olduğu değildir. Önemli olan bireyin mensup olduğu grubun diğer üyeleriyle nasıl benzediği, onlarla nasıl bir ve aynı olduğu ve onlarla paylaştığı ortak amaçlardır (Arslan, 2006: 90). Sosyal kimlik, benzerliklerle inşa edilen grup içi süreçler neticesinde oluşmaktadır. Diğer gruplarla aralarındaki farkları vurgulamak ve bu farklar üzerinden bir kimlik tanımlaması yapmak sosyal kimliğin temel belirleyicisidir.

Kurama göre kişiler olumlu bir benlik algısına sahip olma ve kategorilere ayrılma eğilimi taşımaktadırlar (Tajfel ve Turner, 1979: 1-39). Kişilerin olumlu benlik algıları geliştirebilmeleri ve bunu sürdürebilmeleri çoğu zaman grup üyeliklerinden edindikleri sosyal kimlikleri ile ilişkili gerçekleşmektedir. Kuram, olumlu bir benlik algısı geliştirmede ilk aşamanın sosyal kategorizasyon süreci ile birey için anlamlı olan bir sosyal üyelik elde etme olduğuna işaret etmektedir. Kişiler sosyal kategorizasyon süreci ile mensup oldukları gruplarını diğer gruplardan farklı olan yönleri ile tanımlamakta, buradan hareketle olumlu bir benlik algısı geliştirmeye çalışmakta ve bir sosyal kimlik oluşturmaktadırlar (Soylu,1999: 53-54).

Sosyal kimlik, bireyin kim olduğunu ifade etmesine, kendini tanımlamasına ve bu tanımlamadan hareketle değerlendirmesine imkân sunarak bu kimliğin birey için gerektirdiği davranış ve tutuma uygun bir görüntü oluşturmaya olanak tanımaktadır. (Hogg ve Vaughan, 2007: 10). Bir örnek ile açıklamak gerekirse, çevreci sosyal kategorisinin üyesi olan bir birey, bu sosyal kategorizasyon üyeliğiyle hem kendini bu kimliğe ait biri olarak değerlendirmekte ve tanımlamakta hem de diğer grup üyeleri tarafından benzer şekilde tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir. Birey, bir çevreci olarak nasıl davranması, hangi tutuma sahip olması, nasıl düşünmesi ve hareket etmesi gerektiğine dair bir referans çerçevesine sahip olmaktadır.

Sosyal kimlik söz konusu olduğunda herhangi bir ya da daha fazla sosyal gruba üyeliği bulunan bireylerin kendilerini ne zaman bireysel kimliklerine ne zaman grup üyeliklerinden edindikleri sosyal kimliklerine göre tanımladıkları sorusu ortaya çıkmaktadır. Sosyal kimlik kuramı, kişiler arası ve gruplar arası süreklilik önermesiyle bu soruya yanıt vermiştir. Bu önermeye göre bireyler kendilerini, özgün ve karakteristik özellikleri ve diğer grup üyelerinden farklılıkları aracılığıyla tanımladıklarında süreklilik dengesinin kişiler arası tarafında yer almakta, sosyal grup üyelikleri aracılığıyla tanımladıklarında ise sürekliliğin gruplar arası tarafında yer almaktadırlar. Kişiler arası süreklilikte söz konusu tanımlama bireyin kendini diğer bireylerle karşılaştırması ile elde ettiği tanımlama olmakta, gruplar arası süreklilikte ise söz konusu tanımlama bireyin üyesi olduğu grubu üyesi olmadığı diğer gruplarla karşılaştırması neticesinde elde ettiği tanımlamadır. Gruplar arası karşılaştırma ile birey mensup olduğu grup ile diğer grupların farklılıklarından kendi kimliğine ilişkin bir tanıma ulaşmaktadır (Turner vd., 1987: 5).

Bir bireyin kendi grubuyla kurduğu olumlu ve doyurucu özdeşleşme düzeyi, diğer gruplar karşısında kendi grubunu tercih etme eğilimini etkileyerek bireylerin, kendi gruplarına karşı değerlendirmelerini, tutumlarını ve tepkilerini yapılandırmalarında rol oynamaktadır. (Verkuyten, 2007: 341-357). Sosyal kimlik üzerine gerçekleştirilen çalışmalar, farklı gruplar arası karşılaştırmalarda, grup içi özdeşimi yüksek olan bireylerin mensup olduğu grupla kurduğu özdeşimi düşük olan bireylere göre kendi gruplarını göz önünde bulundurarak verdikleri yanıtların hem daha fazla olduğunu hem de çeşitlilik gösterdiğini belirtmektedir (Ellemers vd.'den aktaran Verkuyten, 2007: 341-357).

Dezavantajlı grup üyeleri, söz konusu bağlamda mevcut olan hâkim gruplarca görünmez kılındıklarını hissettiklerinde, bu durumu bir tehdit olarak algılayarak psikolojik iyi oluşlarını olumluya çevirebilmek için mensup oldukları dezavantajlı gruplarına daha fazla psikolojik yatırım yapmaktadırlar (Scmitt ve Branscombe, 2002: 167-199). Dezavantajlı grup üyelerinin gruplarına ve grup kimliklerine karşı hissettikleri fiziksel ya da psikolojik tehdit unsurları grup üyelerini hâkim gruba karşı daha içe kapanık hale getirmektedir.

Dezavantajlı grup üyelerinin algıladıkları tehdit kendilerini ne oranda dışlanmış gördüklerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Grup üyeleri böyle bir durumda kendi gruplarıyla kurdukları özdeşim aracılığıyla iyi oluşlarını yüksek düzeyde tutmaya çalışmaktadır (Outten vd., 2009: 146-170). Böylelikle bir bireyin kendi grubuyla kurduğu özdeşleşme, yüksek statülü olan hâkim gruplardan kolektif bir ret veya kötü muamele gördükleri ya da algıladıkları zaman dezavantajlı grup üyeleri için sosyal destek ağı olarak bir tür başa çıkma mekanizması işlevi görmektedir.

Sosyal kimlik ve bireysel kimlik birbirinden kesin bir çizgi ile ayrılmamaktadır. Kişilerin bireysel kimlikleri sosyal kimliklerinden beslenmektedir. Göç ettikten sonra, yeni ülkede ya da bölgede olumsuz tutum ve tavırla karşılaşan ya da hassas durumlarından ötürü ön yargıyla karşılaştığını varsayan kişiler kendileri için tampon görevi üstlenen sosyal destek ağlarına dolayısıyla sosyal kimliklerine başvurabilmektedir. Ancak sosyal destek ağlarına erişemeyen kişiler için söz konusu durum daha karmaşık hale gelmektedir.

Sosyal kimliğin oluşma süreci göçmenler için de aynı aşamalardan meydana gelmektedir. Göçmenlerin de sosyal kimliklerinin oluşması ile bireysel ve sosyal kimlikleri arasında kesintisiz ve süresiz bir ilişki başlamaktadır. Yetişkin göçmenler, göç ettiklerinde bireysel kimliklerinin yanında sosyal kimlikte geliştirmiş halde bulunmaktadırlar. Sosyalleşmelerini tamamladıkları hâkim kültürleri içerisinde bir konumları ve itibarları olan yetişkin göçmenler, kendilerini ait hissettikleri sosyal grup üzerinden tanımlamakta ve bireysel kimlikleri ile sosyal kimliklerini bütünleştirmiş olmaktadır.

Göçmenler de diğer bireyler gibi ülkelerinde ya da bölgelerinde belirli bir sosyal kategorinin içine doğmakta ve bu sosyal kategori içerisinde bir grup üyeliği elde etmektedirler. Etnik, dini, mezhepsel, politik ya da ekonomik olarak diğer sınıflardan ya da gruplardan ayrılan bir kategori içerisinde gelişen sosyal kimlikleri, bireysel kimliklerini desteklemekte ve kendilerini ifade etmelerinde aracılık etmektedir. Göçmen kişi belirli bir platformda kendisini bireysel kimliği üzerinden tanımlarken farklı bir bağlamda grup üyelikleri üzerinden kendisini ifade edebilmektedir. Ancak sosyalleşmesini tamamladığı bağlamı yitirmesi göçmen kişinin sosyal ya da bireysel kimliğinde ve rollerinde kayıplar yaşamasına sebep olabilmektedir.

Göç etmeden önce kendisini tanımlamada ve ifade etmede mesleğini, ailesindeki ve toplumdaki konumunu ve rolünü, ekonomik durumunu kullanan ve göç sürecinde bu vasıflarını ve varlıklarını yitiren bir kişi ‘ben kimim ve nereye aitim?’ sorularıyla meşgul olacaktır. Sosyal kimlik kuramı bağlamında göçmenlerin göç sürecinin ardından

yaşadıkları rol ve kimlik karmaşaları ya da kayıpları değerlendirildiğinde söz konusu bireysel kimlik ve rol kayıplarının temelde sosyal kimlik kayıpları ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Göç etmeden önce kendisini mesleğiyle, politik duruşuyla, anne ya da baba olmasıyla tanımlayan kişiler, göç sürecinde söz konusu tanımlamalar ile ilgili bir kayıp yaşadıklarında bireysel kimlikleri de bu durumdan etkilenmektedir. Özellikle göç etmeden önce toplum tarafından bilinen, itibar gören ve sosyal konularda belirleyici bir söz hakkına sahip olan kişiler, göç süreci ile bu konumlarını kaybettiklerinde kendilerini tanımlamada ve ifade etmede zorluk yaşamaktadırlar.

1.6.Literatür Analizi

Göç, özellikle son dönemde akademik alanda üzerinde çeşitli çalışmalar yapılan ve yüzyıla damgasını vuran bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak artık göç, yalnızca akademisyenlerin ve bu alanda çalışan kişilerin değil, sıradan insanların gündelik hayatında karşılığı olan bir konudur. Göç ve göçmenlik, çok geniş bir yelpazede ve çeşitli perspektiflerden incelenmiş ve incelenmektedir. Göç çalışmaları arasında göç ve göçmenlik sorunları, düzensiz veya yasa dışı göç, göçün feminizasyonu, emekçi kadın göçü, kimlik ve kültür çalışmaları, göçmenlerin günlük yaşam pratiklerindeki değişimler, göç ile ilişkili olarak rol ve kimlik kayıpları, düzensiz göçmen istatistikleri, göçmen kadın emeğinin veya bedeninin sömürülmesi gibi güncel sorunlara işaret eden başlıklar yer almaktadır. Türkiye'nin 6,5 milyonu aşkın vatandaşı yurt dışında yaşamaktadır. Bu sebeple gerçekleştirilen ulusal göç çalışmaları Türkiye'ye yönelen göç kadar yurt dışında yaşayan Türk toplulukların çalışma durumları ile yurt dışında doğan çocuklarının eğitim, dil, kültür ve kimlik problemlerine de odaklanmaktadır. Çalışmanın bu kısmında, göç literatürü içerisinde çalışma ile ilişkili olan yerli ve yabancı kitap, makale ve istatistiki raporlara yer verilecek, gerçekleştirilen saha çalışmaları paylaşılacaktır.

Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan verilere göre Türkiye'de 'göç' konulu 2045 çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların 1500'ü son on yılda gerçekleşmiştir. Bu çalışmalara ek olarak geçici koruma statüsüne sahip olan Suriyeli göçmenler ile ilgili 580 çalışma Ulusal Tez Merkezi'nde yer almaktadır. Göçmenlik ile ilgili 593, mülteciler ile ilgili 463, göçmen, mülteci ve sığınmacı kadınlar ile ilgili 70, göçün feminizasyonu ile ilgili 2 ve göçmen kimliği ve sosyal kimlik ile ilgili 65 çalışma Ulusal Tez Merkezi'nde yer almaktadır. Bu çalışmaların yanı sıra Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yılda iki sayı olarak hazırlanan Göç Araştırmaları Dergisi çıkarılmaktadır. Sosyal Bilimler alanında içerik üreten çok sayıda dergi 'göç' özel sayısı hazırlamıştır. Göç, göçmenlik, mülteci, sığınmacı ve kadın göçmenler ile ilgili gerçekleştirilen çalışmaların literatür analizi sistematik ve işlevsel olabilmesi adına bölümlere ayrılacaktır.

1.6.1.Göç ve Göçmenlik Çalışmaları

Göç ve göçmenlik çalışmaları özellikle Suriye'de başlayan ve birçok ülkeyi ekonomik ve toplumsal olarak etkileyen iç savaştan sonra hayli artmış ve akademik ilgi göç alanına daha çok yoğunlaşmıştır. Ulusal Tez Merkezi'nde kitlesel göçün etkileri, mülteci kamplarının

durumu, göçmen ve mültecilerin karşılaştığı yapısal sorunlar ve önyargılar gibi birçok ilişkili konu da mercek altına alınmıştır. Göçmen, mülteci veya sığınmacıların karşılaştığı kurumsal ön yargılar, hiçbir yere ait hissetmeme durumu, kimlik kayıpları, yas süreçleri ve uyum sorunları da gerçekleştirilen çalışmaların başında gelmektedir.

Gerçekleştirilen literatür taramasında göç çalışmalarının ilk örneklerinin 1880'li yıllarda verildiği görülmüştür. Ravenstein 1885 yılında dünya literatüründeki ilk göç eseri olan göç kanunlarını yayımlamıştır. Ravenstein'in göç kanunları, göç ve mesafe, göç ve basamakları, göç zincirleri, doğrudan göç, kır ve kent yerleşimcileri farkı ve kadın ve erkek farkı maddelerinden oluşmaktadır. Ravenstein'e göre göçmenlerin büyük çoğunluğu kısa mesafeli bir yere göç etmektedir ve göç alan yerleşim yerleri de zamanla göç vermektedir. Ravenstein ortaya koyduğu göç kanunları çalışmasında kentte yaşayanların, kırsal kesimde yaşayanlardan daha az göç etme eğiliminde olduğunu ve kadınların kısa mesafeli göçlere erkeklerin ise uzun mesafeli göçlere daha eğilimli olduğunu iddia etmiştir.

Bu tarihten itibaren gerçekleştirilen göç araştırmaları ilk olarak sanayileşme sürecinde topraktan koparılıp kente göç etmeye zorlanan köylülerin kente gelmeleriyle ortaya çıkan toplumsal kargaşaya yoğunlaşmıştır. Göç çalışmalarının odağının kırdan kente göçten uluslararası hareketlere yoğunlaşması birinci ve ikinci dünya savaşlarının ardından yaşanan mülteci ve ekonomik göçmen hareketlilikleriyle başlamıştır. Ülkeler arası savaşlar ve soykırımlar, iç çatışmalar ve insan haklarının ihlalleri, yerel nüfusun yetersiz kalmasıyla diğer ülkelerden ekonomik göçmen talepleri ile göç dünya gündeminde yerini almaya başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu emek gücü, diğer ülkelerden gelen yabancı işçilerle karşılanmıştır.

Göç çalışmalarının ilk örnekleri ekonomik temelli makro düzeyde gerçekleştirilirken, zamanla bu çalışmalar göçmenin özne olma haline odaklanan mikro çalışmalara yerini bırakmıştır. Makro yaklaşımlar ile yeterli düzeyde anlaşılamadığı düşünülen göç olgusunun mikro yaklaşımlara ihtiyaç duyduğu görülmüştür. 1970'li yılların ortalarından itibaren göç çalışmalarının ve göç tartışmalarının yönü değişmiştir. Mülteci, sığınmacı ya da ekonomik göçmenler yerli halk tarafından bir tehdit olarak algılanmaya, emek ve bilgi piyasasında rakip olarak görülmeye başlanmıştır. Göçmen kabul eden ülkeler ekonomik kriz dönemlerinde öncelikli olarak göçmen alımlarını durdurmuş ve kabul ettikleri göçmenlere dönmeleri için teşvik paketleri hazırlamıştır.

Ulusal ve uluslararası literatürde göç olgusu sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, antropoloji, sosyal hizmet, uluslararası ilişkiler ve ekonomi gibi birçok bilim dalı ve disiplin tarafından farklı perspektiflerden ele alınmıştır. Ancak son dönemde gerçekleştirilen göç ve göçmenlik çalışmalarına farklı bir eleştiri getirilmiştir. Göç ve göçmenlik çalışmaları içerisinde yer alan yerel halkın güvenlik kaygısını ve bu kaygının düzeyini ölçmeyi amaçlayan çalışmaların göçmenlerin duyduğu ya da duyabileceği güvenlik kaygısını göz ardı ettiği ifade edilmiştir. Yerel halka, göçmenlere karşı hissedilen suç ve güvenlik kaygısını tespit etmek amacıyla uygulanan ölçekleri göçmenlere uygulayan çalışmalar oldukça yetersizdir. Yerel halk kadar göçmenler de yerel halkı kendilerine

yönelik bir tehdit olarak algılayabilmekte ve ırkçı bir saldırıya maruz kalmaktan endişe duyabilmektedir. Yine göç ve göçmenlik çalışmaları içerisinde göçmenlerin karşılaştığı önyargılara yönelik çalışmalar yer alırken göçmenlerin yerel halka karşı sergileyebileceği önyargılara ilişkin çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Göç ve göçmenlik ile ilgili çalışmalar içerisinde yakın zamanda yayımlanan Meral Gezici Yalçın'ın Göç Psikolojisi kitabı önemli bir yer tutmaktadır. Araştırma boyunca göçmenlerin özne olma halini koruyan çalışma, göç yollarının uğradığı değişim ve dönüşümü, devletlerin göç politikalarını ve göç yönetimlerini kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Yazar, göçmenlerin aidiyet ve mensubiyet ihtiyaçlarını, kültürlenme olgusunu, kimlik ve sosyal kimlik kavramlarını, maruz kaldıkları ya da algıladıkları önyargılı tutumları ve kalıp yargıları açıkladığı çalışmasında çözüm önerileri de geliştirmiştir. Yazar, göçmenlerin sosyal bağlar kurmak, bu bağların devamlılığını sağlamak ve dışlanmaya maruz kalmamak amacıyla sarf ettikleri çabaya ve sosyal destek ağlarının ve ailelerin üstlendikleri tampon görevine değinmektedir.

Gerçekleştirilen literatür taramasında küreselleşme ve göç arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar içerisinde küreselleşmenin dünyanın her yerinde etkisini göstermesi ve insanları atık haline getirmesini etkileyici ve kapsamlı bir biçimde anlatan Zygmunt Bauman'ın 'İskarta Hayatlar- Modernite ve Safraları' isimli çalışmasına değinmek faydalı olacaktır. Bauman bu çalışmada küreselleşmenin yaşadığı kırılma noktalarında göç sorununun ortaya çıktığını, küresel dünyanın göçmenleri ve mültecileri ekonomik çıkmazların ve güvenlik sorunlarının hedefi haline getirdiğini, göçmen ve mültecilerin 'atık insan' olarak görüldüğünü ve tekrar işlevsellik kazanma fırsatı verilmeyen göçmen ve mültecilerin küresel dünya tarafından ıskartaya çıkarıldığını anlatmaktadır.

Literatür araştırmasında coğrafi mekânın kişiler üzerindeki etkisine ve zorunlu olarak yerinden edilen kişilerin geçmiş coğrafi mekanlarına ilişkin tutumlarına sıkça yer verildiği görülmüştür. Yetişkin göçmenler göç ettiklerinde yalnızca geride bıraktıkları kişileri, ilişkileri ve sosyal ağları yitirmezler, aynı zamanda içinde bulundukları ve anlamlı bağlar kurdukları cansız nesneleri de yitirmektedirler. Coğrafi mekân, bahsedilen bu anlamlı nesnelerin başında gelmektedir. Komşuluk ilişkilerinin yitimi, ritüellerin yitimi ve sosyal değerlerin yitiminin yanı sıra göçmen veya mülteciyi coğrafi mekânın yitimi de hayli zorlamaktadır. Her ne kadar aynı tatmini sağlamasa da sosyal ilişkiler yeni ülkede yeniden kurulabilmektedir ancak alışılmış olan coğrafi mekânın kaybı geri döndürülemez biçimde gerçekleşmektedir.

Göç ve göçmenlik konulu çalışmaların içerisinde Dr. Vamık Volkan'ın Göçmenler ve Mülteciler isimli eseri önemli bir yer tutmaktadır. Yazar bu eserinde zorunlu olarak yerinden edilen göçmenler ve mülteciler ile gerçekleştirdiği çalışmalarından kesitler paylaşmıştır. Yazar, mülteci kamplarında kalmakta olan Filistinli göçmenler ve Gürcistan'da yerinden edilen gruplar ile gerçekleştirdiği çalışmalarında coğrafi mekânın kişiler için öneminden, göçün sebep olduğu kayıplara karşı tutulan yaslardan ve bağlantı kurucu nesnelerden bahsetmektedir. Yazarın bu eserinde yer verdiği bir psikanalistin

anısını da burada paylaşmak yararlı olacaktır. Sözü geçen psikanalist, göçmenlere ve sığınmacılara karşı bir yakınlık hissederken göçmen bir çocuğun elinde gördüğü lüks bir telefon yazarın hissettiği yakınlık hissini kesintiye uğratmış ve yazar, bir göçmenin değerli bir nesne taşımasının onunla kurduğu yakınlık hissine zarar verdiğini gördüğünde duyduğu utancı paylaşmıştır. Göçmenlere, mültecilere ve sığınmacılara duyulan yakınlığın, onlardan ‘zavallı’ olmaları beklenmediğinde bir anlamı olacaktır.

Gerçekleştirilen literatür araştırmalarında göçün ne kadar travmatize olabileceğinin, göçün gerçekleştiği yaşa, kendisinden gidilen ülke veya yere olan bağın derinliğine, göç etme kararının ne denli seçilerek verilmiş olduğuna ve yerleşilen iki yer arasındaki farkın büyüklüğüne bağlı olduğunun vurgulandığı görülmüştür (Grinberg ve Grinberg 1989; Akhtar 1999a). Coğrafi olarak yerinden edilme veya ayrılma, maddi kayıpları, manevi değeri olan objelerin yitimini, aile üyelerinin kaybını veya şahsi sağlıktan kayıpları beraberinde getirmektedir. Bu kayıpların sonunda deneyimlenen sürecin aşamalarını Salman Akhtar ret, dönüş, kopyalama, kavuşma ve onarım olarak belirtmiştir. Akhtar’ın göç sürecine karşı verilen tepkileri sınıflandırma biçimi, Kubler-Ross’un ortaya koyduğu ölüme karşı geliştirilen yas tepkilerine benzerlik göstermektedir.

Göçmenlerin yaşadığı aidiyet ve mensubiyet kayıplarına dikkat çeken önemli bir gelişme 2016 yılında gerçekleşmiştir. 2016 yılında Brezilya’nın Rio De Janeiro kentinde gerçekleşen olimpiyatlarında ilk kez hiçbir ülkeye ait olmayan ve hiçbir ülkenin bayrağını taşımayan on kişilik bir takım yarışmıştır, bu takım mülteciler tarafından oluşturulmuştur. Hiçbir ülkeyi temsil etmeyen ve dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan mültecilerin bir araya gelmesiyle oluşan bu grubun bayrakları can yeleklerini temsil etmek amacıyla turuncu ve siyah renklerinden oluşmuştur. Yerinden edilme veya ayrılmanın beraberinde getirdiği hiçbir yere ait hissetmeme ya da her yere ait olma hissine vurgu yapan bu gelişme uluslararası mecrada göçmen ve mültecilere karşı farkındalık oluşması adına önemli bir adım olarak görülmüştür. Göçün yaygınlaşması ve hız kazanması ile birlikte uluslararası göçlerde yeni eğilimler gözlenmektedir.

Castles ve Miller göçün eğilimlerini dört başlık altında kategorileştirmiştir. Bu sınıflandırmalar, göçün küreselleşmesi ile başlamaktadır. Göçün küreselleşmesiyle birlikte göç veren bölgeler farklılaşmakta ve böylelikle göç alan bölgelerdeki kültürel farklılık çeşitlenmektedir. Diğer uluslararası göç eğilimi göçün hızlanmasıdır. Göç hareketlerine katılanların sayısı her geçen gün artmakta ve göç hacmi büyümektedir.

Üçüncü göç eğilimi ise göçün farklılaşmasıdır. Artık göç alan ülkeler yalnızca iş gücü göçü ile yani ekonomik göçmenle değil, mülteci, sığınmacı, düzensiz, insan ticareti mağduru gibi farklı göç tipleri ile de karşı karşıya kalmaktadır ve dilimize göç literatürüne ait birçok yeni kavram girmektedir. Uluslararası göç eğilimlerinin sonuncusu ise göçün kadınsılaşması yani göçün feminizasyonudur. Özellikle emek piyasasına kadın göçmenlerin geçmiş dönemlere oranla çok daha yüksek bir katılım göstererek uluslararası sınırları aştıkları görülmektedir.

1.6.2.Göç ve Kimlik Çalışmaları

Göç, sosyoloji, sosyal psikoloji, psikoloji, antropoloji, ekonomi, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, hukuk ve sosyal hizmet gibi birçok bilim dalını ve disiplini ilgilendiren ve interdisipliner bir bakış açısı gerektiren bir alandır. Göç süreci beraberinde yukarıda bahsedilen disiplinleri ilgilendiren bir dizi durumu beraberinde getirmektedir. Göçmen istihdamı, kayıtsızlaşan göçmen emeği gibi sorunlar ile ekonominin, sosyal, politik ve hukuki haklara erişim ile hukukun, siyaset ve kamu yönetiminin ve göçmenlerin deneyimlediği kimlik, rol ve kültür erozyonu ile psikolojinin, sosyolojinin, sosyal psikolojinin ve sosyal hizmetin alanına ilişkin çalışmalar ve çözümler gerektirmektedir.

Göç süreci ve göçmenlerin karşılaştığı sorunlar içerisinde yapısal çözümler gerektiren problemler çözüme, sosyal çözümler gerektiren problemlerden daha kolay ulaşmaktadır. Eğitim, sağlık, temsil gibi haklara erişim ile ilgili sorunların çözümü yerel halk ile göçmenler arasındaki kültürel mesafenin makul bir sınıra çekilmesi ve göçmenlerin rol ve kimlik kayıpları için gereken çözümden daha kolay ve daha az karmaşıktır. Bu sebeple göçmenlerin deneyimlediği kültür, rol ve kimlik kayıpları ile ilgili çalışmaların önemi açıktır.

Etkisi insanın içinde bulunduğu her alanda hissedilen küreselleşme ile birlikte uluslararası göç hareketleri ve uluslararası göçmen sayısı her geçen gün artmakta ve farklı kültürden insanların karşılaşmaları ve sosyal temasta bulunmaları sıklaşmaktadır. Gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri ile birlikte dünyanın her noktası erişilebilir hale gelmiştir. Çok uluslu şirketlerin işgücü talebi, uluslararası emek piyasaları ve finansal hareketlilik, sivil toplum kuruluşları ve yükselen turizm sektörü her gün milyonlarca insanın uluslararası boyutta yer değiştirmesine neden olmaktadır. Uluslararası sınırların aşılmasıyla gerçekleşen nüfus hareketlerinin artışı kültürel farklılıkları ve göçün neden olduğu kimlik değişimlerini daha görünür kılmaktadır.

Uluslararası göç ile ekonomik, kültürel, dini ve geleneksel açıdan birbiri ile arasında derin sosyal mesafeler bulunan kişiler ve gruplar aynı çevrede yaşamlarını sürdürmek durumunda kalmaktadır. Bu toplumsal heterojenlik hali çok boyutlu çözüm gerektiren iletişim ve uyum sorunlarını beraberinde getirmektedir. Mevcut sorunlar bu çok kültürlülük ile daha karmaşık bir hale gelmekte ve ülkelerin sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik dengelerini zedeleyebilmektedir (Akkayan, 1976: 21).

Uluslararası göç ile birlikte farklı kültürlerin ve ulusların parçası olan bireyler, gruplar ve politik ya da sosyal topluluklar ekonomik, politik, sosyal ve kültürel anlamda hızlı ve dinamik bir etkileşim içine girmişlerdir. İnsanların birbiri ile daha yoğun ve hızlı iletişim kurduğu, farklı kültürlerden kişilerin, grupların ve toplulukların daha fazla etkileşim içinde bulunduğu yeni bir dünya düzenini ifade eden küreselleşme olgusu, kültürler arasındaki farklılıkların bir yandan ortadan kalkmasına diğer yandan bu farklılıkların kolektif refleksler ile özgün değerlerin korunması, kuşaktan kuşağa aktarılması ve öne çıkarılması anlamında daha görünür olmasına neden olmuştur.

Küresel ve kapitalist dünyanın en önemli aktörlerinden biri haline gelen çok uluslu şirketler, bölgesel karışıklıklar ve iç çatışmalar nedeniyle yaşanan göçler, işçi göçleri, turizm faaliyetleri, çevre ve toplum aktivistlerinin bir araya gelmesiyle oluşan sanal organizasyon ve topluluklar farklı kültürleri aynı bağlamda bir araya getiren ve bu farklı grupları birlikte hareket etmeye zorlayan alanların başında gelmektedir. Söz konusu farklı etnik ve kültürel grupların hızlı teması ve etkileşimi kimlik ve rol kayıplarını beraberinde getirmektedir.

Göç olgusu ve kimlik arasındaki etkileşime yönelik gerçekleştirilen akademik çalışmalar incelendiğinde araştırmaların pek çok farklı disiplin temelinde gerçekleştirildiği görülmüştür. Göç sürecinin ardından göçmenlerin bireysel ve sosyal kimliklerinde meydana gelen değişimler özellikle psikolojinin, sosyolojinin ve sosyal psikolojinin ilgi alanına giren araştırma konularını oluşturmaktadır.

Ulusal Tez Merkezi'nde göç ve kimlik konulu on altı yüksek lisans ve doktora tezi bulunmaktadır. Yine aynı konu üzerine üniversitelerin ya da diğer kurumların yayımlamış oldukları dergilerde çeşitli araştırma ve olgu analizlerine yer verildiği görülmüştür. Özellikle ulusal dergilerin göç olgusu üzerine yayımladıkları özel sayılarda kimlik kavramı da sıklıkla yer almaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırmalarda bazı kilit kavramlara yer verildiği görülmüştür. Bu kavramların kimlik, sosyal kimlik, aidiyet ve mensubiyet ifadeleri gelmektedir.

Türkiye' de gerçekleştirilen göç ve kimlik konulu çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmaların özellikle Avrupa'da yaşayan Türklerin göçle beraber değişen kimlik algılarına odaklandığı görülmüştür. Avrupalı Türklerin kimlik arayışı, göçmenlerin, etnik, dini ve kültürel kimlik algıları, Almanya ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk soylu göçmenlerin oluşturdukları diasporalar bu çalışmaların başında gelmektedir.

Söz konusu çalışmalarda çifte bilinç kavramının, ailelerdeki kuşak çatışmalarının ve ilk kuşak göçmenlerin sürdürmek istedikleri gurbet psikolojisinin incelendiği görülmüştür. Avrupa'daki Türklerin ortak kimlik arayışları da gerçekleştirilen göç ve kimlik konulu çalışmaların içerisinde yer almaktadır.

Gerçekleştirilen araştırmalarda birinci ve ikinci kuşak göçmenlerin kimlik değişim ya da kayıp düzeylerinin birbirinden farklı olduğu, her ne kadar ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler kendilerini yeni ülkeye ve kültüre ait hissettiklerini söyleseler de etnik kimliği ve kültürü sürdürmeye devam ettikleri sonuçları elde edilmiştir.

Salman Akhtar, 'Göç ve Kimlik: Kargaşa, Sağaltım ve Dönüşüm' isimli çalışmasında göç sonrasında kimlik dönüşümünü dört aşamada ele almıştır. Sevgi ya da nefretten çifte değerliliğe, yakınlık ya da uzaklıktan ideal mesafeye, dünden ya da yarından bugüne, benimki ya da seninkinden bizimkine yazarın belirlediği aşamaları oluşturmaktadır. Akhtar, diğer çalışmalarında değişen coğrafi mekânın kimlik üzerindeki etkilerine vurgu yapmıştır. Göç sonrası kimlik değişimini, değişen fiziksel çevrenin yarattığı bir etki olarak ifade etmiştir. Akhtar coğrafi mekânın değişiminin kimlik üzerindeki etkilerinin

aşamalarını, tanıdık ekolojik çevreden ayrılma, kişiye özel değerli nesnelerin kaybı, insan-hayvan ilişkilerinde değişim ve yaşam içindeki yeni araçlarla karşılaşma olarak saptamıştır (Akhtar, 1999).

1.6.3.Göçmen Kadın ve Göçün Feminizasyonu Konulu Çalışmalar

Gerçekleştirilen literatür taramalarında göçmen, mülteci ve sığınmacı kadınlar ile ilgili Ulusal Tez Merkezi'nde 70 çalışmanın yer aldığı görülmüştür. Ev ve bakım hizmetlerinde ve eğlence sektöründe çalışan kadın göçmenler, kadın göçmenlerin artan uluslararası hareketliliği, göçmen ve mülteci kadınların karşılaştıkları yapısal ve sosyal güçlükler göç ve kadın konulu çalışmalar içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Suriyeli kadın göçmenlerin kamudaki temsilleri, Suriyeli göçmen kadınların Türk vatandaşlarıyla kurdukları evlilik birliklerinin değerlendirilmesi, Suriyeli kadın göçmenlerde uyum ve ruh sağlığı, göçmen kadın emeğinin kayıtsızlaşması, kadın göçmenlerin yeni ülkenin ekonomisine katkıları, fuhuş sektöründe çalışan göçmen kadınlar ulusal çalışmalar içerisinde yer alan başlıklardır.

Gerçekleştirilen literatür araştırmalarında, göçmen kadınların ev içi hizmetlerde, bakım hizmetlerinde ve eğlence sektöründe kayıtsız ve güvencesiz olarak istihdam edilmesi konusunun sıkça çalışıldığı görülmüştür. Farklı şehirler bağlamında göçmen kadın emeğinin kayıtsızlığı ve güvencesizliği bu çalışmalarda ortaya konmuştur. Gerçekleştirilen çalışmalarda göçmen kadınların özellikle ev ve bakım hizmetlerinde ve eğlence sektöründe kayıtsız istihdam edilmesinin toplumsal cinsiyet rolleri perspektifinden ele alındığı görülmüştür. Yerel halkın çalışmak istemediği enformel ve düşük ücretli işlerde göçmen kadınların yoğun olarak çalıştırılmasının kadın ve erkek işi olarak kabul gören işlerin gelişmiş ülkelerde bile halen devam ettiğine işaret ettiği ifade edilmiştir.

Küreselleşme süreci ile önceden bireylerin ve ailelerin yaşamlarını ikame etmelerini sağlayan birçok meslek grubu artık önemini ve değerini yitirmiş durumdadır. Birçok meslek grubunun yok olması, geçmişte kendi kendine büyük ölçüde yeten aileleri ve grupları yoksulluğa ve işsizliğe itmekte ve insanlar daha iyi yaşam koşullarına erişmek veya ailelerinin refaha erişimlerini sağlamak amacıyla yalnız veya aileleriyle göç etme kararı almaktadır. Dünya nüfusunun önemli bir kısmı, menşe ülkeleri dışında ülkelerde yaşayan ekonomik göçmenlerden oluşmaktadır. Göçmen işgücü arzı açısından göç olgusunun, küreselleşme ile her alanda artan sosyal eşitsizliklerin sonucu olarak bir gönüllülükten çok bir zorunluluk olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Vasıflı veya vasıfsız kişiler ve gruplar hedef ülkelere doğru göç ağları ve yolları oluşturmakta ve emek piyasasında yerlerini almaktadırlar. Ancak zaman içerisinde etkilerini toplumsal düzenin her alanında hissettiren küreselleşme, göç ve emek üzerinde cinsiyetçi etkilerini hissettirmiş, emek piyasasını da dönüşüme uğratmış ve kadın göçmenlerin sayısının giderek artmasına sebep olmuştur. Uluslararası göç akınları içerisinde yer alan kadın göçmen sayısının giderek artması olgusu olarak ifade edilen göçün feminizasyonu kavramı, kadınların bağımlı göçmen statüsünün dışına çıkarak çalışmak

amacıyla gerçekleştirdiği bağımsız göçü ifade etmektedir. (Castles ve Miller, 2008: 12 – 13).

1960'lı yıllardan önce gerçekleştirilen göç çalışmalarında cinsiyet körlüğü olarak tanımlanabilecek bir olgu bulunmaktadır. Gerçekleştirilen çalışmaların büyük bir kısmında göç eden kişinin erkek olduğu varsayılmış ve yorumlamalar bu varsayımlar üzerine yapılmıştır. Bu varsayım büyük oranda doğru olmakla birlikte 1990'lı yıllardan itibaren geçerliliğini yitirmiştir. Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere refah seviyesinin daha yüksek olduğu ülkelere doğru beraberinde herhangi bir kimse olmadan göç yolculuğuna çıkan yalnız kadın göçü gerçekleşmeye başlamıştır. Küresel ekonomide emeğin feminizasyonu kadınların göç yolları içerisinde sürekli hareket halinde olmalarına sebep olmuştur. Küreselleşen dünya, emeği enformelleştirmiş ve bu enformel emek piyasasında kadın emeğini giderek kayıtsızlaştırmıştır. Göç yolculuklarına katılan kadın göçmenler, vasıflı göç ya da beyin göçü gerçekleştirmediği takdirde kendisine gidilen ülkede toplumsal cinsiyetleri gereği 'kadın işi' olarak kabul edilen işleri yapmaktadırlar.

Küreselleşme sürecinin tüm bu etkileri göz önünde bulundurulduğunda kadınların emek piyasasında formel ya da enformel şekilde gittikçe daha fazla oranlarda katılım göstermelerinin küreselleşme sürecinden bağımsız bir biçimde açıklanamayacağı açıktır. Kadınların işgücüne katılımında göze çarpan farklar ekonomik krizle, siyasal ve sosyal değişmelerle kısacası küreselleşme hareketi ile yakından ilişkilidir (Etiler ve Lordoğlu, 2010: 96).

Günümüzde gerçekleşen göç hareketlerinin niteliğinin, göçün rotasının ve farklı formlarının esas belirleyeni olarak göç alıcısı konumundaki hedef ülkelerin talep yönlü ve seçici politikaları gösterilmektedir. Bu bağlamda göçmen işgücü talebinin karşılanmasına yönelik politikaların iki temel özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki göç alan ülkelerin sosyal ve ekonomik taleplerine uygun olarak göçmen kabul politikalarındaki seçici ölçütlere işaret etmektedir. Göçmenler için hedef ülke konumunda bulunan gelişmiş ülkelerin işgücü göçünde öncelikli tercihleri yüksek vasıflı göçmenler yönündedir. Bilgi ekonomisinde kullanmak üzere yüksek vasıflı işgücü göçünü destekleyen göç politikalarına sahip olan söz konusu ülkelerin göç politikalarının ikinci özelliği ise düşük ücretli ve güvencesiz işlerde ihtiyaç duyduğu işgücü talebini düzensiz göç üzerinden örtük bir şekilde gidermeye çalışmasıdır. Ev içi hizmetler, bakım hizmetleri ve sex işçiliği gibi toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde kadın işi olarak görülen bu düşük ücretli, sağlıksız ve güvencesiz işler için kurumsal olarak dile getirilmeyen ve enformel göç kapsamında çözülmeye çalışılan işgücü açığı kadın göçmenler ile doldurulmaya çalışılmaktadır.

Gelişmiş ülkeler, ev içi işlerde, bakım ya da temizlik hizmetlerinde, eğlence ve fuhuş sektörlerinde kendi vatandaşları ile karşılayamadıkları işgücü açığını ya da talebini kurumsal olarak dile getirilmemekle birlikte düzensiz göç ile örtük bir biçimde karşılayabilmektedir. Bu durum, günümüzde gerçekleşen göç hareketlerinin bir diğer önemli niteliği olan feminizasyon olgusuna işaret etmektedir. Uluslararası sınırların aşılmasıyla gerçekleştirilen nüfus hareketleri içerisinde yer alan kadınların sayısının

gittikçe arttığı ifade edilmektedir. Göç olgusunun feminizasyon süreci ile geleneksel ve cinsiyetçi iş bölümü arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu ifade edilmektedir. Gelişmiş ülkelerin kadın nüfuslarının işgücüne katılımının artması ve nüfuslarının giderek yaşlanması ile kadınlar tarafından gerçekleştirilen ev ve bakım hizmetlerinde işgücü açığı oluşmuş ve bu talep en ucuz ve en kolay göçmen kadın emeğiyle karşılanmıştır. Göçün feminizasyonu olgusunda önemli bir belirleyen olarak refah devletlerinin yeniden yapılanması, bu yapılanma ile hizmet sektörü içerisinde yer alan düşük ücretli ve niteliksiz işlerde artan işgücü açığı ve kadın emeğinin hareketliliği arasındaki ilişki gösterilmektedir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOS) Nüfus Dairesi 2019 yılı verilerine göre dünyada 272 milyon uluslararası göçmen bulunmaktadır. Aynı raporda bu rakamın 2010 yılında 221 milyon olduğu belirtilmektedir. Paylaşılan istatistiklerde uluslararası kadın göçmenlerin tüm göçmenlerin yüzde 47,9'unu oluşturduğu belirtilmektedir. Çalışma Örgütü (ILO), 2015 yılında yayımladığı raporda tüm dünyada ev hizmetlerinde çalışan kişilerin sayısının 67 milyon olduğunu ve bu sayının yaklaşık yüzde yirmisinin göçmenlerden oluştuğunu belirtmiştir. Ev hizmetlerinde çalışan göçmen sayısına ilişkin ulusal bir veride Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan edinilmektedir. Bakanlığın 2017 yılında paylaştığı istatistiklerde Türkiye'de göçmenlere verilen çalışma izinlerinin yüzde 18'i ev hizmetlerinde çalışan göçmenlere verilmiştir. Bakanlığın paylaşmış olduğu ev ve bakım hizmetlerinde çalışan göçmenlerin sayısına ait istatistiklerin, göçmenlerin kayda değer bir bölümünün kayıt dışı istihdam edilmeleri nedeniyle gerçek rakamlardan daha az olduğu düşünülmektedir.

Uluslararası işgücü göçünde yer alan kadınların sayısının artması öngörüldüğü gibi beraberinde kadınların göç süreçlerinde, yeni ülkede ikamet etme ve çalışma şartlarında, günlük yaşam pratiklerinde ve geride kalan aileleri ile ilişkilerinde niteliksel bir iyileşme ya da daha bağımsız hareket etme özgürlüğünü getirmemektedir. Bu duruma sebep olarak geleneksel cinsiyetçi iş bölümünün göç olgusunun her aşamasında kendisini yeniden üretmesi gösterilmektedir. Uluslararası göç hareketlerini cinsiyet eksenile değerlendiren çalışmalarda kadınların kadın, işçi ve göçmen olmaları nedeniyle kadın olarak erkek göçmen karşısında, göçmen işçi olarak yerli işçi karşısında ve vasıfsız göçmen işçi olarak vasıflı göçmen işçi karşısında farklı dezavantajlara sahip oldukları belirtilmektedir (Toksöz, 2006: 83).

Günümüzde gerçekleşen göç hareketlerine kadınların geçmiş dönemlere göre daha yüksek bir katılım göstermesi ve kadınların göç ettikleri ülkelerde daha çok hizmet sektörünün düşük ücretli işleri ile ev ve bakım hizmetlerinde istihdam edilmeleri, göç alan ülkelerin özellikle söz konusu alanlarda meydana gelen işgücü ihtiyacına yönelik talep ile açıklanmaktadır. Göçmen kadınlar, gelişmiş ülkelerin yerli işçilerinin karşılamadığı ya da karşılamak istemediği bu talebi yerine getiren ucuz ve uysal işçiler olarak göç alan ülkelerin refahına kayda değer katkı sağlamaktadırlar.

Refah düzeyi yüksek olan ülkelerde yaşlı nüfusun artması ve kadınların işgücüne daha yoğun katılımı geleneksel kadın statüsünde ve rollerinde birtakım değişikliklere neden

olmuştur. Bu değişiklikler ile birlikte temizlik, çocuk ve yaşlı bakımı ve diğer ev işlerinde emek açığı ve talebi oluşmuştur. Söz konusu bu emek açığı ve talebi uluslararası göç hareketlerinde önemli bir çekici etki yaratmış ve yaratmaktadır. ILO, 2015 verilerinde ev hizmetlerinde çalışan 67 milyon kişinin yaklaşık yüzde 73'ünü göçmen kadınların oluşturduğunu belirtmiştir. Ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların genellikle komşu ülkeleri tercih ettiği göz önünde bulundurulduğunda ve bu durum Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde eski Sovyet ülkelerinden gelen kadın göçü daha açıklanabilir hale gelmektedir. Türkiye tarafından eski Sovyet ülkelere uygulanan esnek vize politikaları ve ücret farklılıkları da ev hizmetlerinde çalışmak üzere bu ülkelere gelen kadın göçünü etkilemektedir.

1980'li yıllardan sonra merkez ülkelerde uygulamaya koyulan neo liberal politikalar ile birlikte söz konusu devletlerin sosyal içeriği zayıflamış ve önceden devlet tarafından sunulan hizmetler alınır ve satılır hale gelmiştir. Gelişmiş ülkelerin kadın nüfusu küreselleşme ve istihdam politikaları nedeniyle işgücüne daha yoğun bir biçimde katılmaya başlamış ve çocuk, hasta, yaşlı bakımı ve ev hizmetlerinde bir emek talebi ortaya çıkmıştır. Kadınların ya da ailelerin söz konusu alanlarda ihtiyaç duydukları hizmeti satın alabilecek duruma gelmeleri ile bu talep vasıfsız ya da düşük vasıflı, ucuz ve kolay erişilebilir kadın emeği ile karşılanmaya başlanmıştır. 1980 sonrasında gerçekleştirilen çalışmalardan elde edilen verilere göre kadınlar emek piyasasında eşitsiz bir şekilde konumlanmakta ve istihdamda ikincil ve daha alt sıralarda yer almaktadır. İstihdamda yer alan veya almaya çalışan kadınların oldukça küçük bir bölümü yürütülen sosyal politikalar ile hayata geçirilmeye çalışılan cinsiyet eşitliği ilkesinden faydalanmıştır. Emek piyasasında yer alan çok sayıda kadın vasıfsız, düşük ücretli, güvencesiz ve enformel işlerde yoğunlaşmıştır (Ecevit, 1998: 267).

Emek piyasasında yer alan kadınların önemli bir bölümü, formel işgücü piyasasının dışında, ucuz ve emek piyasası içine kolaylıkla çekilebilecek emek kaynağını oluşturmaktadırlar. Kadınlar istihdama dahil olmak istediklerinde ayrımcı uygulama ve yaptırımlarla karşılaşabilmektedirler. Kadın ve erkek emeğinin değeri iş ve iş kolları özelinde değişebilmekle beraber özellikle tarım ve hizmet sektöründe farklılaşmakta ve eşitsizleşmektedir. Enformel sektörde emek, güvencesiz ve piyasa dışına atılma olasılığı yüksek emek iken bu durum kadın işçiler söz konusu olduğunda daha riskli bir hal almaktadır. Henüz örgütlenerek sendikalaşmaları istedik düzeyde olmayan kadın işçiler, toplumsal cinsiyetin izin verdiği ve tanıdığı alan içerisinde emek yoğun, ekonomik dalgalanmalardan kolay etkilenen, vasıf gerektirmeyen ve düşük ücretli işlerde yoğun bir şekilde yer almaktadırlar. Toplumsal cinsiyet kalıplarının sebep olduğu ve pekiştirdiği ayrımcı ve eşitsiz tutum kadınları yalnızca emek piyasasına dahil olurken ya da iş kolu seçerken değil aynı zamanda çalışırken de iş yerinde karşılaştıkları tutum ve yaptırımlarla etkilemektedir (Ecevit, 1998: 268). Kadın emeğinin işgücü piyasasında yer alması her geçen gün artmakta ve kadın emeğinin konumu emek piyasası içerisinde toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı iş ilişkileri ile yeniden üretilmektedir.

Küreselleşme ile birlikte süregelen toplumsal cinsiyet kabulleri, engelleri ve ilişkileri artık makro bir ölçekte pekişmektedir. Küreselleşmenin toplumsal cinsiyet kalıplarını ya da kabullerini makro ölçekte pekiştirmesinin bilinmesine rağmen toplumsal cinsiyeti dikkate almayan küreselleşme analizlerinin eksik olduğunu belirtilmektedir. Toplumsal cinsiyet ekseninde şekillenen sosyal ve ekonomik düzen küresel ve kapitalist süreçlerin ve ilişkilerin önemli bir yansımasını oluşturmaktadır. Küresel ölçekte formel ve informal ücretli işgücüne kadınların giderek daha fazla katılımı emeğin feminizasyonu kavramıyla açıklanmaktadır. Bu kavram, emek piyasası içerisinde yer alan vasıf gerektiren ya da gerektirmeyen bütün iş kollarında kadın emeğinin artışına ve geleneksel olarak erkeklerin tek elinde bulunan iş ve meslek gruplarına kadınların dahil olmasını ya da erkeklere oranla daha fazla katılım göstermesini işaret etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin yaşadığı emek feminizasyonu dönüşümüne kadın yoksulluğu yani yoksulluğun feminizasyonu ve kadın proleterleşmesi de eşlik etmektedir. Kadın işi olarak kabul edilen iş kollarının, çalışma standartlarının, güvencesiz ve eşitlik ilkesine ters düşen ücret politikalarının yaygınlaşması yalnızca kadınların istihdama katılım oranlarının artmasına yol açmamış aynı zamanda erkeklerin istihdama katılım oranlarının azalmasına da sebep olmuştur (Toköz, 2012: 140).

Emek piyasasındaki esnekleşme ve enformel sektörün hacminin büyümesi ile kadın emeği bu istihdam alanlarına daha kolay bir biçimde çekilmiştir. Sosyal değişimler ve söz konusu esnekleşme ile özellikle göçmen kadın emeğinden enformel biçimde faydalanmanın önü açılmıştır. Özellikle ev içi ve bakım hizmetleri olarak tanımlanan işlerde kayda değer bir talep enformel biçimde göçmen kadınlar ile karşılanmaktadır.

Küreselleşme sürecinin getirileri ile ücretli işlerde çalışan kadın sayısının hızla yükseldiği yönünde mevcut bir kanıdan söz edilmektedir. 1970 ve 1980'li yıllarda iş gücü piyasasında meydana gelen cinsiyet dağılımı değişikliklerinin küreselleşmenin asıl hızına ulaştığı ileriye yıllarda daha görünür bir hal aldığını ifade edilmektedir. Küresel feminizasyon kavramı ile emek piyasasının esnekleşmesi ve meslekler arasındaki ayrımın pekişmesi arasında anlamlı bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir (Munck, 2003: 144).

Kadınların istihdama katılımlarındaki artışın, kadınların eğitim seviyelerindeki gelişmelerden ya da hukuki düzenlemelerden ziyade erkeklere nazaran daha düşük ücret karşılığında çalışabilmeleri ve daha kolay işten çıkarılmaları ile ilişkili olduğu ileri sürülmektedir. Kadınların istihdama katılımlarının dünya genelinde bir artış gösterdiği ancak gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamındaki artışın en çok enformel sektörde görüldüğü belirtilmektedir. (Monghadam, 1999: 367-88; Akt: Ritzer, 2011: 472). Küresel göç hareketleri içerisinde kadınların giderek daha fazla yer alması göç çalışmalarına da yansımış ve bu durum cinsiyet eksenli çalışmalar ile daha görünür bir hal almıştır. Ancak kadınların göç çalışmaları içerisindeki uzun süreli unutulmuşlukları göç olgusunun ve sosyal sonuçlarının toplumsal cinsiyet ekseninde değerlendirilmesinin gecikmesine neden olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA YAŞ ve ÜSTÜ DÜZENSİZ KADIN GÖÇMENLERİN ROL VE KİMLİK KAYIPLARI ALAN ARAŞTIRMASI: SİLİVRİ GERİ GÖNDERME MERKEZİ ÖRNEĞİ

2.1.Araştırmanın metodolojisi

Çalışma, orta yaş ve üstü kadın göçmenlerin Türkiye’de düzensiz göçmen statüsünde bulunmaları nedeniyle rol ve kimliklerinde ne düzeyde kayıplar gerçekleştiğini incelemeye çalışmıştır. Çalışmada katılımcıların düzensiz göçmen olmaları, sosyo-demografik göstergeleri ve sosyal kimlik kayıpları değişken kabul edilerek katılımcıların göç deneyimlerine, göç sürecinin onlar için anlamına ve nihayet rol ve kimlik kayıplarına ilişkin çıkarımlarda bulunulacaktır. Bu sebeple araştırmada nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır.

Nitel araştırma, insanın kendi sırlarını çözmek ve kendi çabasıyla biçimlendirdiği toplumsal sistemlerin derinliklerini keşfetmek üzere geliştirdiği bilgi üretme yollarından birisidir (Özdemir, 2010: 326). ‘Keşfetmek’ kavramı, araştırma modelinin belirlenmesinde anahtar bir rol oynamıştır. Bu çalışma, göçmen kadınların göç deneyimlerini, düzensiz göçmen ve kadın göçmen olmaları nedeniyle kimlik ve rollerinde meydana gelen kayıpları keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın hipotezlerinin sınanabilmesi ve amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için en uygun yöntemin nitel araştırma yöntemi olduğu düşünülmüş, nitel araştırma yöntemleri içerisindeki fenomenolojik yaklaşımdan ve veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden faydalanılmıştır.

Fenomenolojik yaklaşım ya da olgu bilimi kısaca bir grup kişinin bir fenomen (olgu) ya da bir kavramla ilgili yaşamış oldukları deneyimin ortak anlamına işaret etmektedir. Fenomenolojinin temel amacı, bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklığa kavuşturmadır.

2.1.1.Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemleri, modelleri ve teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan fenomenolojik yaklaşımdan ve mülakat tekniğinden faydalanılmıştır.

2.1.2.Araştırmanın Problemi

Araştırmanın problemi, Türkiye’de düzensiz göçmen statüsünde bulunan orta yaş ve üstü kadın göçmenlerin, düzensiz göçmen olmaları nedeniyle rol ve kimliklerinde ne gibi kayıplar yaşadıklarıdır.

Araştırmanın bir diğer problemi orta yaş ve üstü düzensiz kadın göçmenlerin rol ve kimlik kayıpları üzerinde sosyo-demografik göstergelerinin nasıl bir etkisi olduğudur.

Araştırmanın üçüncü problemi ise orta yaş ve üstü düzensiz göçmen kadınların göç sürecinin ardından sosyal kimliklerinde ne gibi kayıplar yaşadıkları ve bu kayıpların bireysel kimliklerini nasıl etkilediğidir.

2.1.3.Araştırmanın Hipotezi

Araştırmanın üç ana hipotezi bulunmaktadır. Çalışmada yararlanılan mülakat soruları bu hipotezleri test edecek şekilde düzenlenmiştir.

H₁: Göçmenlerin düzensiz göçmen statüsünde bulunmaları ile rol ve kimlik kayıpları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu araştırmanın temel hipotezi; göçmenlerin, düzensiz göç hareketlerine katılmaları ya da farklı sebeplerden ötürü düzensiz göçmen statüsünde olmaları nedeni ile rol ve kimliklerinde kayıpların meydana geldiğidir.

Düzensiz göç hareketleri içerisinde yer alan orta yaş ve üstü kadın göçmenler, yeni ülkeye adapte olmada düzenli göçmenlere nazaran daha dezavantajlı bir konumda bulunmaktadırlar. Orta yaş ve üstü kadın göçmenler, plansız ve dezavantajlı göç yolculuğu sonunda yeni ülkeye varışta kimlik müzakereleri yapmakta ve rol ve kimliklerini bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde yitirmektedirler.

H₂: Düzensiz göç hareketlerine katılan kadın göçmenlerin sosyodemografik göstergeleri rol ve kimlik kayıpları üzerinde temel bir belirleyicidir.

Bu göstergeler içerisinde özellikle yaş kriteri bireylerin kültürlenme süreçlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

H₃: Bireyler kendilerini sosyal kimlikleri üzerinden aidiyet ve mensubiyet kavramları eşliğinde tanımlamaktadır. Göçmenler de diğer bireyler gibi göç etmeden önce kendilerini meslekleriyle, toplumdaki konumlarıyla, bireysel, ailevi ya da toplumsal rolleri ile tanımlamaktadırlar.

Göç süreciyle, kendilerini ifade etmek amacıyla atıfta bulundukları sosyal kimliklerinde herhangi bir kayıp yaşadıklarında bu durum bireysel rol ve kimliklerinde de kayıplara yol açmaktadır.

2.1.4.Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan fenomenolojik araştırma yaklaşımından faydalanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşımın sıklıkla yararlanılan iki türü bulunmaktadır. Bu iki kategori yorumlayıcı fenomenoloji ve deneysel ya da psikolojik fenomenolojidir. Çalışmada, bu iki kategori arasından yorumlayıcı fenomenoloji tercih edilmiştir. Yorumlayıcı fenomenolojinin tercih edilmesinde, fenomenolojinin aynı zamanda yorumsal bir sürece ve araştırmacının iki olgu arasındaki arabuluculuk görevine işaret etmesi de etkili olmuştur (Creswell, 2015).

Fenomenoloji kavram olarak bireylerin yaşamlarının bilinçli deneyimi ya da sosyal eğilimlerini ifade etmektedir. Fenomenolojik çalışma ise birden çok kişinin bir olgu ya da kavram ile ilgili yaşanmış deneyimlerin ortak noktalarına işaret etmektedir. Fenomenolojik

araştırmanın temel amacı, bir olgu ile ilgili kişisel tecrübeleri evrensel ölçekte kabul gören bir niteliğe ulaştırmaktır. Söz konusu bireysel deneyim için düzensiz göç hareketleri örneği bir fenomen ve bu fenomenle ilgili deneyimi bulunan kişiler de araştırmanın katılımcısı niteliği taşımaktadır (Merriam, 2013: 24).

2.1.4.1. Veri Toplama Süreci

Çalışmanın teorik çerçevesi, göç, düzensiz göç, göçmenlik, düzensiz kadın göçmen, göçün feminizasyonu ile göç ve kimlik konulu çalışmaların incelenmesi ve bu verilerin yorumlanması ile oluşturulmuştur.

Çalışmada yer verilen alan araştırmasının gerçekleştirilmesinde ise yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırma ile katılımcıların tespit edilen sosyodemografik özellikleri değişken kabul edilmiş ve göç süreçleri ve deneyimleri, göç sürecinden önce ve sonra kendilerini tanımlama biçimleri, aidiyet ya da mensubiyet durumlarında yaşanan farklılıklar, göç süreci ile gelişen kimlik ve rol kayıpları ya da dönüşümleri saptanmıştır.

2.1.4.1.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Türkiye’de düzensiz göçmen statüsünde bulunan orta yaş ve üstü kadın göçmenlerden oluşmaktadır.

Araştırmanın örnekleme, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü İstanbul İl Göç İdaresi Müdürlüğü bağlı Silivri Geri Gönderme Merkezi’nde idari gözetim altında bulunan orta yaş ve üstü kadın göçmenlerden oluşmaktadır.

Araştırma, Silivri Geri Gönderme Merkezi’nde kalmakta olan ortalama 90 düzensiz kadın göçmen arasından 18 orta yaş ve üstü kadın göçmenin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Örneklem kota örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Kota örnekleme yöntemi ile sınırlı bir evren araştırmanın amacına uygun olarak belirli değişkenlere göre sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada bu değişken ‘yaş’ ve ‘düzensiz göçmen’ kriteridir.

2.1.4.2. Veri Analiz Süreci

Araştırmada yer alan yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile elde edilen veriler, tespit edilen sosyodemografik göstergeler ile arasında çapraz ilişkiler kurularak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Elde edilen veriler neticesinde araştırmaya ilişkin bazı temalar ön plana çıkmış ve bu temalar kategorileştirilmiştir. Bu yöntem ile verilerin analizinin ve yorumlamalarının sınıflandırılması amaçlanmıştır. Burada bu kategoriler göçmenlerin yaş, uyruk, eğitim düzeyi ve ailevi durum bilgilerinden oluşmaktadır.

2.1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda belirtilen sebeplerden herhangi biri nedeniyle sınır dışı edilmek üzere Silivri Geri Gönderme Merkezi’nde idari gözetim altında bulunan orta yaş ve üstü kadın göçmenler ile

gerçekleştirilmiştir. Yaş değişkeni açısından araştırmaya katılan kadın göçmenler 40-60 yaş aralığıyla sınırlı tutulmuştur.

Afrika'nın bazı ülkelerinden ve özellikle Sri Lanka'dan gelen göçmenlerin bir kısmı Türkçe, Arapça, Farsça, Rusça, Fransızca ya da İngilizce gibi dillerden hiçbirini konuşamamakta ve yalnızca yerel dilleri ile iletişim kurabilmektedirler. Bu sebeple özellikle uyruğu Sri Lanka olan ve Geri Gönderme Merkezi'nde kalmakta olan düzensiz göçmenler araştırmaya dahil edilememiştir. Araştırmaya katılan katılımcılar Türkçe, Arapça, Farsça, Rusça, Fransızca ya da İngilizce bilenler ile sınırlı tutulmuştur.

2.2.Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın temel konularından olan göç, göçmenlik, düzensiz göçmen, kadın göçmen ve göçmenlerin rol ve kimlik kayıpları konuları karmaşık ve çok boyutlu durumlara işaret etmektedir. Bu sebeple araştırma gerçekleştirilirken faydalanılan mülakat metninde birbirinden farklı ancak birbirini tamamlayan sorulara yer verilmiş, böylelikle katılımcıların sosyodemografik göstergeleri ile göç algıları, göç kararları, göç yolculukları, göçmenlik deneyimleri ve rol ve kimlik kayıpları arasındaki ilişkiler tespit edilmiştir.

Mülakat metninde sosyodemografik göstergelerin tespitinin ardından bireylerin göç algılarının, göç yolculuklarının, onları göç kararını almaya iten ya da bu kararı almaya çeken sebeplerin, kendilerini göçten önce ve göçten sonra tanımlamalarında herhangi bir değişikliğin olup olmadığının, göç sürecinden önce eğer kendilerini ait hissettikleri bir sosyal kategorizasyon varsa bu kategorinin halen önem arz edip etmediğinin ve yine göç süreci ile rollerinde meydana gelen kayıpların tespitine ilişkin sorulara yer verilmiştir.

2.2.1.Sosyodemografik Göstergeler

Katılımcılar	Yaş	Uyruk	Eğitim Durumu	Medeni Hali	Çocuk Sayısı
Katılımcı 1	41	Kazakistan	İlkokul Mezunu	Evli	1
Katılımcı 2	45	İran	Üniversite Mezunu	Dul	2
Katılımcı 3	42	Özbekistan	Üniversite Mezunu	Dul	1
Katılımcı 4	46	Türkmenistan	Lise Mezunu	Bekar	0
Katılımcı 5	40	Türkmenistan	Üniversite Mezunu	Dul	3
Katılımcı 6	46	Irak	Üniversite Mezunu	Bekar	0
Katılımcı 7	47	Türkmenistan	Okur-Yazar	Dul	3
Katılımcı 8	44	Afganistan	Okur-Yazar Değil	Dul	4

Katılımcı 9	47	İran	Üniversite Mezunu	Evli	2
Katılımcı 10	44	Eritre	Okur-Yazar Değil	Dul	3
Katılımcı 11	41	Nijerya	İlkokul Mezunu	Evli	1
Katılımcı 12	44	Kırgızistan	İlkokul Mezunu	Dul	3
Katılımcı 13	54	Afganistan	İlkokul Mezunu	Dul	2
Katılımcı 14	47	Türkmenistan	Lise Mezunu	Evli	3
Katılımcı 15	40	Kamerun	İlkokul Mezunu	Dul	0
Katılımcı 16	44	Suriye	Okuma- Yazma Bilmiyor	Evli	4
Katılımcı 17	44	Suriye	İlkokul Mezunu	Evli	3
Katılımcı 18	40	Suriye	Üniversite Mezunu	Evli	2

2.2.2.Araştırmaya İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında göçmen kadınlar ile gerçekleştirilen mülakatlarda katılımcıların göç ve göçmenlik algılarında, yeni ülkeye uyumlarının, eğitim durumlarının, yaşlarının ve uyruklarının belirleyici bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilen bulgularda göçmenlerin menşe ülkelerine ilişkin verilerde yer almaktadır. Katılımcıların ülkelerindeki ekonomik durum, kadınların sosyal hayattaki yeri, evliliklerde kadın ve erkek rolleri, boşanma durumlarında çocuk ile ilgili sorumlulukların paylaşılması gibi farklı konularda bulgular elde edilmiştir.

Mülakat metninde, katılımcılara uyrukları, yaşları, eğitim düzeyleri ve ailevi durumlarının sorulmasının ardından göç sürecinin öncesinde ve sonrasında kendilerini tanımlama biçimleri sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplarda rol ve kimlik erozyonlarına ilişkin bulgular elde edilmiştir.

2.2.2.1.Göçmen Kadınların Uyrukları ile Kimlik ve Rol Kayıpları Arasındaki İlişki

Araştırmada İran, Irak, Afganistan, Suriye, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Nijerya, Eritre ve Kamerun uyruklu katılımcılar yer almaktadır. Katılımcıların göç etmeden önce ülkelerindeki sosyal koşulların şekillendirdiği kimlik algılarının ve yaşam biçimlerinin yeni ülkedeki uyum süreçleri ve dolayısıyla kimlik ve rol kayıpları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan İran uyruklu göçmen kadınların ikisi de ülkelerindeki siyasi rejimin etkisiyle şekillenen yaşam koşulları nedeniyle göç ettiklerini belirtmişlerdir. İran uyruklu göçmen kadınlardan ilk katılımcı kendisini göç etmeden önce ‘muhalif bir kadın’ olarak tanımladığını, ülkesindeki kadınların başörtüsü takma zorunluluğuna karşı White

Wednesday (Beyaz Çarşamba) hareketine katıldığını ve politik nedenlerle ülkesinden ayrıldığını ifade etmiştir. İran uyruklu ikinci katılımcı ise kendisini ‘deist bir ressam’ olarak tanımladığını, ülkesinde siyasi karikatürler çizdiğini ve yine politik nedenlerle ailesiyle birlikte ülkesinden ayrıldığını ifade etmiştir.

İranlı göçmen katılımcıların kendilerini tanımlarken sosyal kimliklerinden faydalandıkları görülmüştür. Katılımcıların sosyal kimlikleri, bu kimlikleri edindikleri ülkelerin sosyal ve siyasi koşullarının görüntüsü olarak şekillenmiştir. Göç etmelerinin ardından kendilerini tanımlama biçiminde herhangi bir değişim yaşayıp yaşamadıkları sorulduklarında iki katılımcı da düzensiz göçmen olmaları nedeniyle ikamet ve çalışma izinlerine erişemediklerini, bu sebeple sosyal uyum süreçlerine dahil olamadıklarını belirtmişlerdir. Bu sebeplerle iki katılımcı da şu an kendilerini göç etmeden önce tanımladıkları sosyal kimliklerine atıfta bulunarak tanımladıklarını ancak bu kimliklerinde kısmi kayıplar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ressam olduğunu ifade eden katılımcı, Türkiye’de ressamlık yapamadığını, düşük ücretli işlerde ve kayıt dışı bir biçimde çalışmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Kendisini ‘muhalif kadın’ olarak tanımlayan katılımcı ise ülkesinde muhalif gruplar arasında tanınır bir kişi olduğunu ancak şu an böyle bir konuma sahip olmadığını belirtmiştir.

İranlı göçmen kadınların kendilerini göç sürecinin öncesinde ülkelerindeki sosyal kimliklerine atıfta bulunarak tanımladıkları ancak göç süreci sonrasında sosyal kimliklerindeki kayıpların bireysel kimliklerini de etkilediği ve şu an kendilerini tanımlamada zorluk yaşadıkları görülmüştür.

Araştırmaya katılan Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan uyruklu göçmen kadınların rol ve kimlikleri ile uyrukları arasındaki ilişkiye dair bulguların benzer olduğu görülmüştür. Belirtilen ülkelerde kadınların eğitim aldıkları mesleklerde istihdam edilmelerinin zor olduğu, göç hareketlerinin bir kültüre dönüştüğü ve bu ülkelerden gelen göçmenlerin ülkeleri ile Türkiye arasında göçmen ilişki ağları oluşturdukları görülmüştür. Araştırmaya katılan Özbek, Türkmen, Kırgız ve Kazak katılımcıların tümü, ülkelerinde iş bulamadıklarını, iş bulsalar da aldıkları ücretin yaşamlarını idare etmeleri için yetmediğini, bu sebeple çalışmak amacıyla Türkiye’ye geldiklerini belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan Türkmenistan uyruklu katılımcı ülkelerindeki istihdam sorununu ve sosyal yaşamda oldukça görünür olan cinsiyet eşitsizliğini şu şekilde ifade etmektedir:

‘Bir defa evlendim, on sene evli kaldım. Üç çocuğum oldu ama kocam bir kere bile eve para getirmedi. Ben üniversite mezunuyum, müzik öğretmeniyim ama işimi hiç yapamadım. 2017’de Türkiye’ye geldim. Çocuklarıma bir şekilde bakmak zorundaydım. Türkiye’de öz ağabeyim ve arkadaşlarım vardı. Onlar iş ve kalacak yer buldular.’ (Nisan, 2019).

Araştırmaya katılan Özbek, Türkmen, Kırgız ve Kazak katılımcılardan dul ve çocuklu olanlar ülkelerinde çoğunlukla boşanmanın ardından babaların çocuklarının sorumluluklarını almadıklarını, çocukların tüm maddi ve manevi ihtiyaçlarının anneler tarafından giderildiğini belirtmişlerdir. Ülkelerinde çocuklarının ve kendilerinin hayatlarını

ikame etmelerini sağlayacak bir iş bulamadıkları için göç ettiklerini belirten söz konusu katılımcılar, Türkiye’deki hemşeri ve akrabalarından göç sürecine ilişkin destek aldıklarını, onların tavsiyeleri üzerine Türkiye’yi seçtiklerini, burada ev ve bakım hizmetleri gibi işlerde çalışmak için geldiklerini belirtmişlerdir. Göç etmeden önce çocuklarını annelerine ya da diğer yakınlarına bırakarak geldiklerini, burada kazandıkları ücretlerin büyük bir kısmını ülkelerine gönderdiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan 47 yaşındaki Türkmenistan uyruklu katılımcı, 12 yıl önce Türkiye’ye geldiğini, bu süre içerisinde Türkmenistan’a ya da başka herhangi bir ülkeye gitmediğini, ülkesinden Türkiye’ye geldiğinde çocuklarını annesine bıraktığını ve en küçük çocuğunun henüz 6 yaşında olduğunu belirtmiştir. 12 yıl boyunca burada yaşlı bir çifte baktığını, bu ailenin yanında çalıştığı sürede elde etmiş olduğu gelirin büyük bir kısmını çocuklarına gönderdiğini ifade etmiştir. Katılımcı, çocukları ile 12 yıl boyunca yalnızca telefonda görüştüğünü, en son 6 yaşındayken gördüğü küçük kızının şu an 18 yaşında olduğunu ancak çocuklarının kendisine kızgın olmadığını belirtmiştir. Kendisini göç sürecinin ardından nasıl tanımladığı sorulduğunda kendisini ‘hem anne hem baba’ olarak tanımladığını ifade etmiştir. Göç etmeden önce kendisini ‘bir kadın, bir eş ve bir anne’ olarak ifade ettiğini ancak boşanmasının ardından çocuklarının maddi ve manevi bütün sorumluluklarının kendisine ait olması nedeniyle artık bir kadın olarak düşünemediğini, kendisini yalnızca bir ‘anne’ olarak ifade edebildiğini belirtmiştir.

Türkmenistan uyruklu, bekar ve çocuksuz olan diğer katılımcı ise göç sürecinin ardından kendisini anne ve babasının ebeveyni olarak tanımladığını belirtmiştir. Katılımcı göç sürecinin ardından anne ve babasının bütün sorumluluğunun kendisine ait olduğunu, bu sebeple çocuk sahibi olmasa da kendisini ‘anne’ gibi hissettiğini ifade etmiştir.

Araştırma sonucunda Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi kolektif bir siyasi tarih paylaşan ülkelerin aynı zamanda kültür ve yaşam pratiklerinde de dikkate değer benzerliklere sahip oldukları görülmüştür. Bu benzerliklerin başında ekonomik sebeplerle kadınların göç kültürüne sahip oldukları ancak kesin bir tarih belirtemeseler de kadın göçmenlerin büyük bir kısmının ülkelerine geri dönmek üzere göç yolculuklarına çıktıkları ve ülkeleri ile bağlarını koparmadıkları görülmüştür. Söz konusu ülkelere Türkiye’ye göç eden ve araştırma esnasında düzensiz göçmen statüsünde olan katılımcıların, göç süreciyle kendilerinde büyük bir değişim meydana gelmediğini çünkü kendilerini ‘göçmen’ olarak tanımlamadıklarını, ekonomik sebeplerle Türkiye’ye geldiklerini ancak ekonomik şartları uygun olduğunda geri dönmeyi istediklerini belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan Irak uyruklu katılımcı göç etmeden önce Kerkük’te yaşadığını ve burada bir kurumda yöneticilik yaptığını belirtmiştir. Göç etmeden önce kendisini Müslüman bir Kürt olarak ve mesleğine atıfta bulunarak tanımladığını ancak göç sürecinin ardından kendisini herhangi bir dine ait hissetmediğini ifade etmiştir. Katılımcı, Kerkük’te toplum tarafından saygı gören, bir mesleği olan ve kendi yaşamını ikame ettirme gücüne sahip bir vatandaştan göç sürecinin ardından kendini tanımlarken atıfta bulunduğu her şeyi

kaybettiğini ifade etmiştir. Şu anda düzensiz bir göçmen olarak, ikamet ve çalışma izni olmadan ve mesleğini icra edemeden, kimse tarafından tanınmadan yaşamını devam ettirdiğini belirtmiş ve bu sebeple kendini ifade etmede güçlük yaşadığını ifade etmiştir.

Katılımcı ile gerçekleştirilen mülakat sonucunda katılımcının göç etmeden önce kendisini ulusal, etnik ve mesleki değerlerine atıfta bulunarak tanımladığı ve Türkiye'ye gerçekleştirdiği ilk göç hareketine kadar bölgeden hiç ayrılmadığı öğrenilmiştir. Siyasi istikrarsızlığın sürdüğü ülke ve etnik olarak farklı grupların bir arada yaşadığı Kerkük'te yetişmesinin, göçmenin göç algısını etkilediği görülmüştür.

'Kerkük'te tanınıyordum. Hem Kürt hem de Arap grup beni temsilci olarak görüyordu. 104 kişiden sorumluydum. Ama burada beni kimse tanımıyor, ailem yok, dostum yok, çalıştığım bir şirketim yok. Tekrar bir şeyleri kurmak istiyorum ama gücüm yok. Eskiden L. kim diye sorsalar her şeyden önce L. bir insan, bir Müslüman, bir Kürt ve bir yönetici derdim. Şimdi benim bir dinim bile yok.' (Mayıs, 2019).

Afganistan uyruklu göçmenler ile gerçekleştirilen görüşmede, katılımcılar kendilerinin ve çocuklarının doğum tarihlerini, Türkiye'ye ne zaman geldiklerini ya da ne kadar süredir burada kaldıklarını belirtmemişlerdir. Mülakat esnasında gerçekleştirilen gözlemlerde bu duruma Afgan kadınların Afganistan'daki yaşam koşullarının neden olduğu izlenimi edinilmiştir. Ülkelerindeki iç çatışmaların, siyasi istikrarsızlıkların, radikal terör gruplarının ve özellikle toplumun ataeril yapısının Afgan kadınları sosyal yaşamda büyük ölçüde görünmez kıldığı gözlemlenmiştir. Afgan kadınların okur-yazarlık oranlarının çok düşük olduğunu belirten katılımcılar kendilerinin de okuma yazma bilmediklerini ifade etmişlerdir. Afgan katılımcılar, Türkiye'yi daha önce buraya göç eden yakınlarından duyduklarını, bu sebeple eşlerinin ya da aile büyüklerinin burayı seçtiklerini ve aileleriyle birlikte göç yolculuğuna çıktıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılara kendilerini nasıl tanımladıkları ve göç sürecinin ardından kendilerinde herhangi bir değişim hissedip hissetmedikleri sorulduğunda her iki katılımcı da kendisini 'çaresiz ve yersiz, yurtsuz' olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Araştırma bağlamında elde edilen tüm bu bulgular değerlendirildiğinde, göçmenlerin uyruklarının onların göç ve göçmenlik algıları ile rol ve kimlik kayıpları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Kişilerin bireysel ve sosyal kimlikleri toplumsallaştıkları bağlam içerisinde şekillenmektedir. Bu sebeple göç hareketlerine yükledikleri anlamlar da bireysel ve sosyal kimlikleri ile farklılık göstermektedir.

Ülke örnekleri üzerinden açıklamak gerekirse Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi ülkelerde kadınların yanlarında herhangi bir yakını olmadan uluslararası göç hareketlerine katılmalarının yaygın olmasının katılımcıların göç algılarında belirleyici bir etkiye sahip olduğu, bu göç kültürü sebebiyle göç hareketlerinin uzun süreli gerçekleştiği durumlarda bile bir travmaya neden olmadığı görülmüştür. Özbek, Türkmen, Kırgız ve Kazak katılımcıların, Afganistan, Irak ya da İran gibi ülkelerden göç eden düzensiz göçmenler ile aynı dezavantajlara sahip olsalar bile kimlik ve rol kayıplarının farklı boyutlarda olduğu görülmüştür.

Burada araştırmanın Afgan katılımcılarına ayrıca değinmek faydalı olacaktır. Katılımcıların Afganistan’da, her ne kadar çocuk ve yaşlı bakımı ve ev hizmetlerinin tümü kendilerine ait olsa da kendileri ya da ülkeleri ile ilgili meselelerde herhangi bir söz hakkına sahip olmadıkları öğrenilmiştir. Hayatları eşlerinin ya da erkek aile büyüklerinin kararları ile şekillenmiş, bu durum göç sürecinde de devam etmiştir. Her iki katılımcı da kendilerine göç etmek isteyip istemediklerinin sorulmadığını belirtmiştir. Tüm bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda Afgan kadınların göç algıları ile kimlik ve rol kayıplarında ülkelerinin ve eğitim durumlarının etkisi açıkça görülmektedir.

Göçmenlerin uyrukları ile rol ve kimlik kayıpları arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığının tespit edilmesi için gerçekleştirilen analiz sonucunda düzensiz göçmenlerin göç algılarında, uyum süreçlerinde ve kimlik ya da rol kayıpları üzerinde uyruklarının belirleyici olduğu görülmüştür.

2.2.2.2. Göçmen Kadınların Yaşları ile Kimlik ve Rol Kayıpları Arasındaki İlişki

Araştırmanın örneklem grubu orta yaş ve üstü kadın göçmenlerden oluşmaktadır. Çalışmada orta yaş sınırı 35 olarak kabul edilmiştir. Çocuk, ergen ya da genç göçmenlerde kültürlenme süreçleri üzerine Türkiye ya da Avrupa ülkeleri bağlamında çeşitli araştırmaların gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu çalışmada ise yetişkin göçmenlerin kimlik ve rol algılarındaki değişimlerin ya da kayıpların düzeyi saptanmaya çalışılmıştır. Yetişkinlerin, kimliklerinin köken kültür ve ulus değerleri etrafında şekillenmesi ve bu değerlere çocuk ya da gençlere göre daha fazla anlam yüklemeleri nedeniyle göç olgusunun anlamı genç ve çocuk göçmenlere göre farklılık arz etmektedir. Göç sürecinin ardından yetişkin göçmenlerin, köken kültürlerini ve gurbet psikolojilerini sürdürme eğilimi taşıdıkları bilinmektedir. Göçmen ailelerin ikinci ve üçüncü kuşak çocuklarının yeni kültürle ebeveynlerine göre daha yoğun etkileşimde bulunmaları ve yeni kültürü edinme eğilimi taşımaları sebebiyle göçmen ailelerde kuşak çatışmaları yerli ailelere göre daha yoğun yaşanmaktadır. Çocuk ve genç göçmenlerin ebeveynlerine göre yeni yaşama daha kolay uyum sağlaması, ebeveynlerini kendilerine bağımlı hale getirmektedir. Tüm bu sebepler temelinde yaşın, göç algısı ve kültürlenme süreçleri üzerinde görünür bir etkisinin olduğu söylenebilmektedir.

Araştırmaya katılan göçmenlerden 40-50 yaş arasında olan katılımcılara göç etmelerinin ardından kendilerinde, sahip oldukları rollerde ya da eşleri ile olan ilişkilerinde herhangi bir değişim hissedip hissetmedikleri sorulduğunda alınan yanıtların benzer noktalara işaret ettiği ancak 50-60 yaş arasındaki katılımcıların verdikleri yanıtlardan farklılıklar gösterdiği görülmüştür.

2.2.2.3. Göçmen Kadınların Eğitim Durumları ile Kimlik ve Rol Kayıpları Arasındaki İlişki

Bu çalışma, eğitim durumunun göçmenlerin uyum süreçlerinde, rol ve kimlik kayıpları düzeylerinde ve göç algılarında belirleyici bir etkiye sahip olduğunu savunmaktadır. Söz konusu hipotezin doğruluğunu sınamak amacıyla araştırmaya katılacak olan göçmenlerin

eğitim düzeylerinin farklı olmasına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda araştırmaya, okuma-yazma bilmeyen, okuma- yazma bilen, ilkokul, lise ve üniversite mezunu olan göçmenler katılmıştır.

Üniversite mezunu olan 6 katılımcıya göç kararlarını nasıl aldıkları, göç yolculukları, Türkiye’deki yaşamlarını nasıl ikame ettikleri ve kendilerini göçten önce ve sonra nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Katılımcıların, göç yolculuğuna çıkmadan önce Türkiye’deki öncü göçmenlerle görüştükleri, göç masraflarını karşılayabilmek amacıyla hazırlık yaptıkları ve muhtemel risk ve fırsatları değerlendirdikleri öğrenilmiştir. İlkokul ve lise mezunu olan göçmenlerin de benzer hazırlıklar gerçekleştirdiği görülmüş ancak okuma-yazma bilmeyen göçmenlerin bu süreci yönetmedikleri, başkaları tarafından yönetilen sürece dahil oldukları öğrenilmiştir.

Çalışma sonucunda, eğitim düzeyi yüksek olan göçmenlerin, göç yolculuğu öncesinde ve sonrasında aktif rol aldıkları görülmüştür. Yerine getirmekle yükümlü oldukları konularda bilgi sahibi oldukları, ihtiyaç duydukları alana göre başvurulacak kurum ve kuruluşlardan haberdar oldukları ve aynı uyruklu göçmen kişi ve gruplarla yakından ilişkili oldukları görülmüştür. Ancak aldıkları eğitim ile ilişkili bir meslek icra edemedikleri için bireysel kimlik ve rollerinde eğitim düzeyi düşük göçmenlere göre daha fazla kayıp yaşamaktadırlar. Ülkelerinde hukuk, güzel sanatlar ve muhasebe gibi alanlarda eğitimlerini tamamlamış olan katılımcılar, Türkiye’de düzensiz göçmen statüsünde bulunmaları sebebiyle ilgili mesleklerde çalışamamakta ya da koşulların iyileştirilmesini talep edememektedirler. Bireysel olarak kendilerini tatmin etmeyen işlerde çalışmaları da onları ‘ben kimim?’ sorusuyla meşgul hale getirmektedir. Bireylerin temel ihtiyaçları arasında yer alan ‘kendini gerçekleştirme’ basamağı kişinin kendi ve içerisinde bulunduğu toplum ile barışık olması ve işlevselliğini sürdürebilmesi için temel bir öneme sahiptir. ‘Kendini gerçekleştirme’ basamağı da bireyin bireysel ve toplumsal olarak kendini tatmin eden bir role sahip olmasından geçmektedir.

Okur- yazar olmayan ya da ilkokul mezunu olan göçmenlerin göç sürecinin ardından yeni ülkeden beklentilerinin eğitim düzeyi yüksek olan göçmenlerden daha düşük olduğu görülmüştür. Yine eğitim düzeyi düşük olan göçmenlerin sosyal kimliklerine eğitim düzeyi yüksek olan göçmenlerden daha fazla atıfta bulundukları gözlenmiştir.

2.2.2.4.Göçmen Kadınların Ailevi Durumları ile Kimlik ve Rol Kayıpları Arasındaki İlişki

Katılımcılara, bireysel ya da sosyal rollerinde göç sürecinin ardından herhangi bir kayıp yaşayıp yaşamadıklarını tespit edebilmek amacıyla bazı sorular sorulmuştur. Eşiyle birlikte göç eden katılımcılar, göç sürecinin ardından eşleri ile olan ilişkilerinin olumsuz biçimde değiştiğini belirtmişlerdir. Çocuklarıyla birlikte göç eden katılımcılar ise Türkiye’de bulundukları süre içerisinde çocuklarının Türkçeyi kendilerinden daha hızlı ve kolay öğrendiklerini belirtmişler ve bu süre içerisinde kendilerine tercümanlık yaptıklarını ifade etmişlerdir. Suriyeli ve Afgan göçmenler çalıştıkları tekstil atölyelerinde çocuklarının da

kendileri ile birlikte çalıştıklarını ancak göç etmeden önce ülkelerinde yalnızca eşlerinin çalıştıklarını, kendilerinin ve çocuklarının çalışmadıklarını beyan etmişlerdir. Anne ve babasıyla göç eden katılımcılar ise anne olmamalarına rağmen kendilerini anne gibi hissettiklerini çünkü ebeveynlerinin tüm sorumluluklarının kendilerine ait olduğunu ifade etmişlerdir.

Mülakat sonucunda göç sürecinin ardından düzensiz kadın göçmenlerin ailevi rollerinde kayıpların yanı sıra yeni kazanımların da olduğu görülmüştür.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Küresel ve kapitalist güçlerin tetiklediği iç savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar, yoksulluk ve işsizlik, eğitim ve sağlık olanaklarına mevcut şartlarda erişememe ve güvenlik ihtiyacı dünya genelinde göç hacmini arttırmış ve göç olgusunu içinde bulunduğumuz yüzyılın simgesi haline getirmiştir. Sürdürülebilir göç politikalarının yokluğu, mevcut mülteci ve göçmen sayısının her geçen gün katlanarak artmasına sebep olmuştur. Birleşmiş Milletler 2019 verilerine göre uluslararası göçmenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. 2010 yılında 220 milyon olan uluslararası göçmen sayısı 2017 yılında 258 milyona ve 2019 yılında 272 milyona ulaşmıştır.

2019 yıl sonu verilerine göre Türkiye 4 milyonu aşkın mülteci ile dünyada en fazla mülteci barındıran ülke konumundadır. Sığınmacı, düzenli ve düzensiz göçmenler ile birlikte bu sayı ülke nüfusunun önemli bir kısmına tekabül etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde kaynak ülke ve transit ülke olarak göç olgusuna yabancı olmayan Türkiye, 1980’li yıllardan itibaren coğrafyasında meydana gelen olaylar nedeniyle göçmenler için hedef ülke olarak konumlandırılmaya başlamıştır. Özellikle Irak’ta meydana gelen olaylar ve 2011 yılında önce barışçıl gösteriler olarak başlayan ve daha sonra ülke geneline yayılarak mülteci ve göçmen krizine yol açan Suriye’deki iç savaş gibi yakın komşularındaki bu karışıklıklardan Türkiye’de etkilenmiş ve milyonlarca göçmen ve sığınmacıya barınma ve gıda gibi temel hizmetler sunmak ve mevcut krize acil bir çözüm üretmek durumunda kalmıştır. Bu sebeple Türkiye 11/04/2013 tarihinde Resmî Gazete’ de 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununu (YUKK) yayımlamış ve kanunun 103. Maddesi referans alınarak ve diğer ülkelerdeki örneklerine bakılarak insan hakları temelinde İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nü kurulmuştur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, göç alanına ilişkin politika ve strateji üretmek ve bunları uygulamak, göç alanı ile ilişkili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye’ye giriş ve çıkışlarını, Türkiye’de kalışlarını, sınır dışı işlemlerini düzenlemek ve düzensiz göç hareketleri ile mücadele etmek amacıyla kurulmuştur.

Düzensiz göç olgusuna yabancı olmayan Türkiye, bu hareketleri önlemek amacıyla göç politikaları üretmekte ve bu politikaları yürütmektedir. Düzensiz göç, kaynak, hedef ya da transit ülkenin hukuki normlarının ihlaline dayanan ve devletlerin önlemek amacıyla politikalar yürüttüğü yasa dışı göç hareketlerini ifade etmektedir. Göçmenler için hedef ya da transit ülke olarak kabul edilen ülkelerin göç politikalarını vasıfsız göçü önlemeye yönelik düzenlemesi, yüksek vasıflı göçmenleri talep etmesi ve düzenli göç hareketlerinin yüksek maliyetli olması sebebiyle potansiyel göçmenler kalabalık gruplar halinde düzensiz göç hareketlerine yönelmektedir. Türkiye, bulunduğu coğrafyada meydana gelen iç karışıklıklar, silahlı çatışmalar, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle potansiyel göçmenler tarafından transit ya da hedef ülke olarak görülebilmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019 yılında Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin sayısını 448.938 olarak açıklamıştır. Yakalanan düzensiz göçmenlerin uyrukları da paylaşılmış ve düzensiz göçmenler içerisinde Afganistan uyruklu göçmenlerin yoğun olduğu görülmüştür.

Kayıtlara geçen düzensiz göçmenlerin önemli bir bölümü de yasa dışı biçimde Avrupa ülkelerine çıkmaya çalışırken yakalanmaktadır.

Düzensiz göçmenler gerek göç yolculukları gerekse yeni ülkedeki yaşam koşulları nedeniyle düzenli göçmenlere nazaran daha fazla dezavantaja sahiptirler. Her şeyden önce yasal bir statüleri bulunmaması nedeniyle iş, eğitim, sağlık ve ikamet etme gibi ihtiyaçlarını gidermede ciddi zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Menşe ülkesinde almış olduğu eğitim sebebiyle bir mesleğe sahip olan ya da bir zanaat öğrenmiş olan göçmenler, yeni ülkede düzensiz göçmen statüsünde olmaları sebebiyle söz konusu bilgi ve beceri birikimlerini kullanamamaktadırlar. Çalışmanın temeli buradan hareketle düzensiz kadın göçmenlerin rol ve kimlik kayıplarına odaklanmaktadır.

Kişiler, ekonomik kaygılarından ötürü, daha iyi yaşam standartlarına erişmek için, ırkı, dini, mensup olduğu sosyal grubu veya siyasi düşüncesi sebebiyle ya da vatandaşı olduğu ülkede yaşanan ve ayırım gözetmeyen terör örgütleri ve silahlı çatışmalar nedeniyle ülke içerisinde ya da uluslararası sınırları aşarak çeşitli sosyal sonuçlar doğuracak şekilde göç hareketlerinde dahil olmaktadır. Göç hareketlerine dahil olan kişiler veya gruplar yalnızca fiziksel mekanlarını değiştirmekle kalmamakta, bunun yanı sıra sosyal yaşamlarını kuşatan ilişkilerin büyük bir kısmını da kaybetmektedirler.

Bireyin doğup büyüdüğü mekanları, aşına olduğu kişileri ve alışkanlıkları terk ederek yabancı olduğu yeni yerlere göç etmesi kendi içerisinde birçok fırsatı ve riski barındıran bir süreci meydana getirmektedir. Birçok kaybı beraberinde getiren göç sürecinde göçmenler, bütün sosyalleşme sürecini baştan yaşamakta ve sosyal ağlarını yeniden kurmak durumunda kalmaktadır. Göçmenlerin deneyimlediği kültür ve sosyal destek ağı kayıplarının yanında belki de çözmek için en çok çaba gerektiren kayıplar rol ve kimlik kayıplarıdır. Yeni sisteme, yeni coğrafi mekâna uyum sağlayabilme ve yeni sosyal ilişkileri başlatabilme için öncelikli olan kişinin kendini bu sosyalleşme sürecine kapatmamasıdır. Ancak yeni çevrede sürekli ‘Ben kimim ve nereye aitim?’ sorularıyla meşgul olan göçmen, bu iç sorunu çözmeden yeniden sağlıklı bir sosyalleşme sürecine başlayamamaktadır.

Sosyalleşme ya da uyum süreci, bütün göçmenler için içerisinde çeşitli zorlukları barındırmakta ancak özellikle düzensiz göçmenler için daha karmaşık bir hal almaktadır. Yasa dışı yollarla yeni ülkeye girdiği için ya da yasal yollar ile giriş yapsa bile ikamet ettiği süre içerisinde gerçekleştirdiği fiiller nedeniyle düzensiz göçmen statüsünde bulunan kişiler, ikamet ve çalışma izinleri bulunmaması nedeniyle sistemsal ve kültürel uyum süreçlerine katılamamakta, bu durum da düzensiz göçmenlerin bireysel veya toplumsal rollerini yerine getirmesini engellemektedir. Kendi ülkesinde ailesini sosyal alanlarda temsil eden anne ya da baba, göç ile birlikte çocuklarına bağımlı hale gelebilmekte, dil problemi nedeniyle yeni sosyal ilişkiler kuramamakta ve ailenin maddi ihtiyaçlarına destek olamamaktadır. Göçmen ailelerdeki kuşak çatışmalarını tetikleyen söz konusu rol kayıpları beraberinde kimlik kayıplarını getirmektedir.

Çalışmanın kuramsal temelini oluşturan sosyal kimlik kuramına göre, kişiler toplumsallaşma süreçleri neticesinde kendileri için anlamlı olan sosyal grup üyelikleri elde etmekte ve kendilerini bu grup değerlerine atıfta bulunarak tanımlamaktadır. Zaman içerisinde kişiler kendine özgü özellikler yerine anlamlı olan grup değerleri ve normları eşliğinde kendini ifade etmektedir. Ancak göç hareketleri ile kişiler kendileri için anlamlı olan söz konusu üyelikleri yitirebilmektedir. Kendisini mesleğiyle, sosyalleşmesini tamamladığı toplumdaki konumuyla ya da bu toplum içerisindeki rolleri ile, anne, baba ya da eş olma hali ile, kültürel veya dini pratikleri ile tanımlayan kişi, göç yolculuğu sonunda kendisini ifade etmek amacıyla atıfta bulunduğu bu rol ya da değerlerinde herhangi bir kayıp yaşadığında ‘ben kimim?’ sorusuyla meşgul olmaya başlamaktadır. Göçmenler söz konusu sosyal kayıplar nedeniyle bireysel kimlik ve rollerinde de kayıplar yaşayabilmektedirler. Özellikle düzensiz göçmenler söz konusu olduğunda bu kayıpların düzeyi artabilmektedir.

Bu çalışma, düzensiz göçmen kadınların göç sürecinin ardından kimlik ve rollerinde kayıpların meydana gelip gelmediğini, meydana geliyorsa ne düzeyde gerçekleştiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın düzensiz göç olgusunu ve düzensiz göçmenleri temel almasının nedeni, kimlik ve rol kayıplarının sistemsal ve kültürel uyum ile yakından ilişki olması, uyum süreçlerinin de düzensiz göçmenler söz konusu olduğunda düzenli göçmenlere nazaran daha ciddi engeller barındırmasıdır. Bu nedenle araştırmanın temel hipotezi düzensiz göç ve göçmenlerin rol ve kimlik kayıpları arasında anlamlı bir ilişki olduğu iddiasıdır. Çalışmanın orta yaş ve üstünde olan kadın göçmenler ile sınırlandırılmasının sebebi ise bireysel ve toplumsal roller ve kimliklerin bu yaştaki kişilerde daha kesin çizgilerle belirlenmiş olmasıdır. Çalışmanın kadın göçmenler ile gerçekleştirilmesinin amacı ise kadın göçmenlerin göç sürecindeki görünürlüğünü arttırmaktır. Her ne kadar yakın zamanda gerçekleştirilen göç çalışmalarında eskiye nazaran kadın göçmenlere daha çok yer verilse de halen kadın göçmenlik tüm boyutlarıyla ele alınamamıştır.

Bu araştırmanın sonuçlarının, göç ve kimlik arasındaki ilişkiyi konu alan diğer çalışmaların sonuçları ile benzerlik gösterdiği bazı noktalar bulunmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları ile diğer çalışmalar neticesinde elde edilen bulgular arasındaki farklılıklar ise çalışmanın bağımsız değişkenlerinden kaynaklanmaktadır.

Göç ve kimlik arasındaki ilişkiye odaklanan Salman Akhtar, Göç ve Kimlik: Kargaşa, Sağaltım ve Dönüşüm isimli çalışmasında bu ilişkiyi dört nedenle açıklamaktadır. Bildik coğrafyadan ayrılma, kişiye ait özel eşyaların kaybı, insan-hayvan ilişkisinin değişimi ve yeni araçlarla karşılaşmanın göçmenin benlik algısında kırılmalara yol açtığını ileri sürmektedir. Akhtar, göçmenlerin geçmişte kendisi için güvenli bir his oluşturan terk edilmiş kültürün kaybı için duyulan özlemin göçmenin kimliğindeki kırılmalara neden olduğunu ifade etmiştir. Köken kültürden ayrılmanın gönülsüz olduğu durumlarda, acı, pişmanlık ve ait hissedememe duygularının ortaya çıktığını ifade eden yazar, bu duyguları ‘evinde hissedememe’ olarak tanımlamıştır. Akhtar, bu eserinde göç gibi büyük çevresel

değişimlerin insanların ihtiyaç duyduğu güvenlik hissini tehdit ederek travma yaratabileceğini ileri sürmektedir. Alışlagelmiş ve sürekliliği olan şeylerin kaybı, kişinin kimliğinde yaralanmalara yol açmaktadır. Akhtar, çalışmalarında göçmenlerin rol kayıplarına da yer vermiştir. Göç öncesinde ebeveynler, çocuklarına bilgiyi aşama aşama öğretmekte ancak göç süreciyle bu işlev tersine dönmektedir. Durumu daha da zorlaştıran ise göçmen ebeveynlerin öğrenmekte zorlandığı bilgi ve becerilerin basitmiş gibi gösterilmesidir. Bu durum utanca yol açabilmektedir (Akhtar, 2018).

Yalçın, Göç Psikolojisi isimli çalışmasında göçmenlerin ait olma ihtiyacına, kültürlenme süreçlerine ve sosyal kimlik kavramına yer vermiştir. Yazar, göçmen ailelerdeki kuşak çatışmalarının göçmen olmayan ailelerdeki çatışmalardan daha karmaşık olduğunu ifade etmiş ve bu durumu göçmen ebeveynlerin rol kayıpları üzerinden açıklamıştır. Çocukların, gelinen topluma daha hızlı uyum sağlaması kuşaklararası problemlere ve şiddete yol açabilmektedir. Yazar, göçmen ailede çocuğun güç ve etki kazanması ile ebeveynlerin otoritesinin zayıfladığını belirtmiştir (Yalçın, 2017).

Volkan, Göçmenler ve Mülteciler: Travma, Sürekli Yas, Önyargı ve Sınır Psikolojisi isimli çalışmasında grup kimliklerine, coğrafi mekân kaybının psikolojik etkilerine, göçmenlerin geçmişle bağlantı kurucu nesne edinme durumlarına ve rol kayıplarına yer vermiştir. Göçmenlerin, coğrafi mekân kayıplarından özellikle travmatik olarak gerçekleştiği durumlarda sürekli yas durumuna nasıl sürüklediği bu çalışmada açıklanmıştır (Volkan, 2017). Göç ve kimlik konulu çalışmalarda öne çıkan diğer başlıklar arasında Avrupa’da yaşayan birinci, ikinci ya da üçüncü kuşak Türk soylu göçmenlerin kimlik algıları yer almaktadır. Yine Balkanlardan göç eden Türk soylu göçmenlerin, Çerkez ve Suriyeli mültecilerin kimlik ve kültür algılarına yönelik çalışmalar bu başlıklar arasında yer almaktadır.

Düzensiz göçmenler ile ilgili gerçekleştirilen bu araştırmada çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma esnasında göçmen ilişki ağlarının göç hareketliliğinin sürekliliğini nasıl etkilediği ve göç hareketleri ile coğrafi olarak aralarında mesafe bulunan mekân ve kişilerin birbirine nasıl bağlandığı açıkça görülmüştür. Araştırmaya katılan bütün göçmenler Türkiye’yi, burada bulunan akrabaları, yakınları ya da ülkelerinden gelen diğer göçmenler nedeniyle seçtiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, tanıdıkları öncü göçmenler ile göç yolculuğuna çıkmadan iletişime geçtiklerini, hangi güzergâh üzerinden, nasıl gelecekleri konusunda bilgi aldıklarını ve Türkiye’ye giriş yaptıktan sonra söz konusu öncü göçmenlerin ikamet etme ve iş bulmalarına yardımcı olduklarını belirtmişlerdir. Özbekistan uyruklu katılımcı gerçekleştirilen görüşmede bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

‘Arkadaşlarımın çoğu çalışmak için Türkiye’ye geliyordu. Ben de bana da iş bulup bulamayacaklarını sordum. Onlar yardımcı olacaklarını söylediler, uçak biletimi aldılar. Türkiye’ye ilk geldiğim zaman onların yanında kaldım. Bana günlük temizlik ya da yatılı bakım işleri buldular. Başka Özbeklerle tanıştım ve taşındım. Biz birbirimizi kolayca buluyoruz.’ (Mayıs, 2019).

Araştırma sonucunda göçmen ilişki ağlarının göç hareketlerinin rotası üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu ağlar, uluslararası göç hareketlerinde iç göçlere nazaran çok daha büyük bir öneme sahiptir. Zira uluslararası göç hareketlerinde başa çıkılması gereken çok daha fazla problem mevcuttur. Bu sebeple göçmenler, erişebilecekleri vakıf ya da dernek gibi kurumsal platformlar olmasa dahi kendilerinden önce hedef ülkeye gitmiş olan akraba ya da tanıdıklarından bilgi ve finansal destek almakta ve ilişki ağlarını oluşturmaktadırlar. Bu araştırma ile de göçmen ilişki ağları kuramı doğrulanmıştır.

Araştırmanın ilk hipotezi göçmenlerin, düzensiz göç hareketlerine katılmaları ve düzensiz göçmen statüsünde bulunmaları nedeniyle rol ve kimliklerinde kayıpların meydana geldiğidir. Araştırmanın ilk hipotezi, mülakatlar sonucunda elde edilen bulgular neticesinde doğrulanmıştır. Göç etmeden önce kendisini aktivist, muhalif, sanatçı ya da öğretmen gibi mesleği ile ifade ettiğini belirten göçmenler, göç sürecinin ardından kendilerini bu ifadeler ile tanımlayamadıklarını belirtmişlerdir. Ülkesinde tanınan, yerel seçimlerde aday olarak gösterilen bir kadın göçmen, göç sürecinin ardından kendisi için önemli ve anlamlı olan bu saygınlığı ve tanınırlığı kaybettiğini ifade etmiştir. Göç hareketlerine katılmadan önce çocukları üzerinde daha fazla kontrole sahip olduğunu söyleyen bir diğer katılımcı, Türkiye'ye geldikten sonra çocuklarının kendilerine tercümanlık yapmaya başlamasıyla ve onlar olmadan dışarı çıkamamaya başladıklarında bu kontrollerini yitirmeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Göç süreci öncesinde ailelerinin geçimini eşinin sağladığını beyan eden katılımcı, Türkiye'de tüm ailenin tekstil atölyesinde çalıştığını belirtmiştir. Bu durumun da çocukları üzerindeki kontrollerini etkilediğini ifade etmiştir:

'Afganistan'dayken ailemizden yalnızca kocam çalışıyordu. Ailemizi o geçindiriyordu. Ama şimdi tüm çocuklarım, eşim ve ben Beykoz'da bir tekstil atölyesinde çalışıyoruz. Hepimiz eve para getiriyoruz. Böyle olunca çocuklarda bize eskisi gibi davranmıyor.' (Mayıs, 2019).

Araştırmanın diğer ana hipotezi düzensiz göç hareketlerine katılan kadın göçmenlerin rol ve kimlik kayıpları üzerinde sosyo-demografik göstergelerin belirleyici bir etkiye sahip olduğudur. Çalışmanın bu hipotezi gerçekleştirilen mülakatlar ile doğrulanmıştır. Katılımcıların uyruklarının, yaşlarının ve eğitim düzeylerinin rol ve kimlik kayıpları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu hipoteze ilişkin ilk bulgu, aynı ya da komşu ülkeden gelen göçmenlerin göç algılarının benzerlik gösterdiğidir. Buna göre, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi hem coğrafi olarak hem de kültürel olarak yakın olan ülkelere gelen katılımcıların göç algılarının benzer olduğu görülmüştür.

Göçmenler, kendi köken ülkelerinde göç hareketlerine ilişkin bir algı oluşturmaktadırlar. Kişiler, ülkelerinin kültürel, ekonomik ve siyasi yapılarına bağlı olarak göç hareketlerini olağan bir olgu olarak yorumlayabilmekte ya da göç olgusunu bir kriz olarak değerlendirebilmektedir. Sosyal çevrelerinde uluslararası göç hareketlerine katılan kişilerin çokluğu bu algı üzerinde etkili olmaktadır. Göç olgusunun bir kültür haline geldiği ülkelerin vatandaşları, kendi göç süreçlerine ilişkin bir travma geliştirme olasılıklarının, bu

kültürün yaygın olmadığı ülkelerin vatandaşlarının travma geliştirme olasılıklarından daha düşük olduğu görülmüştür.

Kişiler, göç olgusunu yorumlama biçimlerine bağlı olarak göç hareketlerini bir fırsat ya da bir kriz olarak değerlendirebilmektedir. Bu sebeple göçmenlerin uyrukları ile rol ve kimlik kayıpları arasında yakın bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bir örnek ile açıklamak gerekirse Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkelere göç eden kadın göçmenlerin, göç hareketlerini bir kriz olarak değil fırsat olarak değerlendirdikleri, hedef ülkeyi göçmen ilişki ağlarından elde ettikleri bilgiler neticesinde seçtikleri ve yine bu ilişki ağlarından yeni ülkede barınma ve iş bulma konusunda destek aldıkları görülmüştür. Göç olgusunu hayatın içerisinde sıradan bir dönem olarak gören bu ülkelerin vatandaşları söz konusu algıları nedeniyle herhangi bir yas süreci geliştirmemektedir. Elbette bu durum göç yolculuğu sırasında ya da sonrasında herhangi bir istismarın gerçekleşmediği durumlarda söz konusu olmaktadır.

Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan uyruklu katılımcılar arasından yalnızca biri ev ya da bakım hizmetlerinde çalışmadığını belirtmiştir. Bu ülkelere gelen diğer tüm katılımcılar, ev temizliği, çocuk ya da yaşlı bakımı yaptıklarını belirtmişlerdir. Çağdaş göç kuramları içerisinde yer alan ikiye bölünmüş işgücü piyasası kuramında ifade edildiği gibi ülke vatandaşlarının talep etmediği güvencesiz ve düşük ücretli işler, göçmen kadınlar tarafından karşılanmaktadır.

Burada insan ticaretine değinmek faydalı olacaktır. Ev ve bakım hizmetleri gibi işlerde çalıştırılma vaadiyle Türkiye'ye getirilen ya da Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde kandırılarak özgürlüğü engellenen, pasaportuna el konulan, hiçbir maddi kazanç elde etmeden, hareket özgürlüğü olmadan ve cebir ve tehdit yoluyla çalışmaya ya da fuhuşa zorlanan insan ticareti mağdurları için göç süreci travmatik bir hal almaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, insan ticaretiyle mücadele etme ve mağdurları koruma amacıyla merkez teşkilatında İnsan Ticareti Mağdurlarını Koruma Daire Başkanlığı ve taşra teşkilatında grup başkanlıkları oluşturmuştur. Söz konusu birimler aracılığıyla insan ticareti mağdurlarının tespiti ve tanımlaması yapılmakta, insani ikamet ya da güvenli ve gönüllü geri dönüşleri sağlanmaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yalnızca 2019 yılı içerisinde 206 insan ticareti mağduru tespiti yapmıştır. Tacirler tarafından zorla ya da kandırılarak bu ağa çekilen mağdurlar üzerinden cinsel sömürü ya da zorla çalıştırılma yoluyla haksız kazanç elde edilmektedir. Mağdurların büyük bir kısmını kadın ve çocuklar oluştursa da erkek insan ticareti mağdurlarının da sayısının fazla olduğu bilinmektedir.

Düzensiz göçmenlerin sınır dışı edilmekten korkmaları sebebiyle polise ya da diğer resmî kurumlara başvurmadan çekinmeleri tacirleri ve iş verenleri cesaretlendirmektedir. Araştırma bağlamında görüşme gerçekleştirilen katılımcılardan Özbekistan uyruklu üç göçmen, Türkiye'de bulundukları süre içerisinde iş verenleri tarafından ekonomik şiddete uğradıklarını ve hak ettikleri kazançlarını alamadıklarını beyan etmişlerdir. Kendilerine taahhüt edilen maaşlarını talep ettiklerinde iş verenleri tarafından düzensiz göçmen olmaları bir tehdit unsuru olarak kullanılmıştır.

Bir diğ er sosyo-demografik gösterge olarak eğitim faktörünün de g   menlerin rol ve kimlik kay ıpları düzeylerinde etkili olduğu g r lm   t r. Araştırmada, katılımcılardan  niversite mezunu olan g   menlerin etnik ve kültürel değerlerine eğitim düzeyi daha düşük olan g   menlere göre daha nadir atıfta bulundukları g r lm   t r. Eğitim düzeyi yüksek olan g   menler, düzensiz g   men statüleri nedeniyle bilgi ve beceri birikimlerini kullanabildikleri değil, vasıf gerektirmeyen işlerde çalışmaktadırlar. Bu nedenle kendilerini tanımlamak için atıfta bulundukları mesleki rollerine g   sürecinin ardından atıfta bulunamamaktadırlar. Eğitim düzeyi yüksek olan g   menler, eğitim düzeyi düşük olan g   menlere göre düzensiz g   men statüsünü kabul etmekte daha fazla zorlanmaktadırlar.

Çalışmanın    nc  hipotezi bireylerin kendilerini sosyal kimlikleri, aidiyetleri ve mensubiyetleri ile tanımladığı, bu sebeple toplumsal ya da kolektif kimlik olarak da ifade edilen kimliklerinde g   sürecinin ardından bir kay ıp meydana geldiğinde bu durumun bireysel rol ve kimliklerini de etkilediğidir. Araştırmanın    nc  hipotezi de araştırma bulguları neticesinde doğrulanmıştır. Katılımcılar g   sürecinden önce ve sonra kendilerini tanımlama ya da ifade etme biçimleri farklılık göstermiştir.

Araştırma neticesinde katılımcıların, mesleki ve ailevi rollerinde düzensiz göç nedeniyle kay ıplar yaşandığı tespit edilmiştir. Göçmen ailelerde kuşaklararası işlevlerin talihsiz bir biçimde tersine dönmesiyle göçmenlerin çocukları sıklıkla ebeveynlerine sosyal becerileri öğretmekle yükümlü hale gelir. Yine düzensiz göçmen statüsünde bulunmaları nedeniyle göçmenler, mesleki rollerini yerine getirememektedirler.

Araştırmanın hipotezleri çalışma neticesinde doğrulanmıştır. Araştırma sonucunda, düzensiz göçün, sosyo-demografik göstergelerin ve sosyal kimlik kay ıplarının göçmenlerin rol ve kimlik kay ıpları düzeylerinde belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır.

Günümüz g   politikalarının düzensiz göçü tolere eden, elitlerin ve bilgi işçilerinin göçünü destekleyen ancak düzensiz g   menlerin emek haklarını tanımayan özellikleri, medyadaki egemen söylemin katı g   politikalarının yürürlüğe girmesini kolaylaştırması ve g   men karşıtlığını meşru hale getirmesi gibi g   alanının çok sayıda güncel sorunu bulunmaktadır. Düzensiz g   men statüsünde bulunan g   menlerin, sosyal kimliklerindeki kay ıpların ve sosyo-demografik göstergelerinin kimlik ve rol kay ıpları üzerindeki etkileri de spesifik bir soruna işaret etmektedir. Çalışmanın bu alanda gerçekleştirilmesi ile diğ er araştırmalara bir destek oluşturması  mit edilmiştir.

ÖNERİLER

Düzensiz göç sarmalı, birçok dezavantajın bir arada olduğu ve devletlerin önlemek için politikalar yürüttüğü bir göç türüdür. Düzenli göçün oldukça zor ve maliyetli olması ve vasıfsız göçü önlemek için yürütülen sert göç politikaları, potansiyel göçmenleri düzensiz göç hareketlerine itmektedir. Bireysel ya da kitlesel olarak yeni bir ülkeye giriş yapan düzensiz göçmenler, düzensiz göçmen statüsünde bulunmaları nedeniyle yeni ülkenin kaynaklarından ve refahından pay alamamakta, geri gönderilme korkusu nedeniyle suçun mağduru oldukları durumlarda dahi haklarını aramaktan çekinmektedirler. Uyum süreçlerine dahil olamayan düzensiz göçmenler, bilgi ve beceri potansiyellerinin çok altında kayıtsız işlerde çalışmakta ya da çalışmamaktadırlar. Düzensiz göçmenlerin kimlik ve rol kayıpları da burada başlamaktadır. Düzensiz göç politikaları söz konusu yasa dışı göçü önlemeye yetmediğinde ve düzensiz göçmenlerin kaynak ya da üçüncü ülkeye gönderilmeleri mümkün olmadığında düzensiz göçmenlerin statüsünün değiştirilmesi ve potansiyellerinden faydalanılması önerilmektedir.

Düzensiz göçmenler arasından kaynak ülkeye ya da üçüncü ülkeye gönderilemeyenlerin bulunduğu ülkede statülere sahip olması iki taraf için de faydalı olmalıdır. Göçmenlerin düzensiz göçmen statüsünde bulunmaya devam etmeleri hem bireysel hem toplumsal işlevselliklerini zedelemektedir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akhtar, S. (1999). *Immigration and Identity: Turmoil, Treatment, and Transformation*. Northwale. N.J: Jason Aronson.
- Akkayan, T. (1979). *Göç ve Değişme*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay.
- Arango, J. (2000). Explaining Migration: A Critical View. *International Social Science Journal*. 52 (165). (283-296).
- Arslan, S. (2006). Farklı Soyutlama Düzeylerinde Benlik Temsilleri: Bireysel Benlik ve Kolektif Benlik ya da 'Ben'lik ve 'Biz'lik. *Türk Psikoloji Yazıları*. 9. (81-99).
- Aygül, A. (2019). *Dünyada Her 100 Kişiden 4'ü Göçmen*. <https://www.gocvakfi.org/tr/2019/10/22/dunyada-her-100-kisiden-4u-gocmen/> Erişim Tarihi: 19.12.2019
- Bauer, T. ve K. F. Zimmermann. (1999). *Assessment of Possible Migration Pressure and its Labor Market Impact Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe. A Study for the Department of Education and Employment*. (Report, No.3). UK. IZA Research.
- Bennett, M.J. (1998). Intercultural Communication: A Current Perspective. *Basic Concepts of Intercultural Communication: Selected Readings*. Ed. Milton J. Bennett ve Yarmouth. ME: Intercultural Press.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Ankara: Aşina Kitaplar
- Brehm, S. ve S. M. Kassın. (1993). *Social Psychology*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Castles, S. ve M. J. Miller. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castles, S. ve Miller. M. J. (1998). *The Age of Migration*. London: Mcmillan.
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık -Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*. (Çev.: Lekesizalın F.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık, Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*. (Çev: F. Lekesizalın). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşımına göre Nitel Araştırma Deseni*. (Çev.: Bütün M., S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Crisp, J. (2006). *Policy Challenges of the New Diasporas: Migrant Networks and Their Impact on Asylum Flows and Regimes*. <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/riia3.pdf>.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17.
- Çevik, A. (2010). *Göç ve Psikososyal Sonuçları*. <http://www.abdulkadircevik.com> Erişim Tarihi: 28.04.2019.
- Çiftçi, M. (2011). *Bölgeler Arası Eşitsizlik Perspektifiyle İç Göç-Sosyoekonomik Gelişmişlik İlişkisi ve Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi. İstanbul.
- Duverger, M. (1998). *Siyaset Sosyolojisi*. İstanbul: Varlık Yayınları

- Ecevit, Y. (1998). Türkiye’de Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelli Analizi. Ayşe Berktaç Hacımırzaoglu (Ed.). *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (267-285). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Ekşi, A. (2002). Sığınmacı ve Göçmenlerde Psikopatoloji. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 13(3). (215-221).
- Ellemers, N., P. Kortekaas ve J. W. Ouwerkerk. (1999). Self Categorization, Commitment To The Group, And Group Self Esteem As Related But Distinct Aspect Of Social Identity. *European Journal of Social Psychology*. 29. (371–389).
- Etiler, N. ve K. Lordoğlu. (2010). Göçmenlerin Sağlık Sorunları: Ev Hizmetlerinde Bir Alan Araştırması. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiri Kitabı* içinde. (93-119). İstanbul: Petrol-İş Yayını.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar*. (Çev.: Gündoğan A. Z. ve C. Nacar). İstanbul: Bağlam Yayınevi.
- Fichter, J. H. (1970). *Grundbegriffe der Soziologie*. New York: Springer Verlag.
- Gedik, A. (2005). *Mobility Transition (Test of Zelinsky’s Theory) and the Economic and Demographic Factors: Japan and Turkey: 1955-2000*. <https://iussp2005.princeton.edu/papers/51383>. Erişim Tarihi: 19.12.2019
- Gezgin, M. F. (1991). İşgücü Göçü Teorileri. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*. 23.
- Grigg, D.B. (1977). E.G. Ravenstein and the ‘Laws of Migration’. *Journal of Historical Geography*. 3(1). (41-42).
- Grinberg, L. ve R. Grinberg. (1989). *Psychoanalytic Perspectives on Migration and Exile*. New Haven: Yale University Press.
- Gül, V ve S. KOLB. (2009). Almanya’da Yaşayan Genç Türk Hastalarda Kültürel Uyum, İki Kültürlülük ve Psikiyatrik Bozukluklar. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 20(2). (138-143).
- Güvenç, B. (2010). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayınları
- Hall, E.T. ve M.R. Hall. (1990). *Understanding Cultural Differences*. USA: Intercultural Press.
- Hogg, M. A. ve D. Abrams. (1993). Uncertainty Reduction. M.A. Hogg ve D. Abrams (Ed.). *Group Motivation: Social Psychological Perspectives* içinde. (173–190). England: Harvester Wheatsheaf.
- Hogg, M. A. ve M. G. Vaughan. (2007). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. Gelmez A. ve İ. Yıldız). İstanbul: Ütopya Yayınları.
- Hogg, M.A. ve D. Abrams. (1990). Social Motivation, Self-Esteem And Social Identity. D. Abrams, M. A. Hogg (Ed.). *Social Identity Theory: Constructive And Critical Advances* içinde (28-47). London: Wheat Sheaf.
- <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1982019170455istatistik2018.pdf> Erişim tarihi: 19 Ağustos 2019
- <https://www.afad.gov.tr/kurumsal-raporlar> Erişim tarihi: 9 Eylül 2019
- Jackson, J. A. (1986). *Migration*. New York: Logman.
- James, W. (1890). *The Principles of Psychology*. New York: Henry Holt and Company
- Jansen, C. J. (1970). *Migration: A Social Problem, Readings in the Sociology of Migration*. New York: Pergamon Press.
- Kahraman-Güloğlu, F. (2020). Dezavantajlı Grup(lar) Üzerine Tartışmalar ve Dezavantajlılığa Bütüncül Bir Bakış. Meryem Serdar (Ed.). *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet* içinde (9-39). Ankara: Grafiker Yayınları
- Kartarı, A. (2001). *Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim*. Ankara: Ürün Yayınları

- Kelly, C. (1993). Group Identification, Intergroup Perceptions And Collective Action. *European Review of Social Psychology*. 4. (59-83).
- Kelly, C. (1993). Group Identification, Intergroup Perceptions And Collective Action. W. Stroebe ve M. Heuvstone (Ed.). *European Review of Social Psychology*. 4.
- Kurekova, L. (2011). Theories of Migration: Conceptual Review And Empirical Testing in the Context of the EU Eastwest Flows. *Economic Change, Social Challenge, April 6-9*. University College London.
- Lee, E. S. (1969). A Theory of Migration. J.A. Jackson (Ed.). *Migration* içinde. Britain: Cambridge University Press, 283-297.
- Lewis, G. J. (1982). *Human Migration A Geographical Perspective*. New York: St. Martin's Press.
- Long, J. (2005). Rural-Urban Migration and Socioeconomic Mobility in Victorian Britain. *The Journal of Economic History*. 65(1).
- Madan, S. (1996). Identity and Narrative. R. Tasneem ve G. Athens (Ed.) *Identity, Culture and the Post-modern World* içinde (14). USA: The University of Georgia Press
- Mannix, E. Ve M.A. Neale. (2005). What Differences Make A Difference: The Promise And Reality Of Diverse Teams İn Organizations. *Psychological Science in the Public Interest*. 6(2). (31-55).
- Massey, D. S. (1999) Why Does İmmigration Occur? A Theoretical Synthesis. Charles Hirschman et al. (der.), *The Handbook of International Migration* içinde, The Russell Sage Foundation.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaci, A., Pellegrino, A. and Taylor, J.E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 19 (3). (431-466).
- Mead, H. G. (1934). *Mind, Self and Society*. USA: The University of Chicago Press.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (Çev.: Turan Selahattin). Ankara: Nobel Yayınları.
- Meşe, G. (1999). *Sosyal Kimlik ve Yaşam Stilleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Michener, H. A. (1990). *Social Psychology*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Mummendey, A.ve H. J. Schreiber. (1983). Better or Just Different? Positive Social Identity by Discrimination Against, or By Differentiation From Outgroups. *European Journal of Social Psychology*. 13. (389-397).
- Munck, R. (2003). *Emeğin Yeni Dünyası, Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma*. (Çev: Tekçe Mahmut). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Oktik, N. (1997). Köyün Çekiciliği Kentin İticiliği. *Toplum ve Göç II. Ulusal Sosyoloji Kongresi*. Ankara.
- Outten, H., M. Scmitt, D. Garcia, ve N. Branscombe. (2009). Coping Options: Missing Links Between Minority Group Identification And Psychological Well-Being. *Applied Psychology: An International Review*. 58. (146-170).
- Özdemir, C. (2001). Kimlik ve Söylem. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(1). 323- 343.

- Pederson, P. (1995). *The Five Stages of Culture Shock: Critical Incidents Around the World*. Westport: Greenwood Publishing.
- Perruchaud R. Ve Redpath J. (2013). Göç Terimleri Sözlüğü (No:31). çev: Çiçekli,Bülent. Uluslararası Göç Örgütü (IOM).
- Petersen, W. (1958). A General Typology of Migration. *Amerikan Sociological Review*, 23(1). (256-266)
- Peterson, W. (1970). A General Typology of Migration. C.J. Jansen (der.) Readings in the Sociology of Migration (First Edition) içinde, Britain: Pergamon Press Ltd. (49-69).
- Portes, A. (1999) Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities. Charles Hirschman (Ed.) *The Handbook of International Migration* içinde. The Russell Sage Foundation.
- Purkis, S. (2006). Modern Köleler: Göçmenler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*. 13(4). (44-59).
- Ritzer, G. (2011). *Sosyoloji Kuramları*. Ankara: Deki Yayınları.
- Roger, B. ve F. Cooper. (2000). *Beyond Identity, Theory and Society*. Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Safran, W. (1999). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return, S. Vertovec, & R. Cohen (Ed.). Migration, Diasporas and Transnationalism. Massachusetts: Edward Elgar Pub.
- Sargut, S. (2001). *Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim*. Ankara: İmge Kitabevi
- Schmitt, T. M. ve R. N. Branscombe. (2002). The Meaning And Consequences Of Perceived Discrimination İn Disadvantaged And Privileged Social Groups. *European Review of Social Psychology*. 12. (167-199).
- Sert, D. (2016). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. G. Ihlamur-Öner, A. Ş. Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar, Tartışmalar içinde*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sinha, V.N.P. ve M.D. Ataullah. (1987). *Migration- An Interdisciplinary Approach*. Delhi: Seema Publications.
- Soylu, S. (1994). *Örgütlerde Sosyal Kategorizasyon ve Sosyal Kimlik*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Spears, R. ve S.A. Haslam. (1997). Stereotyping and the Burden of Cognitive Load. R.Spears, P.H.Oakes, N.Ellemers ve S.A.Haslam (Ed.). *The Social Psychology of Stereotyping and Group Life içinde* (171-207). Oxford: Blackwell
- Stouffer, S.A. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance. *American Sociological Review*, 5(6), (845-867).
- Tajfel, H. (1978). *Differentiation Between Social Groups: Studies İn The Social Psychology Of Intergroup Relations*. London: Academic Press.
- Tajfel, H. (1982). Social Psychology of Intergroup Relations. *Annual Review of Psychology*. 33 (1). (1-39).
- Tajfel, H. ve J.C. Turner. (1979). An İntegrative Theory Of İntergroup Conflict. In W.G. Austin, S.Worchel (Ed). *The Social Psychology Of İntergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks Cole.
- Taylor, S.E., L.A. Peplau ve D.O. Sears. (2012). *Sosyal Psikoloji*. (Çev.: Dönmez A.). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Todaro, M. P. (1980). *Internal Migration in Developing Countries*. Geneva: International Labour Office.

- Toköz, G. (2012). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turner, J. (1987). *Rediscovering The Social Group: A Self Categorization Theory*. Oxford: Basil Blackwell.
- Turner, J. C. ve R. Brown. (1978). Social Status, Cognitive Alternatives And Intergroup Relations. H. Tajfel (Ed.). *Differentiation Between Social Groups: Studies In The Social Psychology Of Inter-Group Relations* içinde (201- 226). London: Academic Press.
- Turner, J. ve H. Giles. (1984). *Intergroup Behaviour*. Oxford: Basil Black Well Publishers Ltd.
- Turner, J.C., M.A. Hogg, P.J. Oakes, S.D. Reicher ve M.S. Wetherell. (1987). *Rediscovering The Social Group*. Oxford: Basil Blackwell.
- Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1998, s. 1324.
- Uyanık, Y. (1999). Dualist (İkili) İşgücü Piyasası Teorisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 3(99). (1-8).
- Ügeöz, P. (2003). *Kültürlerarası İletişim*. İstanbul: Üstün Eserler Neriyevevi.
- Verkuyten, M. (2007). Religious Group Identification And Inter-Religious Relations: A Study Among Turkish-Dutch Muslims. *Group Processes and Intergroup Relations*. 10. (341–357)
- Volkan, D. V. (2017). *Göçmenler ve Mülteciler: Travma, Sürekli Yas, Önyargı ve Sınır Psikolojisi*. Ankara: Pusula Yayınevi.
- Wetherell, M. (1996). *Identities, Groups And Social Issues*. London: Sage.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yalçın, M. G. (2017). *Göç Psikolojisi*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Yapıcı, A. (2004). *Din Kimlik ve Önyargı*. İstanbul: Karahan Kitabevi.
- Zelinsky, W. (1971). The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review*. 61(2). (219-249).

EKLER

EK- 1

Mülakat Formu

Düzensiz Göç Hareketlerinde Orta Yaş Ve Üstü Kadın Göçmenlerin Rol Ve Kimlik Kayıpları: Silivri Geri Gönderme Merkezi Örneği

Yüksek Lisans Tez Çalışması Mülakat Formu

Açıklama: Kalmakta olduğunuz kurumda sosyal çalışmacı olarak çalışmaktayım. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Programında öğrenciyim. “Düzensiz Göç Hareketleri İçerisinde Yer Alan Orta Yaş Ve Üstü Kadın Göçmenlerin Rol Ve Kimlik Kayıpları: Silivri Geri Gönderme Merkezi Örneği” isimli tez çalışmam kapsamında Geri Gönderme Merkezi’nde kalmakta olan siz kadın göçmenler ile izniniz dahilinde bir görüşme gerçekleştirmek istiyorum. İsminiz, kişisel bilgileriniz ve idari gözetim altında bulunma nedeniniz çalışmada kullanılmayacaktır. Cevap vermek istemediğiniz soruları belirtmeniz halinde diğer soruya geçilecektir. İstedığınız zaman görüşmeyi bitirebilirsiniz.

1. Bu mülakata kendi rızanızla mı katılıyorsunuz?
2. Demografik Göstergeler (Yaş, Uyruk, Medeni Hali, Eğitim Durumu, Mesleği)
3. Eski yaşam öykünüzü anlatır mısınız?

- Günlük yaşantınızdan bahseder misiniz?
- Herhangi bir şiddet, istismar veya kötü muameleye maruz kaldınız mı?

4. Göç Hikayenizi paylaşır mısınız?

- İlk göç deneyiminiz mi?
- Niçin göç ettiniz?
- Göç etmeye nasıl karar verdiniz? Bu süreçte yalnız mıydınız?
- Neden Türkiye’yi seçtiniz?
- Göç yolculuğunuzda yalnız mıydınız?

5. Türkiye'ye ilk ne zaman geldiniz? Burada ne kadar süre yaşadınız?
6. Ülkenize dönmek istiyor musunuz? Neden?
7. Kendinizi nereye ait hissediyorsunuz?
8. Kendiniz nasıl tanımlarsınız? (Mesleğimle, İncimla, Milliyetle, Anne Olarak, Eş Olarak, Cinsiyetle, vb.)
9. Göç etmeden önce kendinizi nasıl tanımlardınız? Neler değişti?
10. Dininiz, etnik kökeniniz, politik görüşünüz, cinsiyetiniz ya da kendinizi tanımlarken atıfta bulunduğunuz diğer değerleriniz hakkında herhangi bir yerde konuşulduğunda (iyi ya da kötü) hakkınızda konuşuluyor gibi düşünüyor musunuz?
11. Bireysel kimliğinizde göç etmenizden ardından bir değişim hissediyor musunuz? Sizce bu değişimin sebebi nedir?
12. Göç etmeden önce yerine getirmekle yükümlü olduğunuz rollerinizde göç etmenizden ardından bir değişim oldu mu? (Göçle beraber hayatınızda neler değişti? Sizce yerine getirmekte zorlandığınız sorumluluk ve görevleriniz var mı?)

(Eğer evli ise)

13. Göç ettikten sonra eşinizle ilişkileriniz değişti mi? Birbirinize bu süreçte yardımcı olduğunuzu düşünüyor musunuz?

(Eğer Çocuk Sahibi İse)

14. Göç süreciyle birlikte annelik rolünüze ilişkin algınızda herhangi bir değişiklik oldu mu?
15. Göç süreciyle birlikte eşinizin veya çocuğunuzun babasının babalık rolüne ilişkin algısında herhangi bir değişiklik oldu mu? (Eğer çocuğun/çocukların babası da göç ettiyse)

çalışma kapsamında araştırmaya katılan yabancıların "özel deneyimleri" dışında merkez ile ilgili uygulama ve koşulları içeren bilgilerin toplanmaması ve tez aşamasında kullanılmaması.

Yukarıda sayılan maddelerde yer alan koşullar ile merkez müdürlüğünün ekleyeceği diğer şartların kabul edildiğinin araştırmacı tarafından merkez müdürlüğüne yazılı olarak beyan edilmesi kaydıyla Silivri Geri Gönderme Merkezinde bahsi geçen yüksek lisans tezi için çalışma yapılması uygun görülüş olup bu konuda İstanbul İl Müdürlüğüne bilgi verilmesi hususunda bilgi ve gereğini rica ederim.

Dr. Gökçe OK
Bakan a.
Genel Müdür Yardımcısı

*Bu belge elektronik imzalıdır. İmzalı suretini almak için gokceok@yem.gov.tr adresine girmek (+903122-b2/HHY-tmcNKF-gocDFF-00000000) kodunu yazınız.

Ulusal Çömüt Müdürlüğü, 122 sk. No:4, 06770 Yeşiltepe/Ankara
Tic. Sic. No: (113)32.03.00 Tels. No: (312)311 39 00
e-Posta: muhtemelen@yem.gov.tr İnternet: <http://www.yem.gov.tr>

Bilgiye Ayrı: 03
Genel Müdür
Tels. No:

ÖZGEÇMİŞ

Merve Dursun Akıncı, 2012 yılında Soma Anadolu Öğretmen Lisesi'nden mezun olmuştur. 2017 yılında Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünde lisans eğitimini tamamlamış ve aynı yıl Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Programı'na kayıt olmuştur. 2018-2019 yılları arasında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nde sosyal çalışmacı olarak çalışmıştır.

